

НАДІЯ ПАВЛИК

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ МОЛОДІ

НАДІЯ ПАВЛИК

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ МОЛОДІ

Надія Павлик

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ МОЛОДІ

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальних технологій

Надія Павлик

**Теорія і практика організації
неформальної освіти молоді**

Навчальний посібник

Житомир
Видавництво ЖДУ імені Івана Франка
2017

УДК 37.013.42 (075.8)

ББК 74.6

П-12

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 9 від 22 квітня 2016 р.)*

Рецензенти:

- **Сейко Наталія Андріївна**, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Житомирського державного університету імені Івана Франка;
- **Смагін Ігор Іванович**, доктор педагогічних наук, ректор Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;
- **Єршова Людмила Михайлівна**, доктор педагогічних наук, доцент кафедри суспільних наук Житомирського національного агроекологічного університету.

Павлик Надія

П12 Теорія і практика організації неформальної освіти молоді : [Навчальний посібник] / Надія Павлик. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 162 с.

УДК 37.013.42 (075.8)

ББК 74.6

ISBN 978-966-485-222-4

© Павлик Надія, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ	6
1.1. Характерологічні ознаки поняття «неформальна освіта». Порівняльний аналіз суміжних понять – неперервна освіта, освіта дорослих, освіта протягом життя, андрагогіка	6
1.2. Сучасні теоретичні підходи до організації неформальної освіти	21
1.3. Методологічні засади організації неформальної освіти	38
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	65
2.1. Соціальні передумови розвитку неформальної освіти в Україні	65
2.2. Зарубіжний досвід становлення та використання неформальної освіти молоді	85
2.3. Функції неформальної освіти	100
2.4. Проектування результатів організації неформальної освіти. Критерії та показники їх вимірювання	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	118
ДОДАТКИ	130
Навчально-методичне забезпечення курсу «Організація неформальної освіти для дітей і молоді»	130
Інтернет-ресурси неформальної освіти	153
Посміхніться! Неформальні студентські визначення різних видів освіти ...	157

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник розроблено як компонент науково-методичного супроводу дисципліни «Організація неформальної освіти дітей і молоді», яка забезпечує професійну та практичну підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр».

«Організація неформальної освіти для дітей і молоді» як навчальна дисципліна являє собою комплекс знань, поглядів та ідей, які обґрунтовують напрями і умови використання форм і методів організації неформальної освіти. Дисципліна спирається на положення і висновки педагогіки, соціології, психології, соціальних технологій, соціальної роботи та є базою для освітнього напрямку діяльності фахівців соціальної сфери.

Мета дисципліни: теоретично обґрунтувати неформальне навчання як важливий напрямок діяльності фахівців соціальної сфери та створити умови для оволодіння майбутніми фахівцями компетентності у сфері організації неформальної освіти для різних категорій клієнтів.

Завдання дисципліни:

- висвітлити теоретико-методологічні засади організації неформальної освіти для дітей і молоді у діяльності фахівців соціальної сфери;
- охарактеризувати становлення та досвід організації неформальної освіти в українській та міжнародній соціально-педагогічній практиці;
- навчити студентів самостійній розробці і реалізації теоретичних підходів, завдань і принципів неформальної освіти;
- сформувати у студентів здатність до оволодіння головними формами, методами і прийомами неформальної освітньої діяльності;
- сформувати у студентів володіння конкретними засобами, необхідними фахівцю соціальної сфери для роботи з різними категоріями клієнтів;
- сформувати у майбутніх професіоналів позитивне ставлення до соціальних технологій і подальшої професійної діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- сутність та специфіку базових понять курсу (освіта, інформальна освіта, неформальна освіта, тощо);
- соціальні та психологічні передумови організації неформальної освіти для дітей і молоді;
- вимоги до особистості й кваліфікації учасників неформальної освіти (у т.ч. лідерів);

- особливості групи як об'єкту і предмету практики соціальної діяльності;
- процедурно-організаційні аспекти неформальної освіти;
- сутність методів організації неформальної освіти у соціальній сфері;
- соціально-педагогічні функції неформальної освіти;
- принципи соціальної роботи у сфері неформальної освіти.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен уміти:

- самостійно вивчати, порівнювати, узагальнювати наукову літературу з курсу;
- проектувати цілі, структуру та методи неформальної освіти залежно від потреб дітей і молоді;
- планувати й організовувати неформальну освіту різних категорій клієнтів;
- аналізувати можливості використання форм і методів неформальної освіти у соціально-перетворюючій діяльності;
- використовувати обрану систему гуманістичних цінностей у професійній діяльності;
- здійснювати аналіз ефективності неформальної освіти.

Логіка і структура цього навчального посібника визначаються змістом навчальної дисципліни «Організація неформальної освіти для дітей і молоді»; авторка сподівається, що її використання у навчально-виховному процесі вищої школи дозволить студентам набути високого рівня професіоналізму та навичок, які слугуватимуть базисом для подальшої успішної соціально-перетворювальної діяльності.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Характерологічні ознаки поняття «неформальна освіта». Порівняльний аналіз суміжних понять – неперервна освіта, освіта дорослих, освіта протягом життя, андрагогіка.

Поняття неформальної освіти є інноваційним для української наукової думки, воно прийшло до нас з англomовної літератури як логічний результат поширення, апробації та підтвердження ефективності досвіду неформального навчання для створення умов як соціально-економічного розвитку держави, так і соціально-психологічного благополуччя окремих категорій населення.

Постає необхідність аналізу тлумачень поняття «неформальна освіта» в Україні та за кордоном для виділення його основних смислоутворюючих компонентів та глибшого розуміння сутності неформального навчання як сучасної форми задоволення освітніх потреб особистості.

У процесі аналізу наукової літератури нами було виділено сукупність визначень неформальної освіти, представлених у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Категорійно-поняттєвий аналіз неформальної освіти

№	Визначення неформальної освіти	Джерело	Ключові слова
1.	Навчання, засноване на <i>запланованій</i> діяльності, яка явно не позначена як навчання (з точки зору завдань, тривалості навчання або підтримки тих, хто навчається), але яка містить <i>значимий</i> навчальний елемент, що зазвичай <i>не завершується сертифікацією</i>	Європейський центр розвитку професійної освіти (Cedefop) для країн Євросоюзу ¹ , 2007	Значуща, запланована, але не сертифікована навчальна діяльність
2.	Спеціально <i>організована</i> діяльність зі сприяння процесу, в рамках якого люди можуть <i>свідомо розвиватися</i> як особистості, самостійно спиратися на власні можливості в соціальних відносинах і діяльності за допомогою <i>підвищення</i> рівня <i>знань</i> і розуміння; співвіднесення власних думок і почуттів з думками та почуттями	Європейська асоціація освіти дорослих ² , 1999	Організована діяльність з розвитку знань, умінь і способів самовираження у спільноті

¹Recognition and validation of non-formal and informal learning for VET teachers and trainers in the EU Member States / Cedefop. — Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2007. — 78 p. — P. 16

²Federighi P. Non-formal Education : [Glossary of Adult Learning in Europe] / P. Federighi. — Hamburg : UNESCO Institute for Education, 1999. — 130 p. — P. 23.

	<i>інших людей; розвитку умінь і способів їх вираження</i>		
3.	Частина <i>неперервного</i> навчання для <i>адаптації</i> особистості у постійно змінюваному середовищі, побудована на принципах добровільності, доступності, набуттю в різних місцях і ситуаціях, пов'язаності з педагогічними цілями, <i>доповнення</i> формального навчання, <i>активної участі</i> в діяльності та повсякденному житті, <i>опорі на досвід і дію, задоволенні потреб</i> учасників.	Асамблея Ради Європи ³ , 2000	Партисипативний компонент неперервної освіти, додатковий до формального навчання, для задоволення соціальних потреб учасників
4.	Будь-яка <i>організована поза формальною</i> освітою освітня діяльність, що доповнює формальну освіту, забезпечує засвоєння <i>вмінь і навичок</i> , необхідних для соціально та економічно активного громадянина країни. Ця освітня діяльність <i>структурована</i> , має освітні <i>цілі</i> , визначені <i>часові рамки, інфраструктурну підтримку</i> та проходить <i>усвідомлено</i> . Отримані знання звичайно не сертифікуються, хоча це можливо	Проект «Європейський центр Знань про Молодь» ⁴ , 2009	Структурована, цілевідповідна, організована позаінституційна освітня діяльність для соціального включення населення
5.	<i>Освіта</i> , по завершенню якої <i>не передбачається отримання дипломів</i> ; спрямована на задоволення особистісних <i>інтересів</i> , необхідних людині у <i>побуті і спілкуванні</i>	В.Г. Онушкін, Є.І. Огарев ⁵ , 1995	Не орієнтоване на отримання диплому навчання для побуту та спілкування
6.	Складова освітнього комплексу; програми, курси, по закінченню яких <i>не виникає жодних правових наслідків</i> , зокрема, права займатися оплачуваною діяльністю або вступати в освітні установи вищого рівня; зорієнтована на поповнення знань і умінь в галузі <i>аматорських занять</i> , розваг, з метою розширити культурний кругозір й набути знання і уміння, необхідні у побуті, в сфері міжособистісного спілкування, для	Є. І. Огарев ⁶ , 2005	Освітні програми без правових наслідків для формування компетентності на рівні аматорства

³ Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 (2000) «Про неформальну освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30.htm>.

⁴ Богдзевич А. Тренер – группа – семинар: другой путь образования молодежи. / Богдзевич А., Иванова О., Назина А. — Берлин : Robert Bosch Stiftung, 2009. — 139 с.

⁵ Онушкин В. Г. Образование взрослых : междисциплинарный словарь терминологии / В. Г. Онушкин, Е. И. Огарев. — СПб.; Воронеж : РАО ИОВ, 1995. — 232 с. — С. 95-96.

⁶ Огарев Е. И. Образование взрослых : основные понятия и термины [Тезаурус] / Е. И. Огарев. — СПб.: ИОВ РАО, 2005. — 344 с. — С. 62-63.

	<i>компетентної участі в різних видах соціально значущої діяльності</i>		
7.	Спільне, <i>групове</i> навчання в формах курсів; гуртків за інтересами; громадських об'єднань	Л.Є. Сігаєва ⁷ , 2010	Групове навчання залежно від інтересів
8.	Освітній процес, організований <i>поза межами</i> традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення <i>пізнавальних потреб</i> певної групи людей.	А.М. Мітіна ⁸ , 2004	Освіта для задоволення пізнавальних потреб, організована поза формальною системою
9.	<i>Організована систематична</i> освітня діяльність, що відбувається за <i>межами</i> формальної освітньої системи для забезпечення певних видів навчання <i>спеціальних</i> підгруп населення	П. Кумбс, М. Ахмед ⁹ , 2011	Спеціально організоване систематичне навчання для певних категорій населення поза формальною освітою
10.	Різноманітні, <i>гнучкі</i> за організацією і формами освітні системи, орієнтовані на <i>конкретні потреби</i> й інтереси тих, хто навчається	С.Г. Вершловський ¹⁰ , 2004	Гнучкі потребоорієнтовані освітні системи
11.	Практично усі види неформальної <i>взаємодії</i> педагогічних працівників, що сприяють <i>вдосконаленню професійної майстерності</i> педагогів у стінах закладів підвищення кваліфікації та поза ними, що <i>не закінчуються одержанням офіційних посвідчень</i>	О.О. Макареня ¹¹ , 2011	Педагогічна взаємодія для професійного зростання без офіційних посвідчень
12.	Система <i>децентралізованого</i> навчання дорослих, яке проводиться на <i>добровільній основі</i> різними <i>недержавними</i>	В.Д. Давидова ¹² , 2008	Децентралізоване добровільне навчання

⁷Сігаєва Л. Є. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина XX ст. — початок XXI ст. : [монографія] / за ред. С. О. Сисоевої / АПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. — К. : ТОВ ВД «ЕКМО», 2010. — 420 с. — С. 212-216.

⁸Мітіна А. М. Дополнительное образование взрослых за рубежом : Концептуальное становление и развитие / А. М. Митина. — М.: Наука, 2004. — 345 с. — С. 168.

⁹Макареня А. А. Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации / А. А. Макареня, О. В. Ройтблат, Н. Н. Суртаева // Человек и образование : Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. — 2011. — № 4 (29). — С. 59-63.

¹⁰Вершловский С. Г. Образование взрослых в России : вопросы теории / С. Г. Вершловский // Новые знания. — 2004. — №3. — С. 1-7.

¹¹Макареня А. А. Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации / А. А. Макареня, О. В. Ройтблат, Н. Н. Суртаева // Человек и образование : Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. — 2011. — № 4 (29). — С. 59-63.

¹²Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.

	організаціями та безпосередньо самими учасниками навчання і націлена на розвиток демократичного суспільства шляхом неперервного навчання кожної особистості		громадськими організаціями або активістами
13.	Освітній процес, вбудований у життя людини, а не обмежений спеціальною навчальною діяльністю в класних кімнатах	П. Джарвіс ¹³ , 2002	Освіта як частина життя
14.	Організована, структурована та цілеспрямована навчальна діяльність, що здійснюється за межами закладів формальної освіти, спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб різних, у тому числі вікових (від раннього дитячого й аж до похилого віку), груп населення, що, проте, не надає легалізованого диплому	А. Гончарук ¹⁴ , 2012	Організоване навчання поза формальними освітніми закладами для задоволення освітніх потреб різних категорій населення
15.	Будь-яке одержання нової інформації про різні сторони життя за допомогою навчання через курси, секції, гуртки за інтересами, відвідування церкви та інше	Н.О. Терьохіна ¹⁵ , 2013	Процес одержання інформації поза основною освітою
16.	Будь-яка навчальна діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою	Х. Колей, П. Ходкінс, Дж. Малком ¹⁶ , 2003	Неструктурована, неорганізована, але цілеспрямована навчальна діяльність
17.	Навчальний процес, що набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти та визначається цілеспрямованістю	Х. Колей, П. Ходкінс, Дж. Малком ¹⁷ , 2003	
18.	Навчальна діяльність, що зумовлена освітніми потребами, прагненнями молоді до оволодіння необхідними знаннями чи вміннями, відбувається за межами програм освітніх закладів	Д.В. Лівінгстон ¹⁸ , 2001	Позапрограмне навчання відповідно освітнім потребам
19.	Навчальний процес, який переважно	О. Лазаренко ¹⁹ ,	Структуроване

¹³Jarvis P. International dictionary of adult and continuing education / P. Jarvis, A. L. Wilson. — London : Routledge, 2002. — 202 p.— P. 30.

¹⁴ Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. — 2012. — №54. — С. 31-36.

¹⁵Терьохіна Н. О. Особливості розвитку неформальної освіти в Україні / Н. О. Терьохіна // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. — С.79-87.

¹⁶ Colley H. Informality and formality in learning / Colley H., Hodkins P., Malcom J. — London : Learning and Skills Research Centre, 2003. — 88 p.

¹⁷ Colley H. Informality and formality in learning / Colley H., Hodkins P., Malcom J. — London : Learning and Skills Research Centre, 2003. — 88 p.

¹⁸Livingstone D. W. Adults informal learning: definitions, findings, gaps and future research / Livingstone D. W. // Nall Working Paper. — 2001. — №21.; Toronto : Center for the Study of Education and Work, 2001. — 49 p.

	відбувається <i>поза навчальними закладами</i> , у межах робочого місця, у приміщеннях провайдерів такої освіти, яка <i>не приводить до присвоєння певної кваліфікації</i> , але має визначені часові обмеження та є <i>структурованим</i> щодо використання ресурсів	2011	навчання поза освітніми закладами, що не передбачає присвоєння кваліфікації
20.	Навчальний процес, який переважно відбувається <i>поза навчальними закладами</i> , у межах робочого місця, у приміщеннях провайдерів такої освіти або вдома, немає визначених часових обмежень та <i>не є структурованим</i> щодо використання ресурсів; спрямований на <i>підвищення знань та кваліфікації</i> , на отримання нових досвідів та навичок, передбачає <i>покращення</i> праці, <i>якості життя</i> людини.	О.О. Лазаренко, Р.А. Колишко ²⁰ , 2010	Не структуроване навчання поза освітніми закладами для підвищення якості життя
21.	На державному рівні: складова неперервної освіти, яка включає державні та приватні навчальні заклади, установи, фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із <i>функціонуванням неформальної освіти</i> ; відповідні органи управління освітою і науково-методичні установи; на суспільному рівні: цілеспрямований процес виховання і навчання шляхом реалізації <i>варіативних освітніх програм</i> , надання <i>додаткових освітніх послуг</i> ; навчальна діяльність, що проводиться у невеликій за кількістю учасників групі в освітніх закладах формальної освіти або громадських організаціях, клубах, навчальних гуртках, народних школах, а також під час індивідуальних занять із тьютором, репетитором; на особистісному рівні: <i>систематизована</i> навчальна діяльність особистості, що пов'язана зі <i>свідомим вибором</i> змісту, форм, методів, прийомів та	О.В. Шапочкіна ²¹ , 2012	Багаторівнева освітня система, що надає додаткові навчально-виховні варіативні послуги, свідомо обрані вмотивованими учасниками

¹⁹Лазаренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми позитивного навчання : європейський приклад для України / Олена Лазаренко // Філософія освіти. — 2011. — №1-2 (10). — С. 255-265.

²⁰Лазаренко О.О. Аналітичний звіт дослідження у сфері неформальної освіти дорослих у пілотних областях в Україні : Полтавська та Львівська області /Лазаренко О. О., Колишко Р. А. — К., 2010. — 84 с.

²¹ Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

	засобів навчання відповідно до її особистісних мотивів та потреб; на університетському рівні: складова неперервної професійної освіти студентів, що може відбуватися паралельно із формальною та інформальною освітою, <i>корегуючи та доповнюючи їх</i> ; сприяє розвитку здібностей майбутнього професіонала, збагачує його додатковими компетенціями та формує ключові професійні компетентності відповідно до суспільних вимог		
22.	Складова системи неперервної професійної освіти, <i>самостійно мотивований</i> вид діяльності, який пов'язаний із <i>осмисленим вибором</i> особистістю різноманітних форм організації навчання, спрямованих на <i>саморозвиток і професійне вдосконалення</i> , опанування додаткових компетенцій	О.В. Шапочкіна ²² , 2012	Осмислений, самостійно мотивований вид навчання для саморозвитку та професійного вдосконалення
23.	Навчання заради <i>знання</i> , а не відповідного документу	Н.Г. Василенко ²³ , 2014	Умотивоване знаннями навчання
24.	Набуття працівниками <i>професійних</i> знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання; здійснюється <i>за згодою</i> працівників безпосередньо у <i>роботодавця</i> згідно з рішенням роботодавця за рахунок його коштів з урахуванням потреб власної господарської чи іншої діяльності	Закон України «Про професійний розвиток працівників» ²⁴ , 2012	Добровільне професійне навчання за рахунок роботодавця
25.	<i>Організоване</i> навчання, здійснюване <i>за межами системи формальної освіти</i> , яке його <i>доповнює</i> , забезпечуючи освоєння тих умінь і навичок, які необхідні для	О.В. Василенко ²⁵ , 2014	Додаткове організоване навчання поза формальною

²² Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

²³ Василенко Н. Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 130-138.

²⁴ Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 № 4312-VI [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.

²⁵ Василенко О. В. Розвиток системи неформальної освіти дорослих в умовах соціально-економічної кризи / О. В. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 138-146.

	професійного та особистісного розвитку соціально та економічно активної людини		системою для особистісного і професійного розвитку
--	--	--	--

Якісний аналіз одержаних результатів аналізу визначень неформальної освіти свідчить про суперечливість розуміння дослідниками змісту поняття, подекуди представлений взаємовиключаючими поглядами на рівень її організованості, структурованості, результативності. Поза увагою науковців залишаються форми і методи неформального навчання. Також важливим виявленим протиріччям вважаємо факт, що сьогодні в Європі основна увага спрямовується саме на валідацію й визнання результатів неформального навчання, в той час як у вітчизняній педагогічній літературі саме відсутність сертифікатів вважається ключовою ознакою неформального навчання. Крім того, при визначенні неформальної освіти, на нашу думку, занижується роль освітніх закладів і установ, чиї послуги з неформального навчання можуть бути (що емпірично підтверджено зарубіжним досвідом) системними й результативними.

Таким чином, можна систематизувати представлені визначення за виділеними основними ознаками, для цього нами був проведений контент-аналіз із обрахуванням масових часток ключових слів за категоріальними ознаками: цілі, засоби, результати, ознаки, категорії, учасники неформальної освіти (див. табл. 1.2).

Кількісні результати контент-аналізу свідчать, що провідними категоріальними ознаками, через які окреслюється неформальна освіта, є *процес та діяльність* (масові частки становлять 40%). Основними цілями неформальної освіти є задоволення особистісних та пізнавальних потреб її учасників (по 12%). Важливою характеристикою неформальної освіти учені вважають те, що вона організовується *поза* межами формального навчання (36%), при цьому основними засобами є гуртки, курси та громадські організації (по 12%). При оцінці результатів неформального навчання дослідники послуговуються думкою, що основною характеристикою є *відсутність сертифікації* одержаних компетенцій (28%), а також по 20% відзначено результативність у категоріях «знання», «уміння» й «компетенції». Серед ознак неформальної освіти, найвищу масову долю відзначено за шкалами: організованість (24%), добровільність (16%), доступність (16%), додатковість (16%). При характеристиці учасників неформальної освіти найвищі масові частки кількісних результатів контент-аналізу спостерігаються для ознак «група» та «особливі категорії населення» – по 8% кожна.

Таблиця 1.2

Контент-аналіз визначень неформальної освіти

Цілі		Засоби		Результати	
Пізнавальні / освітні потреби	3 (12%)	Поза формальною системою	9 (36%)	Не сертифіковані	7 (28%)
Особистісні потреби	3 (12%)	Опора на досвід і дію	1 (4%)	Підвищення знань	5 (20%)
Професійні потреби	1 (4%)	Освітні цілі	1 (4%)	Розвиток умінь	5 (20%)
Соціальні потреби	0	Часові рамки	2 (8%)	Формування соціальної компетентності	5 (20%)
Загальна значущість	1 (4%)	Інфраструктурна підтримка	1 (4%)	Адаптація	1 (4%)
Розвиток	1 (4%)	Курси	3 (12%)	Активність	3 (12%)
		Програми	1 (4%)	Професійне вдосконалення	5 (20%)
		Гуртки /секції	3 (12%)	Розвиток демократичного суспільства	1 (4%)
		Громадські об'єднання	3 (12%)	Нова інформація	1 (4%)
		Церква	1 (4%)	Новий досвід	1 (4%)
		Фонди / асоціації / приватні установи	1 (4%)	Розвиток здібностей	2 (8%)
		Спілкування	1 (4%)		
		Варіативні освітні програми	1 (4%)		
		Заклади освіти	2 (8%)		
Ознаки		Категорії		Учасники	
Запланована	1 (4%)	Процес навчання	10 (40%)	Молодь	1 (4%)
Організована	6 (24%)	Діяльність	10 (40%)	Особливі групи населення	2 (8%)
Усвідомлена	4 (16%)	Компонент неперервного навчання	4 (16%)	Дорослі	1 (4%)
Добровільна	4 (16%)	Система	3 (12%)	Група	2 (8%)
Доступність	1 (4%)	Взаємодія	1 (4%)	Студенти	1 (4%)
Додаткова	4 (16%)			Працівники	1 (4%)
Структурована	3 (12%)				
Систематична	2 (8%)				
Гнучка	1 (4%)				
Децентралізована	1 (4%)				
Цілеспрямована	3 (12%)				

Узагальнення одержаних даних дає можливість зробити висновок, що у літературі відсутній єдиний погляд на сутність і зміст неформальної освіти; переважно вона розглядається як організований освітній процес або навчальна діяльність, спрямована на задоволення особистісних пізнавальних потреб учасників поза формальними освітніми установами засобами громадських організацій, курсів та гуртків у груповій формі.

Таке бачення дозволяє нам сформулювати авторське визначення *неформальної освіти як процесу додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій*²⁶.

Отже, нами охарактеризовані результати аналізу визначень неформальної освіти; встановлено їх різновекторність та суперечливість, невідповідність сучасному європейському досвіду. Водночас, це може бути свідченням розвитку педагогічної думки, апробації неформального навчання, пошуку адекватних засобів та характеристик його тлумачення.

А саме, у сучасній науковій літературі існують різні *підходи до визначення* неформальної освіти як педагогічної дефініції. Зокрема, неформальну освіту розглядають як форму освіти дорослих (А. Гончарук, Н. Горук, С. Зінченко, Н. Мартинова, Н. Сулаєва, Л. Тимчук); як умову реалізації концепції неперервного навчання (Н. Верхоглядова, В. Давидова, Ю. Деркач, М. Лещенко); як синонім позашкільної або позааудиторної навчально-виховної діяльності (Т. Кристопчук, В. Стрижалковська, І. Яковлева); як почасти неструктурований, безсистемний та нецілеспрямований процес пізнання нового або об'єднання за інтересами (С. Закревська, Г. Нестеренко, О. Тишкова). На нашу думку, така ситуація викликана: інноваційністю власне терміну «неформальна освіта»; великою кількістю досліджень з порівняльної педагогіки, у яких по-різному перекладаються близькі за значенням терміни; випереджувальним характером розвитку педагогічних концепцій та послуговуванні наявним термінологічним апаратом. Відповідно, постає потреба виділення характерологічних ознак неформальної освіти для забезпечення однозначності у розумінні та використанні цього терміну.

Термін «неформальна освіта» увійшов у науковий обіг європейських країн наприкінці ХХ століття як реакція на актуальні суспільні перетворення

²⁶Павлик Н. П. Неформальна освіта / Non-Formal Education / Н. П. Павлик // Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко ; відп. ред. Н. П. Павлик. — Житомир : Волинь, 2014. — 220 с. — С.120-124.

щодо створення умов для залучення окремих категорій людей та груп до соціального розвитку. На нашу думку, процес створення та вживання терміну відбувався еволюційним шляхом – через поступове поширення та поглиблення розуміння альтернативних форм освіти, а не як штучно придуманий термін для позначення певного поняття або феномену. Ефективність використання різних форм неформальної освіти для досягнення результатів формування громадянськості, залучення людей до просоціальної діяльності, їх активізація та сенсифікація сприяли поширенню досвіду її впровадження та потреби теоретичного обґрунтування цих ефектів. Це зумовило розвиток досліджень щодо сутності та змісту неформальної освіти, а також розробок, спрямованих на визначення та тлумачення цього поняття. Важливо відзначити факт, що найбільш успішний досвід неформальної освіти часто піддається процесам формалізації як інтеграції у державну систему освіти, що також утруднює розмежування категорій. Схожа тенденція описана у дослідженні білоруських інноваційних перспектив неформальної освіти І. Яковлевої²⁷ (Яковлева И.А., 2011), де зазначається, що рушійною силою системного розвитку неформальної освіти є ситуація постійної конкуренції між минулими та сучасними змістом та формами навчання. Аргументами такої боротьби між формальною та неформальною системами в Україні для неформальної освіти є мобільність, гнучкість та можливість швидко реагувати на актуальні потреби людей та громад; для формальної – можливість гарантувати результати та сертифікацію.

Нами було проведено порівняльний аналіз понять, суміжних до поняття неформальної освіти, результати якого висвітлено у табл. 1.3.

Таким чином, неформальна освіта, маючи певні спільні характеристики з іншими процесами пізнання, навчання та виховання, є, однак, відмінною від них внаслідок інших методологічних основ і технологій її впровадження. Тобто важливо виділити необхідні та достатні ознаки неформальної освіти для можливості відокремлення її від інших форм.

Проведений аналіз теоретичних досліджень дозволив нам виділити сталі (обов'язкові) та варіативні (залежно від організаторів і учасників) характерологічні ознаки неформальної освіти.

²⁷Яковлева И. А. Инновационные перспективы неформального образования детей и молодежи в Беларуси : Опыт социального аудита / Яковлева Ирина Алексеевна // Вісник Харківського національного університету імені Н. В. Каразіна. — 2011. — №948. — С. 242-247.

Таблиця 1.3.

Порівняльний аналіз суміжних понять

Поняття	Їх дефініції	Порівняння з неформальною освітою
Неперервна освіта	Пізнання, що відбувається протягом щоденної діяльності під час роботи, відпочинку або спілкування; немає структурованих цілей та форм; як правило, не підтверджується сертифікатом ²⁸ (Brussels: Commission of the European Communities, 2001)	<i>Спільне</i> : відсутність сертифікатів або дипломів <i>Відмінне</i> : неформальна освіта є цілеспрямованою та послідовною
Освіта дорослих	Процес поєднання власного практичного (професійного) досвіду з колективним досвідом інших людей або широким соціальним досвідом ²⁹ (Зінченко С., 2010)	<i>Спільне</i> : інтерактивність форм організації процесу пізнання; можливість професійного зростання <i>Відмінне</i> : неформальна освіта може ґрунтуватися не на професійних інтересах
Позашкільна (позааудиторна) освіта	Частина навчального плану школи та його реалізації, що передбачає вільний вибір видів занять залежно від інтересів учасників; узгоджується з навантаженням викладачів та студентів та планами виховної роботи ³⁰ (Смеречак Л.І., 2010)	<i>Спільне</i> : добровільність участі, орієнтація на інтереси <i>Відмінне</i> : неформальна освіта не входить до навчальних планів та не пов'язана з навантаженням та виховною роботою
Інформальна освіта	Пізнання, що спрямоване на вирішення конкретних проблем особи; не має організованої підтримки; є експерієнтальним та холістичним; може бути неусвідомленим ³¹ (Rohs M., 2007)	<i>Спільне</i> : актуальність змісту освіти для її учасників <i>Відмінне</i> : наявність організованості, усвідомленості та теоретичної бази упровадження

²⁸Making a European Area of Lifelong Learning a Reality — Brussels : Commission of the European Communities, 2001. — 46 p., P. 32-33.

²⁹ Зінченко С. Неформальна освіта та самоосвіта як підґрунтя успішної професійної самореалізації викладачів вищих навчальних закладів мистецького напрямку [Електронний ресурс] / Світлана Зінченко. — Режим доступу до ресурсу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2010_4/34.pdf; // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : [Зб. наук. пр.] — Випуск 4. — К. : АПН України, 2010. — С. 246-250.

³⁰Смеречак Л. І. Педагогічні умови організації позааудиторної роботи студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» [Електронний ресурс] / Л. І. Смеречак. — Режим доступу до ресурсу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/N183-33066-070.pdf; // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. — 2010. — Вип. 183, ч. 3. — С. 66-70.

³¹ Rohs M. Zur Theorie formellen und informellen Lernens in der IT-Weiterbildung / Hamburg : Helmut-Schmidt-University, 2007. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://opus.unibw-hamburg.de/opus/frontdoor.php?source_opus=1230.

Сталі (обов'язкові) характеристики – визначають сенс і зміст неформальної освіти, ґрунтуються на методології та теоретичних підходах до її упровадження, слугують у якості необхідних і достатніх ознак відокремлення неформальної освіти від інших видів:

- виведення процесу навчання поза межі освітнього інституційного простору, що сприяє соціальному включенню молоді, її залученню до різних соціальних інститутів;
- добровільність і партисипативність як рівна участь усіх учасників освітнього процесу;
- наявність сприятливого психологічного середовища для спілкування, навчання та взаємодії;
- відповідність потребам учасників і, відповідно, спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей;
- соціально-педагогічний потенціал неформальної освіти для роботи з різними категоріями клієнтів (оскільки характеризується розширенням можливостей набуття освіти незалежно від часу, віку, стану здоров'я, соціального статусу, тощо);
- надання психологічного захисту та соціальної обізнаності учасникам в сучасних умовах нестабільності;
- нефіксованість часових меж здобуття неформальної освіти (особливо важливо для виключених і дискримінованих категорій населення – зокрема самотніх матерів, багатодітних матерів, людей з вадами здоров'я, молоді з девіантною поведінкою, тощо);
- використання різноманітних форм і методів організації процесу навчання (переважання інтерактивних методів, організація діяльності на базі різних установ, відсутність вимог щодо обсягу лекційного, лабораторного, тощо матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників);
- відсутність централізації, вищих органів управління або адміністрування та ієрархічного характеру організації системи неформальної освіти;
- орієнтація на потреби учасників (що відповідають соціальним нормам у сфері працевлаштування, самореалізації, психологічного здоров'я і т.д. – оволодіння або поглиблення іноземних мов, вузька професіоналізація – як-от навички у сфері арттерапії);

- практикоорієнтованість, згідно з якою кількість теоретичного матеріалу обмежується до мінімуму; навчання, орієнтоване на досвід (життєвий, професійний, емоційний) учасників;
- строга реалізація теоретичних підходів до організації процесу навчання (особистісно особистісного, гуманістичного, діяльнісного, акмеологічного, аксіологічного);
- цілеспрямованість діяльності учасників, усвідомленість ними потреб та очікуваних результатів від процесу навчання;
- варіативність програм і термінів навчання; гнучкість змісту, форм і методів навчання;
- відсутність оцінювання та сертифікації на державному рівні.

Варіативні (змінні) характеристики неформальної освіти залежать від цілей, ціннісних орієнтацій та спрямованості учасників процесу неформальної освіти; від запитів соціальних інститутів, що його організовують; від матеріальних, часових та людських ресурсів:

- відносна незалежність цілей і змісту неформального навчання, оскільки почасти його організовують громадські, релігійні, державні організації відповідно до власних пріоритетів та інтересів;
- можливість упровадження індивідуальної форми навчання у вигляді консультацій, психотерапевтичних сесій, тощо;
- ситуаційна дисинхронія процесів навчання, оцінювання, рефлексії шляхом відтягнення процесів рефлексії та оцінювання результатів у часі; часто процес оцінювання досягнень неформальної освіти відбувається у професійних та навчальних колективах учасників внаслідок зростання рівня їх компетенцій;
- самокерованість вибору педагогів і лідерів, які організовують навчальний процес; можливість громадського характеру управління;
- неструктурованість цілей навчання, часу, навчально-методичного забезпечення, науково-педагогічного супроводу;
- вибір і залучення наперед визначених цільових груп (підлітків, молоді, жінок, прийомних батьків, тощо);
- відкритість груп неформальної освіти (на відміну від формальної, де групи переважно закриті).

Аналіз представлених характерологічних ознак дозволяє виділити явні недоліки (або можливі ризики) системи неформальної освіти щодо її ролі та місця у системі факторів соціалізації. Отже, до негативних характеристик нами віднесено:

- можливість поширення асоціальних ідей, організацій і впливів серед учасників навчання;
- неконтрольованість інформаційних впливів, що відбуваються у середовищі неформальної освіти;
- відсутність системного характеру та узгодженості із загальними освітніми планами, змістом навчання і його цілями;
- невизнання сертифікатів неформальної освіти на рівні держави та її окремих органів і організацій;
- неможливість контролю рівня кваліфікації організаторів та виконавців системи неформальної підготовки.

Виділені негативні характеристики є вагомими важелями впливу на роль неформальної освіти, оскільки можуть знижувати її цінність в уявленнях населення. Основною причиною виникнення та поширення таких факторів ризику у середовищі неформальної освіти є відсутність законодавчого забезпечення її діяльності у нормативно-правовому полі України³².

Однак, значне переважання позитивних характеристик дозволяє стверджувати про вагому роль неформальної освіти для сучасного розвитку української державності. Соціально-педагогічне значення неформальної освіти зумовлюється виділеними шведським дослідником С. Ларссоном положеннями щодо її ролі у суспільстві:

- вільний доступ до участі (незалежно від статусу, ґендеру, місця проживання, національності, віку);
- диференціація змісту навчання залежно від потреб;
- інтерактивність та інноваційність форм навчання;
- можливість створення та використання соціальної влади шляхом пропагування критичних ідей³³ (Larsson S., 2007).

³²Проблема визнання та розвитку неформальної освіти в Україні [доповідь] [Електронний ресурс] /колектив авторів // Тематична група «Освіта», Школа європейської інтеграції для лідерів громадянського суспільства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ipro.org.ua/upload/.../Education.doc.

³³Larsson S. Popular adult education institutions as educational avantgarde // The second Nordic conference on adult learning "Meaning, Relevance and variation". — Linköping University, 2007. — P. 26–27.

Соціально-педагогічний підхід до визначення змісту та форм неформальної освіти визначається потребами в організації системи навчання для соціально-виключених груп населення або підвищення конкурентоспроможності молоді в умовах постійних трансформацій; можливістю формування соціальних компетенцій учасників процесу неформального навчання залежно від їх потреб і інтересів; необхідністю розширення доступу до освіти як умови самореалізації в суспільстві; важливістю практичного упровадження провідних науково-теоретичних підходів у освітні процеси для гуманізації та демократизації українського суспільства. Проблема формування системи неформальної освіти в Україні сьогодні характеризується нечіткістю та розмитістю її базових понять, тому проведене дослідження дало змогу виділити характерологічні ознаки неформальної форми навчання для забезпечення наукової однозначності.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Якими соціальними чинниками зумовлений розвиток поняття «неформальна освіта»?
2. Які категоріальні ознаки поняття «неформальна освіта»?
3. Чим відрізняються сталі та варіативні характерологічні ознаки неформальної освіти?
4. Які можливі ризики знижують значущість неформальної освіти? Як їх можна попередити?
5. Що таке валідація результатів неформального навчання?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Доберіть 2-3 визначення неформальної освіти, що не подані в тексті. Виділіть у них ключові слова. Порівняйте із поданими у тексті визначеннями; виділіть спільне та відмінне.
2. Виділіть 3-4 критерії (категоріальні ознаки) контент-аналізу змісту поняття «неформальна освіта». Обґрунтуйте вибір критеріїв.
3. Організуйте групову дискусію щодо значущості сталих і варіативних характеристик неформальної освіти. Виділіть у мікрогрупі 2 характеристики, які ви вважаєте найбільш ґрунтовними. Відповідь репрезентуйте іншим учасникам заняття.
4. Доберіть 2-3 приклади практичних форм реалізації неформальної освіти з вашого життя або з Інтернет-джерел. Проаналізуйте їх відповідність характерологічним ознакам неформальної освіти.

1.2. Сучасні теоретичні підходи до організації неформальної освіти

Наступним кроком у вивченні теоретичних засад неформальної освіти є аналіз психологічних і соціологічних теорій особистості як концептуальних засад її організації, що враховуватиме ціннісно-мотиваційний та афективно-чуттєвий компоненти особистості молодшої людини.

У літературі *структура особистості* розглядається як функціональна структура мотиваційної сфери свідомості - психологічного «органу» мислення та програмування її діяльності³⁴ (Циба В.Т., 2000). Тобто, досягнення результатів будь-якої діяльності (у т.ч. освітньої) є неможливим без урахування ціннісно-мотиваційних, афективно-чуттєвих, когнітивно-гносеологічних закономірностей розвитку особистості. Завдання ускладнюється тим, що у психології не існує єдиного універсального підходу до визначення структури особистості, відповідно її норми та патології. Думки учених різняться залежно від теорій і концепцій наукової школи, що слугує методологічною основою досліджень. Тому нами був проведений аналіз основних психологічних теорій особистості з метою виділення узагальнених поглядів на структуру мотивації особистості.

Особливості тлумачення та вивчення теорії особистості визначаються концептуальними підходами до онтогенезу; в основі поділу концепцій теорії особистості лежить превалююча сукупність мотивів і потреб поведінки особистості.

Обов'язковими компонентами теорії особистості у психології, що дозволяють розглядати її як цілісну концепцію та відрізняти від інших, є: 1) структура особистості, її незмінні характеристики, здатність поводитися певним чином; 2) мотивація особистості; 3) розвиток особистості в онтогенезі; 4) психопатології та норми здорової особистості³⁵ (Скрипченко О.В. та ін., 2014).

Нами була зроблена спроба виділити основні ідеї щодо структури особистості та її мотивації у змісті основних психологічних (див. табл. 1.4.) і соціологічних (див. табл. 2) теорій задля можливості подальшого використання при організації неформальної освіти молоді.

³⁴Циба В. Т. Соціологія особистості : системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : [Навч. посіб.] / В. Т. Циба — К. : МАУП, 2000. — 152 с. — С. 8.

³⁵Скрипченко О. В. Загальна психологія : [Підручник] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. — К. : Каравела, 2014. — 464 с.

Таблиця 1.4.

Психологічні теорії особистості

Теорії	Основна ідея	Структура особистості	Мотивація
Біогенетичні (психоаналітична теорія З. Фрейда, аналітична психологія К. Юнга, індивідуальна психологія А. Адлера)	Розвиток особистості є онтогенезом із урахуванням програми філогенезу; соціокультурні та ситуативні фактори не є визначальними	Несвідоме (Воно), Свідоме (Я), підсвідоме (Понад-Я)	Конфлікт між несвідомими потягами та соціальними нормами поведінки; прагнення до індивідуації й саморозвитку для поєднання свідомого та несвідомого
Соціогенетичні (біхевіористична Д. Уотсона, соціального наučіння А. Бандури)	Розвиток особистості залежить від структури соціальної діяльності індивіда, його статусу, ролей, прав і обов'язків	Результат взаємодії особистості з середовищем; соціальні моделі поведінки, індивідуальний досвід	Очікування референтних осіб, прагнення до підвищення соціального статусу; пристосування до довкілля
Персонологічні / особистісно-центровані (гештальттерапія Ф. Перлса, теорії самоактуалізації К. Роджерса й А. Маслоу, теорія інтенціональності Ш. Бюлер)	Розвиток особистості є творчим процесом реалізації власних цілей і цінностей	Свідомість і самосвідомість	Життєві цілі та цінності; усвідомлення потреб; прагнення до самоактуалізації

Таким чином, з табл. 1.4 видно, що згідно з психологічними теоріями основним завданням особистості є вирішення конфлікту між індивідуалізацією та соціальною групою, до якої включена особистість; пошук соціальних ресурсів для задоволення власних потреб; забезпечення особистісно значущих цінностей, цілей та прагнень; гармонізація взаємодії з оточенням. На нашу думку, формальна освіта наділена недостатнім потенціалом для реалізації окреслених завдань – ми обґрунтовуємо це наявністю жорстких комунікативних рамок залежно від соціального та міжособистісного статусу суб'єктів освітнього простору. Особистість, введена у систему формального спілкування, мимоволі належить до системи очікувань та суспільних ролей,

норм і обов'язків, що може поглибити конфлікт між індивідуальним та соціальним аж до втрати автентичності, й, відповідно, мотивації до участі в навчально-виховній діяльності; домінації мотивів уникнення покарань перед досягненням успіхів. Це підтверджується поглядами соціологів щодо структури особистості (див. табл. 1.5.), яка розглядається через призму соціальних ролей та обов'язків.

Таблиця 1.5.

Соціологічні теорії особистості

Теорії	Основна ідея	Структура особистості	Мотивація
Рольові (дзеркального «Я» особистості Ч. Кулі, «узагальненого іншого» Дж. Міда, «значущого іншого А. Халлера)	Відтворення через сукупність виконуваних ролей	Рефлексія реакцій людей, з якими взаємодіє	Вимогливість щодо людей, з якими взаємодіє; добір зразків, що впливають; прийняття ролі у інших ситуаціях; пошук значущих інших
Е. Еріксона	Розвиток особистості відбувається через послідовне проходження універсальних для людства стадій	Его як автономна структура соціальних ситуаціях у	Готовність розвиватися, зростати, розширювати досвід соціальної взаємодії
Гуманістична (Е. Фромм)	Особистість є продуктом взаємодії між потребами та соціальними нормами	Потреби, що еволюціонують залежно від культури, історичного етапу, соціальних систем	Екзистенціальні потреби у: встановленні зв'язків, подоланні, корінні, ідентичності, системі поглядів

Таким чином, аналіз психологічних і соціологічних теорій особистості дозволяє сформулювати висновок щодо основної суперечності – між прагненням особистості до розкриття індивідуальності у процесі самоактуалізації та системою соціальних норм і очікувань, що обмежують такі можливості. Відповідно, особистість постійно перебуває у дискомфортній зоні

пошуку балансу між індивідуальним та соціальним, що відображається на її емоційному, поведінковому, діяльнісному станах.

З нашої точки зору, саме неформальна освіта забезпечує подолання дискордності й дисбалансу визначеної суперечності між психологічними та соціальними потребами. Це відбувається завдяки особливій атмосфері комунікацій у системі неформальної освіти, що не передбачає жорстких рамок та ролей щодо суб'єктів навчання й виховання; дозволяє розкриватися індивідуальності у взаємодії та через взаємодію з іншими рівноправними учасниками комунікативного простору. Тобто, неформальна освіта має потенціал забезпечення базових потреб особистості у самопізнанні, саморозкритті, саморозвитку без виключення з системи соціальних взаємодій з іншими.

Варто зазначити, що проблема пошуку балансу між індивідуальним та соціальним не є новою для наукової думки, зокрема, цікавими для нас видаються висновки системного аналізу доктора філософських наук В.Т. Циби щодо забезпечення соціальними інституціями потреб особистості (див. табл. 1.6.).

Таблиця 1.6.

Система «Особистість – суспільство» (за В.Т. Цибою, 2000³⁶)

Суспільство	Конституція: загальні засади суспільного устрою; визначає концептуальні соціальні цінності суспільства						
Соціальні інституції	Політична	Економічна	Педагогічна	Культурницька		Родинна	
Самореалізація особистості	Громадсько-політична діяльність	Кар'єра, збільшення доходів	Підвищення рівня освіти, кваліфікації, майстерності	Творчість у науці, техніці, мистецтві	Підтримка нормального психологічного комфорту	Забезпечення нормальних фізіологічних умов життя	Шлюб, виховання дітей
Багатоцільова полімотиваційна програма життєдіяльності особистості для задоволення власних матеріальних і духовних потреб	Соціогенні				Психогенні	Біогенні	Соціогенні, психогенні, біогенні
			Орієнтаційні				
				Адаптивно-перетворювальні (самозбереження)			Збереження роду (виду)
	Потреби соціального наслідування (друга сигнальна система мозку)				Потреби спадкоємні (перша сигнальна система мозку)		
Особистість	Ціннісні соціальні установки особистості						

³⁶Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : [Навч. посіб.] / В. Т. Циба — К. : МАУП, 2000. — 152 с. — С. 37.

Як видно з табл. 1.6, особистість розглядається дослідницею як елемент соціальних утворень різних рівнів; цілі особистості (обґрунтовані потребами) включені в цілі організацій, соціальних інституцій, суспільства в цілому³⁷. Відповідно, соціальний статус особистості є інтегральним показником статусів в усіх соціальних інституціях, представлених у табл. 1.6.³⁸; він досягається шляхом узгодження основних психічних феноменів (потреб, мотивів, настанов, ідеалів, цінностей, цілей, волі та ін.) й реалізується у життєвих перспективах і життєвих програмах. Вітчизняні дослідники явища побудови особистістю життєвих програм як стратегій досягнення життєвої перспективи – Є.І. Головаха³⁹, В.М. Доній⁴⁰, С. Клінберг, А. Орлова, Л.В. Сохань⁴¹— визначили межі онтогенезу досліджуваних понять:

- від 0 до 9 років (дитинство): відсутність інтересу до віддалених перспектив, сприйняття світу відповідно до конкретної життєвої ситуації;
- від 10 до 12 років (молодший підлітковий вік): формування здатності узгоджувати власну діяльність з майбутніми подіями, перенесення сенсу існування з актуальної ситуації на майбутнє;
- від 13 до 16 років (старший підлітковий вік): диференціація потреб у часі, їх змістовна узгодженість та орієнтованість на майбутнє;
- від 16 років до 21 років (юнацтво): формування свідомого ставлення людини до власної довготривалої перспективи; свідомо реконструкція дійсності в планах, мріях, очікуваннях; високі домагання й безкомпромісність як психологічні особливості юнацького віку;
- від 21 до 35 років (рання зрілість): реалізація життєвої перспективи; корекція життєвих планів; рефлексія цілей та ресурсів для їх задоволення.

Таким чином, саме студентська молодь є сензитивною щодо цілей та засобів неформальної освіти у контексті пошуку та визначення стратегічних життєвих цілей, а також тактичних схем їх досягнення; потреби гармонійного включення в діяльність різних соціальних інституцій, підвищення соціального статусу шляхом реалізації індивідуальних, особистісних програм життєдіяльності. Це підтверджується нашими висновками при дослідженні

³⁷Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : [Навч. посіб.] / В. Т. Циба — К. : МАУП, 2000. — 152 с.— С. 39.

³⁸Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : [Навч. посіб.] / В. Т. Циба — К. : МАУП, 2000. — 152 с.— С. 75.

³⁹Психология жизненного успеха : Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций / Л. В. Сохань, Е. И. Головаха, Р. А. Ануфриева и др. — К., 1995. — 150 с.

⁴⁰Психология і педагогіка життєтворчості / За ред. В. М. Донія, Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін. — К, 1996. — 792 с.

⁴¹Жизненный путь личности / Под ред. Л. В. Сохань. — К. : Наукова думка, 1987. — 280 с.

функцій неформальної освіти⁴² (Павлик Н.П., 2013) щодо особистісної та соціальної реалізації учасників неформального навчання.

Схожої думки дотримується українська учена В.А. Семиченко, яка при визначенні діяльності як процесу реалізації активності людини, спрямованої на досягнення поставлених цілей характеризує цілі як сукупність особистісних інтересів та потреб, а також суспільних, правових і професійних норм⁴³. Відповідно, базовими ознаками діяльності видаються: усвідомленість цілей та способів її досягнення, соціальна опосередкованість і узгодженість з активністю інших, технологічна опосередкованість відповідними стратегіями й тактиками⁴⁴. Дослідниця розглядає процес фахової підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності шляхом виокремлення двох взаємопов'язаних процесів – інтеріоризації (перехід зовнішніх дій у внутрішні) й екстеріоризації (перехід внутрішньої психічної активності у зовнішню). Тобто, у процесі професійної підготовки майбутній фахівець інтеріоризує масив предметних фізичних дій у теоретичні моделі (теоретична складова підготовки), щоб надалі екстеріоризувати їх для вирішення змінних професійних завдань (практична сторона підготовки)⁴⁵ (Семиченко В.А., 2002).

З огляду на представлені міркування вважаємо важливим висновок, що наразі ВНЗ мають недостатньо ресурсів для системного забезпечення практичної сторони професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів з огляду на широке поле сфер професійної діяльності, різноманітності фахових функцій та індивідуальних інтересів молоді. Це також підкреслює роль неформальної освіти у процесі професійної підготовки фахівців соціальної сфери як такої, що здатна допомогти вищій школі індивідуалізувати процеси навчання та виховання з урахуванням потреб молоді в творчій, професійній, особистісній самореалізації.

У процесі професійної підготовки процес інтеоріоризації передбачає перехід теоретичних знань у відповідні уміння (сенсорні, інтелектуальні, рухові, тощо); це породжує суперечність між традиційним підходом до організації вищої освіти, який не дає можливості перевести навчальну

⁴²Павлик Н. П. Функції неформальної освіти студентської молоді // Рівень ефективності та необхідність впливу педагогічних та психологічних наук на розвиток сучасного суспільства [наук. роботи учасників Міжнародної науково-практичної конференції] — Харків : Центр педагогічних досліджень, 2013. — С. 33-36.

⁴³Семиченко В. А. Психология деятельности / В. А. Семиченко. — К. : Издатель Эшке А. Н., 2002. — 248 с. — С. 3.

⁴⁴Семиченко В. А. Психология деятельности / В. А. Семиченко. — К. : Издатель Эшке А. Н., 2002. — 248 с. — С. 4.

⁴⁵Семиченко В. А. Психология деятельности / В. А. Семиченко. — К. : Издатель Эшке А. Н., 2002. — 248 с. — С. 9-10.

інформацію у відповідні компоненти предметної діяльності, що, в свою чергу, зумовлює формальність отриманих фахових знань.

Важливим з точки зору проблеми нашого дослідження є виокремлені В.А. Семиченко **рівні** передачі та засвоєння знань студентами у процесі професійної підготовки, характерні для теоретичної сторони означеного процесу, які полягають у формалізації знань і умінь студентів (на противагу функціональним знанням і умінням, притаманним системі неформальної освіти): ознайомлення, відтворення, формування умінь і навичок, творче перетворення. *На рівні ознайомлення* студентам надаються необхідні й достатні ознаки об'єктів, що вивчаються для орієнтації в певному колі явищ. Психологічним механізмом цього рівня є блокування студентами вивчення такої інформації внаслідок неусвідомлення її потреби. *На рівні відтворення* від студента вимагається екстеріоризувати знання для вирішення практичних вправ і завдань – тобто реконструювати інформацію власною інтерпретацією якомога точніше до вимог викладача. Це посилює формалізацію знань внаслідок зниження рівня усвідомлення студентами потреби у відповідних вправах та блокування потреби в її розумінні внаслідок постійної діяльності за заданим алгоритмом. *На рівні формування умінь і навичок* при формалізованому підході до процесів викладання і навчання виникає ризик обмеження кола потенційних професійних завдань змістом професійної підготовки. *На рівні творчого перетворення* формується адаптивна здатність фахівця вирішувати варіативні професійні завдання шляхом дослідження, раціоналізації, конструювання й прогнозування; саме цей рівень дозволяє забезпечити ефективність процесу професійної підготовки⁴⁶ (Семиченко В.А., 2002).

Співвідношення між особистістю суб'єкта освіти та соціальними нормами також представлено в гуманістичній теорії, яка стверджує, що результативність освіти визначається можливостями зближення «Я» реального та «Я» ідеального у суб'єкта навчання – тобто цінностей й інтересів особистості та актуальних соціальних норм. Відповідно до гуманістичної теорії К. Роджерса визначальним принципом організації ефективного навчання є забезпечення спроможності рости, розвиватися і навчатися на засадах власного досвіду⁴⁷, де саме неформальна освіта є ефективною.

⁴⁶Семиченко В. А. Психология деятельности / В. А. Семиченко. — К. : Издатель Эшке А. Н., 2002. — 248 с. — С. 19-21.

⁴⁷Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с. — С. 14.

Таким чином, неформальна освіта є ефективним інструментом задоволення потреб особистості та соціальних інститутів за умови дотримання принципів співучасті, партисипативності, добровільності, соціального й особистісного включення. Аналіз наукової літератури свідчить, що пошуки педагогічної психології та соціології освіти наразі лежать у площині узгодження індивідуальних та суспільних потреб, які почасти нівелюються жорсткими рамками формального освітнього простору, орієнтованого на здобуття стандартизованих знань, умінь, компетенцій та компетентностей. Неформальна освіта як додаткова форма освітніх послуг дозволяє розширити межі засвоєння професійного досвіду залежно від інтересів студентської молоді та створити психологічно сприятливу атмосферу як основу самоідентифікації й самоактуалізації молоді.

Зростання наукових досліджень щодо змісту неформальної освіти для окремих категорій населення спричинило появу публікацій, присвячених теоретико-методологічним засадам організації неформального навчання. Зокрема, окремі соціально-психологічні й педагогічні теорії, покладені в основу неформальної освіти, описано у роботах Н. М. Горук⁴⁸, С.Г. Вершловського⁴⁹, А. А. Макарені⁵¹, Т. В. Ткач⁵², А. О. Яковлева⁵³ та інших. Аналіз представлених робіт свідчить про почасти несистемний характер огляду теоретичних засад організації неформального навчання внаслідок виокремлення інших дослідницьких пріоритетів.

Тому подальшими завданнями у вивченні проблем неформальної освіти виділяємо: аналіз наукової літератури щодо теоретико-методологічних засад організації неформального навчання; виокремлення теорій навчання, на яких засновано процес організації неформальної освіти.

⁴⁸ Горук Н. М. Проблеми неформальної освіти жінок у США / Наталія Михайлівна Горук . [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки]. — Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2011. — 20 с.

⁴⁹ Горук Н. М. Теоретико-методологічні засади неформальної освіти жінок у Північній Америці / Н. М. Горук [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://lecture.in.ua/v-ostrogradsekogo-amerikansekafilesofiya-osviti-ochima-ukrayin.html?page=4>

⁵⁰ Вершловський С. Г. Образование взрослых : теоретические и методические проблемы / С. Г. Вершловский // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 14-24.

⁵¹ Макареня А. А. Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации / А. А. Макареня, О. В. Ройтблат, Н. Н. Суртаева // Человек и образование : Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. — 2011. — № 4 (29). — С. 59-63.

⁵² Ткач Т. В. Розвиток особистості засобами неформальної освіти / Тамара Володимирівна Ткач [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_72.pdf

⁵³ Яковлев А. О. Поліпарадигмальність як методологічна система координат для осмислення трансформації функцій сучасної освіти / А. О. Яковлев. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2013. — № 3 (17) — С. 64-75.

Теорія у загальному сенсі тлумачиться як сукупність висновків, що відображають об'єктивні закономірності та відносини між явищами⁵⁴. Поняття «теорія» розглядається в енциклопедичних словниках як логічне узагальнення досвіду, суспільної практики, яке ґрунтується на глибокому проникненні в сутність явища, розкриваючи його закономірності; учення про певну сукупність явищ; сукупність узагальнених положень⁵⁵. У філософському тлумаченні теорія розглядається як сукупність висловлювань, пов'язаних логічною послідовністю; комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на трактування та пояснення певного явища; розвинена форма організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та істотні взаємозв'язки об'єкта пізнання⁵⁶. Російський методолог соціальної педагогіки І. А. Липський визначає теорію як розвинуту форму організації наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності та істотні зв'язки певної частини дійсності, яка виступає об'єктом пізнання даної теорії⁵⁷ (Липский И.А., 2004).

У методології досліджень теорію трактують як систему узагальненого знання, пояснення різнобічності природних або суспільних подій, що характеризується наявністю: загальних законів пояснення явищ, сфери передбачення невідомих явищ, логічного апарату формулювання наслідків дії законів, концептуальної схеми пізнання об'єктів⁵⁸ (Білуха М.Т., 2002). На думку російської дослідниці методології науки О.Н. Дьячкової, наукова теорія є вищою формою організації наукового знання, яка дає цілісні уявлення про закономірності та суттєві взаємозв'язки досліджуваної дійсності; це система логічно взаємопов'язаних тверджень, яка складається з емпіричної основи, теоретичної основи, логіки побудови та сукупності результатів⁵⁹ (Дьячкова О.Н., 2007).

Таким чином, при визначенні поняття «теорія» основними характеристиками виступають: об'єктивність, узагальненість, обґрунтованість, логічність, закономірність. Важливим є взаємозв'язок теорії та практики,

⁵⁴ Теорія // Великий тлумачний словник сучасної української мови. — 5-те вид. / Гол. ред. В. Т. Бусел — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.

⁵⁵ Теорія // Словник іншомовних слів [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/36/53410/249111.html>

⁵⁶ Швырев В. С. Теория // Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy

⁵⁷ Липский И. А. Социальная педагогика. Методологический анализ : [Учеб. пособ.] / И. А. Липский. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 320 с. — С. 38.

⁵⁸ Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : [Підручник]. / М. Т. Білуха — К. : АБУ, 2002. — 480 с.

⁵⁹ Наукова теорія // Дьячкова О. Н. Загальні проблеми філософії науки : [Словник для аспірантів та здобувачів] / О. Н. Дьячкова. [Електронний ресурс] — Режим доступу: psychologis.com.ua/nauchnaya_teoriya-1.html; Н. В. Бряник. Общие проблемы философии науки: Словарь для аспирантов и соискателей / сост.и общ. ред. Н. В. Бряник ; отв. ред. О. Н. Дьячкова. — Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 2007. — 318 с.

оскільки значущість теорії визначається саме її потенціалом до пояснення емпіричних фактів, що, на нашу думку, відображає діяльнісний підхід до організації теоретико-емпіричного пізнання.

У процесі розвитку психологічних і педагогічних наук закономірно сформувалися загальні теорії навчання, які, будучи засновані на певних методологічних уявленнях, пояснюють дію форм і методів навчання на розвиток психічних процесів особистості, що навчається. Неформальна освіта як навчальна діяльність також потребує обґрунтування своїх форм і методів з позиції домінуючих теорій.

Зокрема, у науковій літературі існують різні погляди на процес навчання, та теорії, що його пояснюють; наведемо неповний список, сформований доктором психологічних наук В.А. Якуніним: культурно-історична концепція Л.С. Виготського про розвиток вищих психічних функцій; теорія поетапного формування розумових дій П.Я. Гальперіна; асоціативна теорія розвитку розуму Ю.А. Самаріна; теорія розвиваючого навчання у різних модифікаціях (В.В. Давидов, З.І. Калмикова, Н.А. Менчинська та ін.); теорія проблемного навчання Г.В. Кудрявцева, І.Я. Лернера, А.М. Матюшкіна, М.М. Мазмутова; теорія оптимізації навчання Ю.К. Бабанського; кібернетичні концепції навчання С.Я. Архангельського, Е.І. Машбіца, Н.М. Пейсахова, Н.В. Кузьміної, Ю.Н. Кулюткіна, А.І. Раєва, А.Ф. Тализіної та ін. Проведений В.А. Якуніним критичний аналіз зазначених теорій дозволив автору виділити їх спільний базовий недолік – розгляд процесу навчання з позицій предметної діяльності у термінах суб'єктно-об'єктних відношень. Такий висновок дозволяє розділити процеси навчання і научіння залежно від рівня активності (суб'єктності) позицій учасників навчально-виховного процесу; це відображається на цілях, засобах і результатах означених процесів⁶⁰ (Якунин В.А., 1998). Тобто, більшість існуючих теорій навчання слугують опису саме формальної системи освіти, що є закономірним внаслідок їх створення на емпіричному досвіді формального навчання. Відповідно, організація неформальної освіти вимагає пошуку принципово інших теоретико-методологічних засад. Нами було проаналізовано наукову літературу щодо опису базових теорій неформального навчання.

Передусім, вважаємо за необхідне обґрунтувати взаємозв'язок формальної і неформальної освіти, що ґрунтується на гнучкому «переході», чергуванні форм організації навчання населення та взаємодоповнюючому характері. Визначений взаємозв'язок, на нашу думку, не дозволяє радикально

⁶⁰ Якунин В. А. Педагогическая психология : [Учеб. пособ.] / В. А. Якунин, Европейский институт экспертов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А. ; Изд-во «Полиус», 1998. — 639 с.

розділяти теорії формального і неформального навчання внаслідок спільної освітньої мети. Різниця, радше, полягає у процесах організації освітньої діяльності, аніж у підході до навчання як процесу передачі знань. При дослідженні розвитку неформального сегмента у системі неперервної освіти, ми дійшли висновку щодо циклічності чергування формальних і неформальних форм навчання внаслідок інноваційного характеру неформальної освіти, що будучи визнаним ефективним, переміщується з площини позаінституційного навчання у систему інституційної освіти. Це підтверджується результатами дослідження професора І.М. Дичківської щодо діалектики взаємоперетворення інновацій і традицій⁶¹, яку ми відобразили на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Діалектика взаємоперетворень інновацій і традицій
(за І.М. Дичківською⁶², 2004)

І.М. Дичківською було проаналізовано відмінності між стабільними й інноваційними процесами в освіті, де важливими в контексті нашої проблеми дослідження вважаємо такі висновки: неформальна освіта за переважною частиною виділених дослідницею характеристик є інноваційним педагогічним процесом, який відзначається спрямованістю на задоволення нових суспільних потреб, необхідністю вироблення й апробації шляхів досягнення освітніх цілей, перервністю, довгостроковістю й низькою керованістю, гнучкістю⁶³.

При окресленні концепції неформальної освіти дослідники визначають різні вихідні теорії. А саме, виходячи з мети неформального навчання як створення умов для реалізації потенціалу і здібностей тих, хто навчається,

⁶¹ Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с. — С. 26.

⁶² Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с. — С. 26.

⁶³ Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с. — С. 28.

важливими для розвитку теорії є погляди Дж. Дьюї щодо необхідності врахування інтересів і нахилів особистості при доборі змісту та форм освіти. Теорія Д. Дьюї розглядає навчання як соціально-інтерактивний, максимально індивідуалізований процес рівноправної взаємодії суб'єктів освітнього простору⁶⁴. Прогресивна філософія Дж. Дьюї заперечує провідну роль вчителя та навчального предмета у освітньому середовищі, підкреслюючи центральне місце інтересів учня та соціальних потреб демократичного суспільства. Прогресивна освіта визначає навчання як похідну від досвіду учасників навчання⁶⁵ (Яковлев А. О., 2013). Саме концепція прогресивної освіти відображає основні положення, на яких ґрунтується неформальне навчання: практикоорієнтованість, опора на досвід, зв'язок навчання з життям, самокерованість, партисипативність, суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників.

Розглядаючи участь людини у неформальній освіті як процес її самоактуалізації не можна не згадати гуманістичну теорію навчання, в основі якої лежать ідеї А. Маслоу і К. Роджерса щодо добровільності навчальної діяльності, її орієнтованості на потреби учасників, її практикоорієнтованого характеру, врахування індивідуальних особливостей кожного учасника, забезпечення рефлексії процесу та результатів навчання, опори на суспільні та індивідуальні цінності⁶⁶. Ідеї гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс) були розвинені андрагогом М. Ноулзом при визначенні цілей гуманістичної педагогіки через розвиток особистості з урахуванням її природи та внутрішнього потенціалу. Імпауермент як методологічне підґрунтя сучасної соціальної роботи (натхнення, надання сили, надання влади, створення можливостей), був започаткований у контексті реалізації гуманістичної педагогіки у системі неформального навчання дорослих на принципах рівності навчальних взаємодій. Принципами неформального навчання, побудованого на засадах гуманістичної педагогіки, є: орієнтованість на потреби тих, хто навчається; значущість досвіду; коопераційне навчання; розвиток емоційної сфери; підвищення самооцінки; створення можливостей для самореалізації.

Н.М. Горук, аналізуючи теоретико-методологічні засади організації неформальної освіти у Північній Америці, провідними визначила прогресивну

⁶⁴ Humanistic education [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.learningandteaching.info/learning/humanist.htm>

⁶⁵ Яковлев А. О. Поліпарадигмальність як методологічна система координат для осмислення трансформації функцій сучасної освіти / А. О. Яковлев. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2013. — № 3 (17) — С. 64-75.

⁶⁶ Humanistic education [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.learningandteaching.info/learning/humanist.htm>

філософію та освіту; критичну філософію; гуманістичну педагогіку; критичну, звільняючу, трансформаційну педагогіки; феміністичну педагогіку⁶⁷ (Горук Н.М., 2011).

Як зазначає Н. Горук, освітні перспективи для значущих соціальних перетворень у американській теорії освіти виділяються через методологію критичної, звільняючої (вивільняючої), трансформаційної педагогіки, що ґрунтується на ідеях проблемного навчання П. Фрейре, заснованих на емпіричному досвіді освітньої діяльності, що засвідчив низький рівень ефективності традиційних методів навчання дорослих внаслідок їх відірваності від життя. Теорія проблемного навчання орієнтується на реальні потреби тих, хто навчається; на пошук соціальних коренів їх проблем; обговорення шляхів вирішення наявної ситуації.

Важливою, з точки зору методології становлення неформальної освіти є погляди П. Фрейре на політичні та державні корені формалізації освітньої діяльності. А саме, філософ виходить з думки, що освіта є соціальним інститутом, який або підтримує владу, або протистоїть їй; у недемократичних державах освіта знаходиться під впливом владних структур (опресорів) і служить їй завданням; тому завданням демократичної, децентралізованої освіти є індивідуалізація, присвоєння закодovаних суспільних знань через власний досвід. Тому метою критичної педагогіки є перерозподіл доступу до соціальних ресурсів через навчання, що змінює стереотипи, дає можливість висловитися та бути почутим⁶⁸.

Теорія феміністичної педагогіки, що концентрується на проблемі навчання жінок через врахування їх потреб і досвіду, на практиці реалізується у психологічній та звільняючій моделях навчання⁶⁹. Психологічна модель феміністичної педагогіки ґрунтується на створенні безпечної атмосфери для міжособистісного спілкування, яке створить умови для розвитку особистості, враховуючі гендерні відмінності психологічних процесів. Звільняюча модель є соціально орієнтованою та заснованою на аналізі впливу соціальних конструктів (гендеру, раси, національності, статусу) на становлення ідентичності учасників навчання та здатності планувати й реалізовувати власні цілі.

⁶⁷ Горук Н. М. Теоретико-методологічні засади неформальної освіти жінок у Північній Америці / Н. М. Горук [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://lecture.in.ua/v-ostrogradsekogo-amerikanseka-filosofiya-osviti-ochima-ukrayin.html?page=4>

⁶⁸ Norton M. Participatory approaches in Adult Literacy Education : Theory and Practice / M. Norton [Електронний ресурс]. — Режим доступу : en.copian.ca/library/research/learning/learning.pdf

⁶⁹ Grace A. P. Using models of feminist pedagogy to think about issues and directions in graduate education for women students / Grace A. P., Gouthro P. A. // *Studies in continuing education*. — 2000. — № 22 (1). — P. 5-28.

Основою феміністичної педагогіки є розгляд кореляційних зв'язків між афективними та когнітивними аспектами навчання як відображення власного досвіду соціальних меншин.

Таким чином, постмодерністичні підходи організації неформального навчання ґрунтуються на емпіричних моделях, які враховують досвід особистості у системі соціокультурних й історичних чинників. Н. Горук виділяє такі етапи емпіричного навчання, що мають циклічний повторюваний характер: актуалізація досвіду, рефлексивне спостереження, абстрактна концептуалізація, планування використання набутого досвіду, експериментальне застосування⁷⁰ (Горрук Н.М., 2011).

У роботі української дослідниці освітнього простору особистості Т.В. Ткач⁷¹ описано гіпотезу В. Давидова щодо сполучального розвитку різних сторін свідомості особистості: вибір суб'єктом сфери реалізації визначається психологічним механізмом, що забезпечує можливість самостійно обирати предмет активності, тобто соціальні зміни детермінують індивідуальні. На думку вченої, реалізація визначеного психологічного механізму відбувається через: 1) включення особистісних факторів соціальної поведінки людини як сукупності її інтересів, установок, цілей, мотивів; 2) систему міжособистісного спілкування, у т.ч. неформальних статусів, групових норм і моралі; 3) синхронізацію взаємодіяльності засобами рефлексії; 4) регламентацію соціальними і груповими нормами неформального характеру організаційного середовища. Відповідно до зазначених засобів, учена обґрунтовує свою думку щодо впливу неформальної освіти на особистість через усвідомлену мотивацію й актуалізацію домінантних цілей – саме це й дозволяє змінювати парадигму життя (Ткач Т.В., 2008).

А.О. Яковлев вихідною позицією сучасних освітніх змін вважає поліпарадигмальність методологічної системи координат, яка дозволяє трактувати наявні трансформації⁷² (Яковлев А.О., 2013). Відповідно до цілей сучасного реформування освітньої системи в Україні, автор характеризує функціоналізм, теорії конфлікту та структуралізм як вихідні парадигми осмислення ролі та функцій освіти.

⁷⁰ Горук Н. М. Проблеми неформальної освіти жінок у США / Наталія Михайлівна Горук . [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2011. — 20 с.

⁷¹ Ткач Т. В. Розвиток особистості засобами неформальної освіти / Тамара Володимирівна Ткач [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_72.pdf

⁷² Яковлев А. О. Поліпарадигмальність як методологічна система координат для осмислення трансформації функцій сучасної освіти / А. О. Яковлев. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2013. — № 3 (17) — С. 64-75.

Функціоналізм (Е. Дюркгейм) орієнтується на індивідуальні потреби тих, хто навчається, які неможливо інтегрувати в єдину систему обсягу знань типових навчальних закладів. Орієнтуючись на ціннісну солідарність суспільства, у функціоналізмі процес навчання реалізується через досягнення цілей чотирьох типів: інтелектуальних (формування когнітивних умінь), політичних і соціальних (підтримання існуючого політичного та соціального порядку), економічних (професіоналізація та розподіл праці). Тоді роль освіти полягає у індивідуальних досягненнях особистості в процесі навчання, а не на соціальному статусі або привілеях. Означена ідея знайшла відображення в емпіричних дослідженнях, спрямованих на виявлення кореляцій між результатами навчання та соціальним походженням студента (Дж. Коулман, П. Блау, О. Данкен, Є. Хопер), на основі яких встановлено різницю між поняттями «освітній шлях» і «обсяг освіти», які, на нашу думку, характеризують рівень участі, відповідно, у неформальній та формальній освітніх формах.

Протилежними до функціоналізму є соціологічні теорії конфлікту (С. Боулз, Р. Коллінз, П. Фрейре), що розглядає соціальний порядок як процес і результат ідеологічного примусу й маніпулювання; відповідно освіта розподіляє доступ до ресурсів залежно від соціального становища тих, хто навчається. Відповідно, державна система освіти засобами прихованих навчальних планів: 1) стратифікує суспільство; 2) стратифікує ринок праці; 3) стратифікує культуру та життєві цінності; 4) стратифікує доступ до влади. Одним із прикладів, які відображають зазначені засади діяльності державної освіти, є поділ шкіл на типові (заучування правил) й привілейовані (розвиток творчості, критичності й самостійності). Приховані навчальні плани та навчальна література легітимізують правлячу історію, культуру й особистісні цінності, що деструктивно впливає на представників меншин, які навчаються. Окреслений вплив освітніх систем зменшується через суб'єктність учасників освітнього середовища – викладачів і студентів, які несуть власні ціннісні орієнтації, що можуть суперечити пануючому світогляду. І. Шор визначає вимоги до навчальних планів, які сприятимуть трансформації школи, через прикметники активний, ситуаційний, мультикультурний, дослідницький, міждисциплінарний, діяльнісний, десоціалізований, демократичний⁷³.

Освітній структуралізм (Б. Бернстайн, П. Бурдьє) ґрунтується на ідеї про мовні соціокоди знань і культури, породжені різними моделями навчальної взаємодії та відображені у суспільній стратифікації через соціальну

⁷³ Яковлев А. О. Поліпарадигмальність як методологічна система координат для осмислення трансформації функцій сучасної освіти / А. О. Яковлев. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2013. — № 3 (17) — С. 64-75.

ідентифікацію, норми мислення, субкультури та види соціального контролю. За цих умов освіта відіграє функцію відтворення соціальних статусів; при цьому основною вимогою досягнення суспільного успіху є переосмислення життєвого досвіду (габітусу) та включення символічних цінностей певної верстви у індивідуальний простір. Цікавим є зауваження щодо невикористання П. Бурдьє терміну «соціалізація» як такого, що відображає рівні можливості соціальної адаптації, оскільки тоді б школа була покликана вирівнювати відносини, зумовлені суспільними відмінностями. Натомість, соціолог послуговується поняттям «відтворення» соціальних статусів через освітню діяльність. Це відображається у набутті символічного соціального капіталу як визнання авторитету людини в певній групі засобами кодифікування – надання форми та дотримання формальностей. Відповідно, освіта є елементом ринкових відносин, який інвестує в соціальний капітал її учасників шляхом відтворення домінуючої культурної моделі. Дослідник розділяє видиму (формальну або академізм) і невидиму (неформальну) педагогіки залежно від співвідношення практики та знань.

Теорія навчання дорослих (Е.К. Ліндемман) заснована на вихідних позиціях щодо: мотивації навчання як ключової характеристики освітнього процесу; орієнтованість на вирішення життєвих проблем і ситуацій; опори на досвід як центральний ресурс навчання; зміни ролі викладача з того, хто навчає, контролює й оцінює на того, хто досліджує та комунікує; врахування індивідуальних відмінностей учасників навчання через забезпечення різних стилів і темпів викладання⁷⁴.

Таким чином, теорія неформального навчання ґрунтується на філософських, соціологічних та психологічних ученнях, які протиставляють за змістом формальний (як масовий, уніфікований) та неформальний (як індивідуалізований) змісти освіти. Теоретико-методологічний базис неформальної освіти склали прогресивна філософія і педагогіка прагматизму Дж. Дьюї, гуманістична психологія та педагогіка А. Маслоу та К. Роджерса, трансформаційна педагогіка П. Фрейре, теорії освітнього функціоналізму, структуралізму та конфлікту, а також теорії навчання дорослих Е. Ліндеммана і М. Грундтвіга. Об'єднуючою ідеєю зазначених теорій є їх критичне ставлення до провладної освітньої системи як такої, що формує нерівність та не орієнтована на підвищення статусу маргінальних і соціально виключених груп

⁷⁴Вершловский С. Г. Образование взрослых: теоретические и методические проблемы / С. Г. Вершловский // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 14-24.

населення. На противагу державній формальній системі освіти, орієнтованій на середнього громадянина та відтворення існуючого суспільного ладу, критичні теорії протиставляють ідеї цінності освіти, орієнтованої на досвід та потреби кожної окремої людини, що забезпечить гуманізацію та демократизацію суспільства внаслідок соціального включення учасників неформального навчання.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Які компоненти теорії особистості належать до обов'язкових і чому?
2. У чому основні відмінності до розгляду особистості в психологічних і соціологічних теоріях?
3. Чому юнацький вік є сензитивним для неформальної освіти?
4. Чим зумовлений зв'язок формальної та неформальної освіти?
5. Які основні чинники протистояння формальної і неформальної освіти у наукових теоріях?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Розробіть презентацію теорії навчання (на ваш вибір) за схемою: поставлені цілі; основні засоби, форми і методи; очікувані результати; приклади застосування теорії.
2. Проведіть компаративний аналіз понять «навчання» та «научіння», представте спільні й відмінні риси обох процесів.
3. Організуйте у мікрогрупах дискусію щодо теоретичних основ неформального навчання. Занотуйте аргументи «за» і «проти» щодо окремих теорій. Презентуйте ваші напрацювання колегам.

1.3. Методологічні засади організації неформальної освіти

Методологічні засади виступають у дослідженні в ролі загальних регулятивів, універсальних норм селекції та диференціації ідей. Нам імпонує думка, що філософія відображається у результатах наукового дослідження незалежно від волі автора, почасти стихійно відображаючи його ставлення до предмету дослідження (умоспоглядальний підхід Ф. Шеллінга і Г. Гегеля)⁷⁵. Загалом, будь-який метод пізнання може бути використаний як методологічний, за умови його використання впродовж усього дослідження та здатності упорядкувати інші методи. Це підкреслює взаємозв'язок методологічного методу із принципами пізнання, на які спирається автор, оскільки ці поняття забезпечують цілісність дослідження⁷⁶.

Проведений О.М. Новиковим критичний аналіз підходів до змісту поняття «методологія» дозволив автору визначити його як учення про організацію діяльності⁷⁷ (Новиков А.М., 2007). У проведеному І.А. Липським методологічному аналізі соціальної педагогіки представлено різні точки зору на зміст поняття «методологія», як-от: учення про структуру, логічну організацію, методи і засоби теоретичної діяльності; вчення про принципи та процедури формування та застосування методів пізнання й перетворення дійсності; вчення про систему принципів і засобів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності⁷⁸ (Липский И.А., 2004). На основі проведеного категорійно-поняттєвого аналізу вченим виділено суттєві ознаки методологічного знання, до яких віднесено: 1) належність до вирішення суперечностей між процесами пізнання та перетворення соціально-педагогічної практики; 2) єдність та взаємозв'язок теоретичної і практичної діяльності, пізнавального та перетворюючого процесів; 3) структурованість і внутрішня організація змісту соціально-педагогічних знань. Критеріями віднесення знання до методологічного визначено абстрактність, предметний зміст, сферу застосування знання.

У своїй роботі базовим визначенням методології науки вважаємо її розуміння як вчення про ґенезу, будову та функціонування наукового знання та його трансформацію в пізнавальний інструмент⁷⁹ (Сергієнко В.В., 2011).

⁷⁵Методологія наукового пізнання [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ebk.net.ua/Book/synopsis/filosofiya/part4/034.htm>

⁷⁶Сисоєва С. О., Кристочук Т. Є. Дослідження проблеми методологічної культури вчителя : наукова концепція П. Г. Кабанова // Педагогіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : elibrary.kubg.edu.ua/1810/

⁷⁷Новиков А. М. Методология. / Новиков А. М., Новиков Д. А. — М.: СИНТЕГ, 2007. — 663 с. — С. 21.

⁷⁸Липский И. А. Социальная педагогика . Методологический анализ : [Учеб. пособ.] / И. А. Липский. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 320 с. — С.31.

⁷⁹Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : [навч. посіб.] / В. В. Сергієнко — Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. — 103 с.

Тенденціями розвитку сучасної методології пізнання визначено: зростання ролі міждисциплінарних програм при дослідженні відкритих складних систем; усвідомлення цілісності та глобальності об'єктів дослідження як відображення методологічного плюралізму; застосування синергетики як теорії самоорганізації відкритих несталіх систем; підкреслення ролі невизначеності, ймовірності, нелінійності, біфуркації та флуктуації несталого світу; підкреслення значущості діалектичного філософського методу через актуалізацію категорій розвитку та суперечностей; математизацію наукових теорій; зростання ролі «особистісних методів» пізнання, у яких людина розглядається як найважливіший елемент Всесвіту⁸⁰. Приєднуємося до думки В.В. Сергієнка, що важливими характеристиками сучасного наукового пізнання є інтеграція соціального і природного, природного і штучного, живого і неживого, формального і змістовного, теоретичного і практичного⁸¹.

Багаторівневість й ієрархічність методології відображена в роботах багатьох авторів, зокрема О. Новікова (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний рівні)⁸² (Новиков А.М., 2007), В. Краєвського (загальнофілософський, загальнонауковий, конкретно-науковий рівні та рівень методики і техніки)⁸³ (Краевский В. В., 2008), Е. Юдіна (філософський, загальнонауковий, спеціально-науковий рівні)⁸⁴ (Юдин Э., 1978).

Філософська методологія інтерпретує результати наукової діяльності, проектує їх на загальну картину світу, послуговуючись законами діалектики. Загальнонаукова методологія узагальнює риси наукової діяльності за допомогою логічних операцій. Конкретно-наукова методологія відображає принципи та методи наукової діяльності. Методико-технологічна методологія поєднує предмет дослідження зі сферою його дослідження⁸⁵ (Рибалка В.В., 2003). Уважаємо важливим висновок П.Г. Кабанова, що

⁸⁰Методологія наукового пізнання [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ebk.net.ua/Book/synopsis/filosofiya/part4/034.htm>

⁸¹Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : [навч. посіб.] / В. В. Сергієнко — Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. — 103 с.

⁸²Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. — М. : СИНТЕГ, 2007. — 668 с. — С. 15.

⁸³Краевский В. В. Методология педагогики : новый этап : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. — М. : Академия, 2008. — 400 с.

⁸⁴Юдин Э. Системный подход и принцип деятельности : Методологические проблемы современной науки : [монография] / сост. А. П. Огурцов, Э. Г. Юдин. — М. : Издательство «Наука», 1978. — 441 с.

⁸⁵Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології / АПН України; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти ; Валентин Васильович Рибалка . — К. : Ніка-Центр, 2003. — 204 с.

методологія визначає не лише шлях до нового знання, але й забезпечує змістову єдність нового зі старим досвідом⁸⁶ (Кабанов П. Г., 1999).

За ознакою оцінки ступеня загальності, методологію поділяють на загальнофілософську, загальнонаукову, конкретнонаукову; згідно з багаторівневістю методологічного знання, методологію розглядають як філософську, загальнонаукову, конкретно-наукову, дисциплінарну, міждисциплінарну; залежно від змісту та рівня, у методології виділяють: філософські знання, загальнонаукову, конкретно-наукову, спеціально-наукову, методико-технологічну методології; згідно зі змістово-функціональною концепцією, розрізняють методологію гносеологічного, світоглядного, логіко-гносеологічного, науково-змістового, технологічного та науково-методичного рівнів⁸⁷ (Липский И.А., 2004).

Методологія організації неформальної освіти розглядатиметься нами на чотирьох рівнях: загальнофілософському, загальнонауковому, конкретно-науковому та спеціальному. За Е.Г. Юдіним, філософа та лідера Московського методологічного гуртка, чотири визначені рівні методологічного знання включають: 1) загальні принципи пізнання (загальнофілософська методологія); 2) загальнонаукові концепції (загальнонаукова методологія); 3) методи і процедури дослідження (конкретно-наукова методологія); 4) методики і техніки дослідження (спеціальна або методико-технологічна методологія)⁸⁸

Розглядаючи методологію як вчення про принципи побудови, форми і способи пізнання, **на загальнофілософському рівні** методологія відображає загальні принципи пізнання та категоріальний склад науки в цілому (гранично широкі поняття, як-от причина, наслідок, необхідність, можливість, дійсність); висвітлення найбільш загальних зв'язків реального світу у цілісності; відображає метатеоретичний рівень наукового пізнання через опис парадигм, стилів мислення, картини світу^{89;90} (Зайченко І.В., 2008; Курлянд З.Н., 2005).

О. Пономарьова розглядає цей рівень методології як інваріант теоретико-філософських установок і вихідний концентрат сутнісних ідей для

⁸⁶Кабанов П. Г. Вопросы совершенствования методологической культуры педагога / Кабанов П. Г. — Томск: Изд-во ТГУ, 1999. — 140 с.

⁸⁷Липский И. А. Социальная педагогика . Методологический анализ : [Учеб. пособ.] / И. А. Липский. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 320 с. — С.34-36.

⁸⁸Кравчина Т. В. Методологічні принципи і підходи до дослідження розуміння іншомовного наукового тексту / Кравчина Т. В. // Психологія і соціологія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Psihologia/65714.doc.htm

⁸⁹Зайченко І. В. Педагогіка : [навч. посіб.] / І. В. Зайченко. — К. : Освіта України, КНТ, 2008. — 528 с.

⁹⁰Педагогіка вищої школи / За ред. З. Н. Курлянд. — К. : Знання, 2005. — 399 с.

проведення дослідницької діяльності. Дослідницею виділено ціннісний, діяльнісний, особистісний, інтегративний виміри у філософії дослідження⁹¹ (Пономарьова О., 2013).

Аналіз наукової літератури свідчить, що загальнофілософська методологія представляється авторами через призму двох основних методів – діалектичного та метафізичного.

Діалектичний спосіб мислення передбачає розгляд предмету пізнання у русі та розвитку; основними категоріями діалектики визначено розвиток, суперечність, причину і наслідок, необхідність і випадковість, загальне й одиничне, якість і кількість, зміст і форму⁹² (Сергієнко В.В., 2011).

Метафізичний спосіб мислення передбачає абсолютизацію наукової ідеї, розглядаючи розвиток як просте кількісне збільшення або зменшення, повторення, рух по колу або прямій⁹³ (Сергієнко В.В., 2011).

Розкриємо теорію організації неформальної освіти молоді через призму діалектичних і метафізичних методів пізнання.

Отже, з точки зору діалектики, базовим філософським методом пізнання виступають **діалектичні закони** єдності та боротьби протилежностей; єдності загального, особливого та одиничного; єдності форми та змісту; переходу кількісних змін у якісні. Спроектуємо їх на проблему нашого дослідження.

Дія закону *єдності та боротьби протилежностей* виражається у системній взаємодії формальної та неформальної освіти як протилежних за змістом і формою процесів. А саме, єдність формальної та неформальної освіти визначається, по-перше, загальними цілями їх упровадження на індивідуальному (підвищення соціального статусу конкретного споживача освітніх послуг), громадському (розвиток і соціальне включення певних громад і меншин), суспільному (сприяння демократичним соціальним перетворенням) рівнях. По-друге, єдність формальної й неформальної освіти убачаємо у послуговуванні єдиними поняттями навчання, виховання та розвитку як провідними процесами досягнення визначених цілей. По-третє, педагогічні технології та методики формальної і неформальної освіти є, за певних умов, спільними та такими, що неподільно розвиваються у обох

⁹¹Пономарьова О. Філософські аспекти проблеми підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України / Олена Пономарьова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2013. — № 8 (Ч. 1). — С. 309-316.

⁹²Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : [навчальний посібник]. / В. В. Сергієнко — Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. — 103 с.

⁹³Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : [навчальний посібник]. / В. В. Сергієнко — Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. — 103 с.

означених освітніх системах. Однак, способи організації та вихідні організаційно-педагогічні принципи формального та неформального навчання є протилежними (обов'язковість і добровільність; ліцензованість, сертифікованість та відсутність документального підтвердження; ієрархізованість та децентралізованість; керованість та партисипативність; об'єктність і суб'єктність; масовість та індивідуалізованість, тощо).

Закон єдності загального, особливого та одиничного відображається у співвідношенні різних освітніх форм – формальної, неформальної та інформальної. Формальна освіта, на нашу думку, тут виступає загальним соціальним процесом, який охоплює переважну частину населення, регулюється загальними нормативно-правовими актами, спрямований на досягнення загальних суспільних трансформацій. Неформальна освіта, натомість, виступає особливим явищем, яке характеризується постійним протиставленням себе системі формальної освіти (тобто, як тільки досягнення неформальної освіти еволюційно стають привласненими формальними освітніми інституціями, неформальна освіта протиставляє себе їм шляхом пошуку нових форм і методів організації навчання). Інформальна освіта, будучи несистемним та нецілеспрямованим процесом із часткового виокремленого оволодіння суб'єктом певними знаннями або досвідом, може розглядатися як одиничне явище. Єдність загального, особливого та одиничного, за таких умов, полягає у неможливості сепарувати результати їх впливу на особистість, громаду, суспільство.

Закон єдності форми та змісту демонструє вибір і реалізацію формальними та неформальними освітніми провайдерами соціально-педагогічних інструментів побудови освітнього середовища. Так, освітнє середовище формальних закладів освіти відповідає формі їх утворення й функціонування, передбачаючи певні рольові норми комунікацій між суб'єктами освіти. Провайдери неформальної освіти, перебуваючи поза межами традиційної, нормативної освітньої системи, зміст взаємодії суб'єктів будують без урахування ролей та формально визначених моральних норм. Тобто, форма організації навчально-виховної діяльності визначає її зміст – формальний (а саме, обмежений вимогами, нормами, ролями) або неформальний (як незалежний від офіційної освітньої політики та спрямований на досягнення індивідуалізованих цілей).

Закон переходу кількісних змін у якісні визначається емпіричним характером неформального навчання, де накопичення результативного педагогічного досвіду призводить до його формалізації (опису, наукового обґрунтування, широкого впровадження) через присвоєння системі

формального навчання. Прикладом можуть слугувати такі педагогічні технології, як діалогове навчання, тренінгове навчання, дистанційне навчання, які, будучи започатковані поза формальною системою освіти сьогодні активно у ній використовуються.

Загальнофілософський рівень методології представлений змістом теорій, що слугують концептуальними основами гуманітарних наук (соціології, психології, педагогіки) та описані нами у п. 1.2.

Метафізика визначає потребу в описі процесу розвитку неформальної освіти з огляду на існуючі картини світу та парадигми його відображення.

Л.М. Єршова при описі методології проблеми формування виховного ідеалу⁹⁴ розглядає загальнофілософський рівень методології через призму метапатернів – циклічної, лінійної, спіралеподібної, коваріантної, постмодерністської моделей історії (Єршова Л., 2015). Проведений нами аналіз літератури свідчить, що розвиток ідей неформальної освіти також можна співвідносити з означеними метапатернами. А саме, при дослідженні розвитку неформального сегмента у системі неперервної освіти, ми дійшли висновку щодо *циклічності* чергування формальних і неформальних форм навчання внаслідок інноваційного характеру неформальної освіти, що будучи визнаним ефективним, переміщується з площини позаінституційного навчання у систему інституційної освіти. Це підтверджується результатами дослідження І.М. Дичківською діалектики взаємоперетворення інновацій і традицій, яку ми відобразили на рис. 1.2.

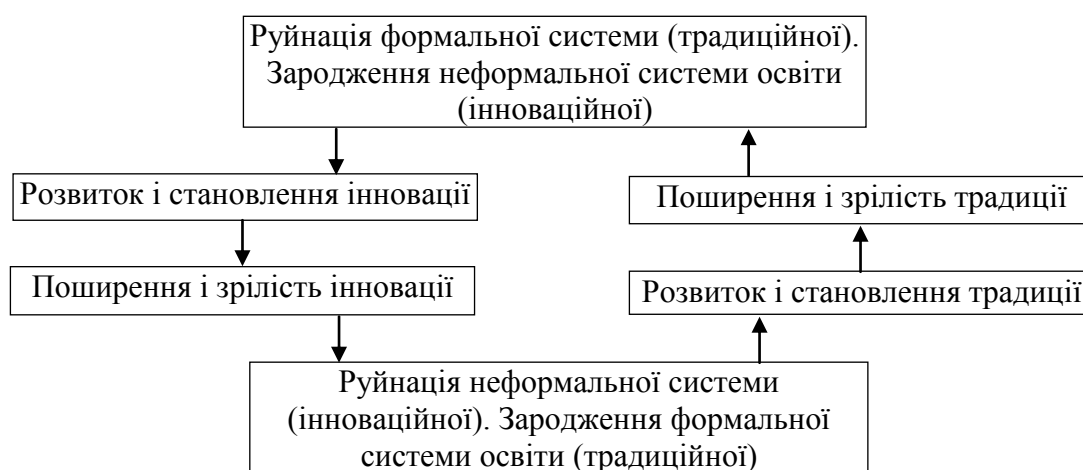

Рис. 1.2. Закон взаємоперетворення інновацій і традицій
(за І.М. Дичківською⁹⁵, 2004)

⁹⁴ Єршова Л. Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX — початок XX століття) . Київський, Одеський, Харківський навчальний округи : [Монографія]. / Людмила Єршова. — Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. — 642 с. — С. 43.

⁹⁵ Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / Дичківська І. М. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с. — С. 26.

Лінійний метапатерн окреслює розвиток як перехід від простого до складного, від старого до нового, від нижчого до вищого⁹⁶ (Курило В.С., Хриков Є.М. та ін., 2013) і відображає динаміку соціально та внутрішньо детермінованого феномену⁹⁷ (Єршова Л., 2015). Відповідно, розвиток освіти як соціального феномену, набуття нею нових форм організації навчально-виховної діяльності, поступовий перехід від елітарної освіти (як ознаки певного соціального статусу) до масової (де обов'язковою є набуття грамотності), професійної (як умови соціально-економічного благополуччя) та неформальної (як можливість індивідуалізувати освітні потреби та їх зміст). Це можна співвіднести з періодизацією генези неформальної освіти О.В. Шапочкіної – від спонтанного вибору сфери пізнання через усвідомлення недоліків у освіті й відповідним упровадженням спеціальних курсів до створення спеціалізованих закладів та державного визнання⁹⁸ (Шапочкіна О.В., 2012).

Спіралеподібна модель визначає розвиток через систему відносно незалежних стадій, постійно повторюваних на вищих рівнях і орієнтованих на певний результат^{99;100}. Тобто, розвиток форм освіти можна охарактеризувати через послідовність стадій, спрямованих на пошук ефективних педагогічних засобів підвищення якості життя людини і спільноти. Кожна стадія характеризується наявністю основних, повторюваних на вищому рівні, елементів: соціальними передумовами, що детермінують перехід на інший рівень розвитку освітньої системи; наявністю досвіду ефективної перетворюючої педагогічної діяльності (особистості педагога); формуванням системи закладів / соціальних інституцій, які реалізують описаний досвід; попитом людей, що навчаються на певний рівень освітніх послуг. Перехід стадії на вищий рівень зумовлюється потребами й прагненнями, обґрунтованими наявним апробованим досвідом суспільного життя.

⁹⁶ Методологічні засади педагогічного дослідження / авт. кол. Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. [за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова]. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. — 248 с.

⁹⁷ Єршова Л. Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX — початок XX століття) . Київський, Одеський, Харківський навчальний округи : [Монографія]. / Людмила Єршова. — Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. — 642 с. — С. 49.

⁹⁸ Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

⁹⁹ Єршова Л. Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX — початок XX століття) . Київський, Одеський, Харківський навчальний округи : [Монографія]. / Людмила Єршова. — Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. — 642 с. — С. 49.

¹⁰⁰ Методологічні засади педагогічного дослідження / авт. кол. Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. [за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова]. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. — 248 с. — С. 132.

Коваріантний метапатерн описує розвиток як функцію від паралельних багатоваріантних незалежних змінних. Тобто, освіта загалом і неформальна освіта зокрема – це мінливі, складні системи педагогічних дій, що паралельно розвиваються незалежно одна від одної, одночасно належачи до структури одна одної. Ця думка обґрунтована нами у ході аналізу розвитку неформального сегмента в системі неперервної освіти (п.2.1). Зокрема, як формальна, так і неформальна система освіти пережили періоди стихійного розвитку, пошуковий, просвітительський, структурний, реформістський¹⁰¹ (Огієнко О.І., 2009).

Метапатерн постмодернізму описується через термін «різома», запозичений філософією з природничих наук; він описує різновид кореневої системи, що має значну кількість переплетених пагонів, кожен з яких здатний до відтворення. Основними характеристиками різоми є відсутність ієрархізованості, невпорядкованість, різновекторність, непередбачуваність, живучість^{102;103}. У контексті проблеми нашого дослідження, можна протиставити формальну систему освіти (ієрархізоване державою і владою дерево з коренями, стовбуром, гілками) і неформальну освіту як децентралізовану, вільну, динамічну, суб'єктивну, дієву. Неформальна освіта «проростає у щілинах» формальної освітньої системи, заповнює та доповнює її відповідно до потреб тих, хто навчається; гнучко реагує на зміну зовнішніх умов, пропонуючи новітні освітні послуги.

Парадигма визначається як теорія (або модель постановки й вирішення проблем), застосована як зразок для розв'язання дослідницького завдання¹⁰⁴; визнані наукові досягнення, що протягом певного часу дають науковій спільноті модель постановки та вирішення проблем¹⁰⁵. Протягом декількох століть у педагогіці панувала парадигма масової освіти. Так, важливими з огляду на проблему дослідження є умовиводи О.М. Новікова щодо проєкції масової соціальної практики на організацію освіти. А саме, школа як соціальний інститут відображає суттєві суспільні процеси; наявна формальна

¹⁰¹Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття) / Огієнко Олена Іванівна : [Автореф. дис. ... д-ра наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки. — К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. — 44 с.

¹⁰²Методологічні засади педагогічного дослідження / авт. кол. Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. [за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова]. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. — 248 с.

¹⁰³Єршова Л. Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX — початок XX століття). Київський, Одеський, Харківський навчальний округи : [Монографія]. / Людмила Єршова. — Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. — 642 с. — С. 51.

¹⁰⁴Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М. : Советская энциклопедия, 1983. — 840 с. — С. 477.

¹⁰⁵Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. Пер. с англ. И.З.Налетова. Общая ред. и послесловие С. Р. Микулинского и Л. А. Марковой. — М.: Прогресс, 1975. — 327 с. — С. 11.

система освіти відповідає індустріальному суспільству; будучи започаткованим у XVII столітті Я.А. Коменським, масова освіта створювала тип «потрібних суспільству» людей за конвеєрною схемою фабрики: учитель (робітник) – дитина (сировина), організованою за принципом штампування. Таким чином готувалися виконавці однотипної діяльності¹⁰⁶. Зміна типу суспільства вимагає зміни освітньої практики, у фокусі якої освіченість вимірюється не рівнем знань, а здатністю до спілкування, навчання, аналізування, проектування, вибору, творчості¹⁰⁷ (Новиков А.М., 2008).

Сучасні соціальні зміни зумовлюють зміну освітньої парадигми індустріального (виробничого) суспільства на постіндустріальне (інформаційне), відображені у табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Зміна освітніх парадигм у XXI столітті (за О.М. Новиковим, 2008)¹⁰⁸

Компоненти парадигм	Освітня парадигма індустріального суспільства	Освітня парадигма постіндустріального/інформаційного суспільства	Вплив на зміст неформальної освіти
Цінності	Освіта для суспільного виробництва	1) Освіта для самореалізації людини 2) Освіта в інтересах суспільства 3) Освіта для виробництва	Освіта для задоволення індивідуальних, професійних та громадських потреб особистості
Мотиви	Навчання учнів як обов'язок Викладання вчителів як професійне зобов'язання	Зацікавленість тих, хто навчається, у процесі навчання та задоволення від досягнутих результатів Зацікавленість тих, хто навчає, у розвитку молоді через задоволення у спілкуванні	Зацікавленість суб'єктів освіти у особистісному та професійному зростанні, підвищенні соціального статусу
Норми	Відповідальність педагога за процес навчання Дистанційованість, дисципліна та старанність як умови авторитету педагога	Відповідальність тих, хто навчається, за результати навчання Особистісні якості педагога як основа авторитету	Відповідальність суб'єктів навчання за процес і результат неформальної освіти Відсутність

¹⁰⁶Новиков А. М. Постиндустриальное образование / Новиков А. М. — М. : Издательство «Эгвес», 2008. — 136 с. — С. 39.

¹⁰⁷Новиков А. М. Постиндустриальное образование / Новиков А. М. — М. : Издательство «Эгвес», 2008. — 136 с. — С. 44.

¹⁰⁸Новиков А. М. Постиндустриальное образование / Новиков А. М. — М. : Издательство «Эгвес», 2008. — 136 с. — С. 45-47.

			формально окреслених авторитетів
Цілі	Засвоєння наукових знань Навчання як базис статусу на все життя	Оволодіння загальними компетентностями (навчальними, соціальними, професійними, тощо) Навчання протягом життя	Оволодіння вузькоспеціалізова ними компетенціями залежно від потреб тих, хто навчається Неперервне навчання
Ролі суб'єктів освіти	Педагог передає знання Педагог «вивищується» над учнями	Педагог створює умови для самостійного навчання Педагог поруч з тими, хто навчається	Лідер фасилітує навчальну взаємодію рівних Партисипативність та взаємне партнерство
Форми і методи	Ієрархічний, централізований і авторитарний методи управління Стабільна структура навчальних дисциплін Стабільні форми організації навчального процесу Переважання аудиторного навчання під керівництвом педагога	Демократичний і егалітарний (заснований на рівності) методи управління Динамічна структура навчальних дисциплін Динамічні форми організації навчального процесу Увага до самостійної роботи тих, хто навчається	Децентралізований і партисипаторний (заснований на участі рівних) методи управління Відсутність стандартизованих форм і методів навчання Інтерактивний та діалогічний характер навчання Увага до обміну досвідом та спілкування
Засоби	Навчальна книга як основний засіб навчання	Навчальна книга доповнюється ресурсами інформаційно- телекомунікаційних систем і ЗМІ	Спілкування та взаємодія як основні засоби навчання
Контроль і оцінювання	Здійснюється педагогом	Зростання уваги на самоконтроль та самооцінку тих, хто навчається	Полягає у порівнянні освітніх цілей та одержаних результатів неформального навчання

Представлена зміна суспільної та освітньої парадигми вимагає реформування системи навчання; О.М. Новіков бачить це у напрямках: 1) роздержавлення освітніх установ (їх децентралізація); 2) перерозподіл потоків молоді за рівнями освіти; 3) розвиток високотехнологічних і наукомістких освітніх технологій; 4) урахування соціогеографічних характеристик освітніх закладів; 5) інтеграція в міжнародну освітню спільноту¹⁰⁹. На нашу думку, розвиток неформальної освіти може бути інструментом для вирішення поставлених завдань у контексті зміни освітньої парадигми.

Загальнонаукова методологія представляє логічні прийоми пізнавальної діяльності (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, розуміння, опис, визначення) та описується через теоретичний (історичний, логічний, системний, синергетичний, тощо методи) та емпіричний (гіпотеза, експеримент, узагальнення) компоненти¹¹⁰ (Курлянд З.Н., 2005).

Філософія науки розглядає три рівні пізнання: емпіричний, теоретичний, метатеоретичний. Емпіричний рівень спрямований на описування явищ, встановлення наукових фактів й емпіричних законів. Теоретичний рівень реалізується у логічних формах понять, суджень й умовиводів та виражається через створення теорій і законів. В основі такої класифікації, на думку В. В. Сергієнко, лежить гносеологічна спрямованість дослідження – чуттєво-фіксованих (характерологічних) або сутнісних (пояснюючих) причинно-наслідкових зв'язків між явищами. Метатеоретичний рівень пізнання був введений у кругообіг філософії науки Томасом Куном разом із поняттям парадигми як інтегральної характеристики конкретної галузі знань у певний історичний період та відображає узагальнені наукові норми. Метатеоретичний рівень утворюється жорстким ядром (прийняті за істину принципи), захисним поясом (допоміжні гіпотези для захисту ядра) та позитивною евристикою (твердження, гіпотези та проблеми, зумовлені ядром)¹¹¹ (Сергієнко В.В., 2011).

На теоретичному рівні наукового пізнання, представленому у дослідженні, неформальна освіта розглядається нами як сфера наукового пізнання.

¹⁰⁹Новиков А. М. Постиндустриальное образование / Новиков А. М. — М. : Издательство «Эгвес», 2008. — 136 с.

¹¹⁰ Педагогіка вищої школи / За ред. З. Н. Курлянд. — К. : Знання, 2005. — 399 с.

¹¹¹Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : [навчальний посібник]. / В. В. Сергієнко — Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. — 103 с.

Стрімке зростання питомої ваги сучасних запозичених видів і напрямів організації освітнього середовища зумовлює потребу в систематизації нових знань щодо їх змісту та форми шляхом порівняння з наявним науково-педагогічним апаратом. Відповідно, наступним етапом нашого дослідження є обґрунтування базових характеристик неформальної освіти як сфери науково-педагогічного пошуку; виділення предмету дослідження неформальної освіти.

Аналіз досліджень сучасної системи освіти та актуальних напрямів педагогічного пошуку дозволив нам виділити такі провідні тенденції формування наукової думки: зростання інтересу до неперервної освіти дорослих (А.О. Гончарук, І.А. Колеснікова, Р.А. Колишко, О.О. Лазаренко, Н.Г. Ничкало та ін.), апробацію інноваційних форм і методів педагогічного впливу (І.М. Дичківська, К.В. Левківська, О.А. Удод, Т.С. Яровенко та ін.), міждисциплінарний характер педагогічної теорії та практики (Я.Л. Коломинський, Н.В. Кузьміна, Л.Е. Орбан-Лембрик, А.О. Реан, В.А. Семиченко, В.Т. Циба, В.О. Якунін та ін.), розробку соціально орієнтованих концепцій і відповідних їм технологій навчання й виховання (О.Є. Антонова, С. Гаррісон, О.А. Дубасенюк, Л.О. Савенко та ін.). Однак, перераховані дослідження є комплексним відображенням роботи авторів відповідно до сфер їх наукових інтересів і не відображають системності власне поняття «неформальна освіта».

Неформальна освіта як особливе педагогічне поняття виникла у середині ХХ століття як реакція на поширення у суспільстві тенденції до зміни парадигми навчання з «людини, яка багато знає» до парадигми «людини, що орієнтується в цінності освіти як провідного виду діяльності в структурі власного способу життя»¹¹² (Городяненко В.Г., 2002), що було пов'язано з необхідністю вирішення проблеми невідповідності наявних систем освіти розвитку інформаційного суспільства і зумовило поширення сумнівів у необхідності систематизованої передачі знань, умінь і цінностей¹¹³ (Якуба Е.А., 1996).

Наразі, стрімкий розвиток неформальної освіти як практики навчально-виховної діяльності та сфери наукових педагогічних досліджень зумовлений:

- атрибутивністю (обов'язковістю, невід'ємністю) освіти для людини у сучасному інформаційному суспільстві;

¹¹²Соціологія : [підручник] / За ред. В. Г. Городяненка. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 560 с.— С. 389.

¹¹³Якуба Е. А. Социология : [учеб. пособ.] / Е. А. Якуба. — Харьков : Изд-во «Константа», 1996. — 192 с.— С. 145.

- педагогізацією тих сфер професійної діяльності, які раніше не потребували засвоєння соціально-педагогічних функцій;
- зростанням ролі освіти й освіченості в українському суспільстві;
- нерівністю доступу до освітніх ресурсів соціально виключених категорій населення;
- усвідомленим прагненням людей до особистісного зростання, саморозвитку, самореалізації;
- стихійним розвитком досвіду неформальної освіти в суспільстві.

Відповідно, неформальну освіту доцільно розглядати з декількох позицій: як сферу наукового пізнання; як спосіб педагогічної і соціальної практики; як навчальну дисципліну для студентів психолого-педагогічних спеціальностей. Наразі площина наших дослідницьких інтересів передбачає вивчення основних характеристик неформальної освіти саме як сфери наукового пізнання. Йдучи за міркуваннями І.А. Колеснікової, визначення наукової специфіки неформальної освіти вимагає окреслення таких її базових характеристик: предмет вивчення; система основних категорій і понять, що описують цей предмет вивчення; базові принципи та методи процесу наукового пізнання неформальної освіти та її перетворення; значення та функції знань про неформальну освіту в сучасній науковій системі¹¹⁴ (Колесникова І. А., 2007).

Предмет вивчення певної галузі знань, будучи цілісною частиною об'єкту наукового дослідження, відображає суттєві ознаки і властивості досліджуваної форми існування об'єктивної реальності та набуває наукового обґрунтування у процесі фахової діяльності¹¹⁵ (Коржуев А.В., Попков В.А., 2008). Отже, предметом вивчення неформальної освіти ми визначаємо інноваційну навчально-виховну систему – теорію і практику організації позаінституційної навчальної діяльності різних вікових і соціальних груп. Важливо зазначити, що предмет вивчення перебуває у функціональній залежності від методології дослідження загалом та суб'єктивних поглядів дослідників зокрема. Це призводить до його постійної видозміни, трансформації, переформулювання й наукової рефлексії авторів. Відповідно варто наголосити на інтердисциплінарному характері неформальної освіти – будучи педагогічним поняттям, вона містить соціально-педагогічний зміст, оскільки виконує ряд значущих соціальних функцій і використовує здобутки

¹¹⁴Основы андрагогики / Под ред. И. А. Колесниковой. — М. : Академия, 2007. — 240 с. — С. 5.

¹¹⁵Коржуев А. В. Научное исследование по педагогике : теория, методология, практика : [учеб. пособ.] / А. В. Коржуев, В. А. Попков. — М. : Академический проект, 2008. — 287 с. — С. 91.

загальної, педагогічної й соціальної психології, позаяк, базуючись передусім на принципах добровільності, вимагає розуміння природи людських потреб, мотивів, сутності ефективної навчальної діяльності; крім того, завдання неформальної освіти близькі до андрагогіки, безперервної (неперервної) освіти. Тому нами було здійснено спробу порівняльного аналізу суміжних до неформальної освіти галузей знань задля встановлення міждисциплінарних зв'язків (див. табл. 1.8.).

Таблиця 1.8.

Інтердисциплінарний характер неформальної освіти як сфери наукового пізнання

Галузь знань	Предмет пізнання	Зв'язок з неформальною освітою
Педагогіка	Становлення людини у педагогічній реальності ¹¹⁶ (Колесникова І.А., 2007); пошук закономірностей управління педагогічними системами ¹¹⁷ (Кузьміна Н.В., 1980); виховання, навчання та розвиток особистості ¹¹⁸ (Дубасенюк О.А., 2009); особлива сфера суспільної діяльності з виховання людини, складовими частинами якої є освіта і навчання ¹¹⁹ (Волкова Н.П., 2002)	Позаінституційна суспільно-регульована педагогічна система, неформалізований процес навчання, виховання, особистісного й професійного розвитку людини
Психологія	Загальні закономірності роботи психіки людини при виконанні нею пізнавальної, інструментальної й регулятивної функцій ¹²⁰ (Сергєєнкова О.П. та ін., 2012); індивідуальний світ «Я» людини; людина як суб'єкт психіки ¹²¹ (Винославська О.В., 2005)	Провідна роль людини у процесах самотворення й самовизначення

¹¹⁶Основи андрагогіки / Под ред. И. А. Колесниковой. — М. : Академия, 2007. — 240 с.

¹¹⁷Кузьміна Н. В. Понятие «педагогическая система» и критерии ее оценки / Н. В. Кузьмина. // Методы системного педагогического исследования. — Л. : ЛГУ, 1980. — 172 с. — С. 19.

¹¹⁸Дубасенюк О. А. Методика викладання педагогіки : [навч. посіб.] / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 492 с.— С. 18.

¹¹⁹Волкова Н. П. Педагогіка : [посіб.]. / Н. П. Волкова. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002. — 576 с.— С. 11.

¹²⁰Сергєєнкова О. П. Загальна психологія : [навч. посіб.] / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасека. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 296 с.

¹²¹Винославська О. В. Психологія : [навч. посіб.] / О. В. Винославська. — К.: ІНКООС, 2005. — 352 с.

Соціологія	Діяльність особи, соціальних спільнот та різноманітних верств населення у суспільному житті ¹²² (Нестуля О.О. та ін., 2009); закони і закономірності функціонування та розвитку особистості, соціальної групи, спільноти, суспільства в цілому ¹²³ (Примуш М.В., 2004)	Закономірності розвитку і взаємозв'язку неформальної освіти з соціальними перетвореннями
Філософія освіти	Філософське осягнення процесу отримання знань, умінь та навичок; культурні досягнення й цінності, покликані задовольняти потреби системи освіти ¹²⁴ (Базалук О.О., Юхименко Н.Ф., 2010)	Індивідуальні й суспільні цінності освітнього простору
Культурологія	Соціокультурний досвід людини з відбору, акумуляції та застосування ефективних форм життєдіяльності ¹²⁵ (Вишняков В.І.); теоретична інтерпретація політичного, економічного, етичного, соціального, релігійного, естетичного, тощо порядку в світі людини ¹²⁶ (Погорілий О.І., Собуцький М.А., 2003)	Формування ефективного соціокультурного досвіду суб'єктів освіти
Психологія освіти	Розвиток психіки людини в умовах передачі культурно-історичного досвіду у процесі навчання та психологічні детермінанти цього процесу ¹²⁷ (Циркин С.Ю., 2004)	Зовнішні (соціальні) психологічні закономірності навчання, виховання й розвитку людини
Педагогічна психологія	Особистість суб'єктів навчання та виховання ¹²⁸ (Реан А.А., Коломинский Я.Л., 1999)	Внутрішні (особистісні) психологічні закономірності навчання, виховання й розвитку людини

¹²²Нестуля О. О. Соціологія : [практикум]. Модульний варіант : [навч. посіб.] / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля, С. Ж. Вережомська. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 272 с.— С. 20.

¹²³Примуш М. В. Загальна соціологія : [навч. посіб.] / М. В. Примуш. — К. : ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.

¹²⁴Базалук О. О. Філософія освіти : [навч.-метод. посіб.] / О. О. Базалук, Н. Ф. Юхименко. — К. : Кондор, 2010. — 164 с. — С. 12.

¹²⁵Вишняков В. І. Культурологія / В. І. Вишняков. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://lubbook.net/book_457.html.

¹²⁶Культурологія : [навч. посіб.] / Упорядн. О. І. Погорілий, М. А. Собуцький. — К.: Вид. дім „КМ Академія”, 2003. — 316 с. — С. 11.

¹²⁷Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста : [2-е изд., перераб. и доп.] / Под ред. С. Ю. Циркина. — СПб.: Питер, 2004. — 896 с. — С. 119.

¹²⁸Реан А. А. Социальная педагогическая психология. / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. — СПб. : ЗАО «Изд-во «Питер», 1999. — 416 с. — С. 3.

Соціальна психологія	Закономірності поведінки та діяльності людей, обумовлені їх включенням у соціальні групи, а також психологічні характеристики цих груп ¹²⁹ (Андреева Г.М., 2001); закономірності виникнення, функціонування і вияву реальності, яка формується у процесі суб'єктивного відображення людиною об'єктивних соціальних відносин і соціальних спільностей ¹³⁰ (Орбан-Лембрик Л.Е., 2005)	Навчання у групах, а також вплив різних груп на особистісне й професійне зростання суб'єктів освіти
Соціологія освіти	Освіта як соціальний інститут (соціальні функції, соціальні інститути, соціальні організації, соціальна політика) ¹³¹ (Щёкин Г.В., 2001); закономірності розвитку та функціонування освіти як соціального інституту та його взаємодії з суспільством ¹³² (Нестуля О.О. та ін., 2009)	Соціальні функції, зміст, роль і місце неформальної освіти в суспільстві
Соціологія особистості	Особливості й властивості соціальних суб'єктів, які зумовлюють суб'єктність відповідних соціальних утворень (систем), та конкретизація цих особливостей і властивостей стосовно особистості ¹³³ (Циба В.Т., 2000); соціальна сутність людини та закони становлення і змін особистості у процесі життя ¹³⁴ (Вербинець В.В. та ін., 2009)	Вплив суспільства на соціальний, професійний й особистісний розвиток людини
Соціальна педагогіка	Соціальне становлення то розвиток особистості, набуття нею соціального статусу, соціального функціонування, підтримка досягнутих та відновлення втрачених соціальних характеристик ¹³⁵	Створення соціально-педагогічних умов для формування високо адаптивної особистості

¹²⁹ Андреева Г. М. Социальная психология : [учеб.] / Г. М. Андреева. — М. : Аспект Пресс, 2001. — 376 с. — С. 10.

¹³⁰ Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : [навч. посіб.] / Л. Е. Орбан-Лембрик. — К. : Академвидав, 2005. — 448 с. — С. 21.

¹³¹ Система социологического знания : [учеб. пособ.] / Сост. Г. В. Щёкин. — 4-е изд., стереотип. — К. : МАУП, 2001. — 208 с. — С. 119.

¹³² Нестуля О. О. Соціологія : [практикум]. Модульний варіант : [навч. посіб.] / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля, С. Ж. Вережомська. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 272 с. — С. 144.

¹³³ Циба В. Т. Соціологія особистості : системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : [навч. посіб.] / В. Т. Циба. — К. : МАУП, 2000. — 152 с. — С. 8.

¹³⁴ Вербинець В. В. Соціологія : [навч. посіб.] / В. В. Вербинець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. — К. : Кондор, 2009. — 550 с.

¹³⁵ Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : [метод. посіб.] / Н. А. Сейко. — Житомир: ЖДПУ, 2002. — 260 с.

	(Сейко Н.А., 2002); процес соціального виховання дітей та молоді в умовах різних рівнів соціального середовища ¹³⁶ Богданова І.М., 2008); зовнішні та внутрішні, цілеспрямовані й стихійні чинники соціалізації людини ¹³⁷ (Пальчевський С.С., 2005)	
Освіта дорослих	Система освіти дорослих як соціокультурний інститут ¹³⁸ (Колесникова І.А., 2007)	Системні характеристики неформальної освіти як новітнього соціального утворення
Андрагогіка	Теорія і методика навчання дорослих людей в контексті неперервної освіти ¹³⁹	Теорія і практика організації неформальної освіти для різних вікових груп
Акмеологія	Людина в усіх її вищих (акме) проявах фізичних, психологічних, соціальних сил, творчості, здібностей і професійної майстерності ¹⁴⁰ (Якунин В.А., 1998)	Розвиток індивідуальних здібностей у професійній та особистісній сферах

Таким чином, табл. 1.8 демонструє наявність взаємозв'язку між предметами вивчення суспільних і гуманітарних наук та предметом неформальної освіти як сфери наукового пізнання. На нашу думку, це визначає суспільно-гуманітарний характер власне неформальної освіти, яка, з одного боку, виникає у відповідь на соціальні запити й потреби певних суспільних груп та розглядається нами як системне освітнє новоутворення в процесі організації неперервної освіти й демократизації суспільства; і, з іншого боку, є індивідуально й особистісно орієнтованою з огляду на учасників неформальної освіти як визначальних суб'єктів її організації, реалізації та систематизації.

Звідси вважаємо суттєвим висновок про вихідні теоретичні засади подальших досліджень теорії і практики організації неформальної освіти, які доцільно умовно поділити на дві групи: суспільно-орієнтовані, що визначають зовнішні умови становлення й організації неформальної освіти (аксіологічний підхід, системний підхід, логіко-структурний підхід, теорія інновацій, теорія розвиваючого навчання, концепція «культурних відмінностей» та інші) й

¹³⁶Богданова І. М. Соціальна педагогіка : [навч. посіб.] / І. М. Богданова. — К. : Знання, 2008. — 343 с.

¹³⁷Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : [навч. посіб.] / С. С. Пальчевський. — К. : Кондор, 2005. — 560 с.

¹³⁸Основы андрагогики / Под ред. И. А. Колесниковой. — М. : Академия, 2007. — 240 с.

¹³⁹Основы андрагогики / Под ред. И. А. Колесниковой. — М. : Академия, 2007. — 240 с.

¹⁴⁰Якунин В. А. Педагогическая психология : [учеб. пособ.] / В. А. Якунин, Европ. Ин-т экспертов. — СПб. : Изд-во Михайлова В.А., Изд-во «Полиус», 1998. — 639 с.

Примуш М. В. Загальна соціологія : [навч. посіб.] / М. В. Примуш. — К. : ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.— С. 9.

особистісно-орієнтовані, індивідуальні або внутрішні щодо цілей і змісту неформальної освіти (особистісно-діяльнісний підхід, соціально-педагогічна парадигма, теорії особистості, концепція «педагогіки співробітництва» та інші).

Відповідно до обраної нами логіки викладу матеріалу й досягнення основних цілей наступним елементом дослідження неформальної освіти як сфери наукового пізнання є визначення системи основних категорій і понять. Науковий контекст неформальної освіти визначається розглядом таких основних понять: освіта, система освіти, інституційна освіта, позаінституційна освіта, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, неперервна освіта, додаткова освіта, суб'єкти освіти (у т.ч. неформальної), соціально-педагогічне освітнє середовище, соціально-педагогічний зміст неформальної освіти. Зміст визначених понять може бути предметом окремої публікації, оскільки вимагає застосування контент-аналізу, порівняння й аналітико-синтетичного узагальнення широкої теоретичної бази, тому ми зупинимось лише на розгляді основного поняття – власне неформальної освіти.

Неформальна освіта – форма і процес особистісного, соціального та професійного становлення суб'єкта навчання, заснована на принципах добровільності, демократичності, опори на інтереси та потреби особистості. Специфічними характеристиками неформальної освіти є: децентралізація освітніх впливів, автономність центрів неформальної освіти, свідомо організована навчально-виховних впливів, особиста відповідальність учасників неформальної освіти, свобода самовираження й добровільність участі, практичність змісту, активність і рівність усіх учасників.

Відповідно до визначеного предмету, базових понять та їх змісту поле досліджень у галузі неформальної освіти становить:

- вивчення освітніх тенденцій додаткової професійної підготовки та перепідготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням потреб ринку праці, стратегії освітньої політики і політики працевлаштування, суперечностей і потреб наявних суспільних перетворень;
- дослідження освітніх потреб та інтересів різних вікових і соціальних груп населення, у т.ч. шляхом посилення можливостей соціально виключених категорій;

- характеристику освітнього потенціалу різних форм позаінституціонального навчання й виховання, у тому числі дозвілля, просвітницької і громадської діяльності, самоосвіти;
- розробку цілей, змісту, технологій, методів неформальної освіти для різних категорій людей; моделювання напрямків і функцій неформальної освіти;
- аналіз результативності й ефективності різних форм, технологій і методів неформальної освіти засоби проведення психолого-педагогічних експериментів для виділення системи організаційних і соціально-педагогічних умов та факторів впливу;
- розв'язання суперечностей між змістом та рівнем формальної системи освіти та вимогами до професії та побудови кар'єри в ній.

Реалізація поставлених завдань наукового пізнання у сфері неформальної освіти передбачає використання комплексу дослідницьких методів: *статистичних* для аналізу залученості та поширеності різних форм додаткової освіти; виділення у ньому неформального компоненту; *соціологічних* для вивчення громадської думки (опитування, інтерв'ювання, фокус-групи, експертне оцінювання контент-аналіз ЗМІ) щодо місця та функцій неформальної освіти у особистісному, соціальному та професійному зростанні суб'єктів освіти; *експериментальних* (лонгітюдні, моніторингові, психологічні та педагогічні експерименти) для визначення ефективності запровадження неформальної освіти та особливостей її впливу на внутрішні (психологічні) та зовнішні (соціальні) характеристики; *психологічних* (біографічні методи, тестування, інтерпретація) задля вивчення цінностей, мотивів, активності як передумов залученості до неформальної освіти; *педагогічних* (аналіз документів, кількісно-якісний аналіз результатів освіти, оцінювання) для дослідження якості неформальної освіти, її навчальних і/або виховних результатів.

Таким чином, неформальна освіта як сфера наукового пізнання є перспективним напрямом сучасних соціально-педагогічних досліджень, що сприятимуть суспільним і педагогічним перетворенням внаслідок привнесення у систему освіти нової системи цінностей, закономірностей, методик і технологій.

Отже, на загальнонауковому рівні методології нами охарактеризовано значення досліджень неформальної освіти, предмет і методи таких досліджень. Визначено інтердисциплінарний зв'язок неформальної освіти з різними галузями знань і відповідний міждисциплінарний характер її основних

понять. Результати проведеного аналізу дозволили виділити суспільну й особистісну площини теоретичних підходів до теорії і практики організації неформальної освіти.

Конкретно-науковий рівень методології дослідження неформальної освіти пояснює прийоми пізнання об'єктів вивчення конкретної науки, описує операції з ними та їх алгоритмізацію¹⁴¹ (Курлянд З.Н., 2005); сукупність ідей та методів конкретної сфери наукового пізнання; концепції, на які спирається дослідник.

На конкретно-науковому рівні методології ми послуговуємося соціально-педагогічною системою знань про організацію неформальної освіти, що частково відображає педагогічну й соціологічну парадигми наукового пізнання. (див. табл. 1.9.).

Концепція – це внутрішньо несуперечлива та завершена сукупність теоретичних положень, що відображає погляди автора на певні суттєві підсистеми соціальної педагогіки¹⁴².

Концепція організації неформальної освіти молоді заснована на забезпеченні відповідності освітньої системи декільком концептам: *державному* – забезпеченню гнучкості реагування змісту освіти на соціально-політичні, економічні та освітні зміни; *методологічному* – врахуванню взаємозв'язків різних підходів до вивчення проблеми соціально-педагогічної теорії й практики, що визначають систему ідей, концепцій, категорій, понять, дефініцій, умов формування ефективних професіоналів; *інтердисциплінарному* – інтеграції наукових досягнень інших галузей знань (соціальної філософії, філософії освіти, соціології освіти, антропології, культурології, соціальної психології, психотерапії та інших); *технологічному* – використанню практично орієнтованих та інтерактивних технологій, заснованих на базових принципах неформальної освіти – навчатися в дії, навчатися взаємодіяти, навчатися учитися.

Упровадження системи неформальної освіти дозволяє розширити межі професійних, громадянських та особистісних компетенцій молоді за рахунок відповідності сучасних організаційних форм різним рівням впливу на особистість майбутнього фахівця.

¹⁴¹ Педагогіка вищої школи / За ред. З. Н. Курлянд. — К. : Знання, 2005. — 399 с.

¹⁴² Липский И. А. Социальная педагогика. Методологический анализ : [Учеб. пособ.] / И. А. Липский. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 320 с. — С.145.

Таблиця 1.9.

**Соціально-педагогічний компонент методології організації
неформальної освіти (за І.А. Липським¹⁴³, 2004)**

Парадигма	Механізм формування знань	Поняття	Стратегія реалізації	Зв'язок з неформальною освітою
Педагогічна	Аналогія	Соціальне виховання, організація впливу на особистість	Особистісно орієнтований підхід	Орієнтація на потреби особистості
Соціологічна	Аналогія	Соціальна робота, соціальні інститути, соціальні потреби	Середовищний підхід	Врахування соціального попиту та особливостей громади тих, хто навчається
Соціолого-педагогічна	Еклектика	Механізми взаємодії особистості та соціуму	Особистісно середовищний підхід	Зміна соціального статусу та самооцінки особистості тих, хто навчається
Соціально-педагогічна	Інтеграція	Єдність соціальних процесів: розвитку особистості; включення людини у соціум; педагогічного перетворення соціуму	Особистісно-соціально-діяльнісний підхід	Забезпечення сталого розвитку суспільства, громади та особистості

На *ціннісно-мотиваційному рівні* — засвоєння загальнолюдських, національних та культурних цінностей; формування мотивації до професійної діяльності, самореалізації, громадської активності; прийняття відповідальності за власні дії та дії громад; ціннісне ставлення до професійної

¹⁴³Липский И. А. Социальная педагогика . Методологический анализ : [Учеб. пособ.] / И. А. Липский. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 320 с.

творчості; перенесення ідей особистісного самовдосконалення у нові контексти і колективи.

На *афективно-чуттєвому рівні* – переживання щодо реалізації різних варіантів майбутнього, власної ініціативи до побудови образу майбутнього результату, здатності реалізовувати заплановане; психологічна адаптація, заснована на перебудові стереотипів мисленнєвих дій особистості при виборі стратегії і методів роботи; подолання соціального й освітнього відчуження від певних категорій клієнтів соціально-педагогічної діяльності; розвиток внутрішньої системи саморегуляції.

На *когнітивно-гносеологічному рівні* – виявлення власних освітніх цілей, розвиток критичного мислення; формування активної дослідницької позиції; засвоєння нових позапрограмних знань; поглиблення програмних знань; встановлення логічних зв'язків між соціально-педагогічними процесами, явищами, системами; оволодіння способами пізнавальної діяльності – аналізом, синтезом, класифікацією, узагальненням і т.д.

На *практично-діяльнісному рівні* – реалізація власних соціально значимих ідей та рішень; тренування навичок комунікативної взаємодії та організаційних умінь; прояв громадської активності; оволодіння професійними вміннями і навичками; вибір спеціалізації, надання можливостей для професіоналізації, набуття практичного досвіду діяльності; реалізація можливостей.

Охарактеризована концепція будується на таких теоретичних засадах:

- соціально-педагогічна парадигма – створення цілісної системи неформального виховання, метою якого є забезпечення гармонізації індивідуального та соціального; сприяння соціальній адаптації молоді засобами особистої активності в сфері неформальної освіти;
- концепція «культурних відмінностей» – розвиток толерантності стосовно чужого способу життя, поваги до інших культур, різноманітних способів мислення; формування здатності інтегрувати інші культури у власну систему мислення; децентралізація освітніх впливів системи вищої професійної освіти;
- концепція «педагогіки співробітництва» – побудова неформальної освіти на потребах суб'єктів освітнього простору та їх життєвому досвіді, співвіднесення неформального освітнього процесу з процесом обміну та діалогу, відображення та дії;

- аксіологічний підхід – спрямованість неформальної освіти на забезпечення загальнолюдських цінностей і цінностей соціально-педагогічної діяльності (толерантності, демократичності, гуманізму та ін.);
- системний підхід – розгляд функціональної моделі випускника спеціальності «Соціальна педагогіка» як системи соціальних, громадянських і професійних компетентностей та ресурсів неформальної освіти для їх забезпечення;
- особистісно-діяльнісний підхід – створення умов для саморефлексії студентами власних можливостей, інтересів, здібностей, компетенцій у процесі неформальної освіти;
- логіко-структурний підхід – аналіз проблемного поля формування професійних компетентностей майбутніх соціальних педагогів та планування перетворюючої педагогічної діяльності у сфері неформальної освіти для нівелювання негативних факторів.

Спеціальна методологія організації неформальної освіти розкривається через сукупність технологій, методик, методів неформального навчання.

Застосування форм і методів неформальної освіти дозволяє організаторам ефективно розв'язувати такі **завдання**, як:

- поглиблення розуміння причинно-наслідкових зв'язків соціальної проблеми, її цілісне, структуроване та професійне бачення;
- вироблення фахових рішень та професійних установок, а також технологізованих алгоритмів соціально-педагогічного впливу на окреслене проблемне поле;
- розвиток емпатії, творчості, комунікативних і організаційних умінь учасників;
- формування емоційно забарвлених ставлень до людей у кризових ситуаціях;
- зростання особистісної та професійної впевненості, вмотивованості до активної громадської та соціальної позиції, готовності до соціально-педагогічної діяльності¹⁴⁴ (Мартінова Н.С., 2009).

Дослідники неформальної освіти відзначають провідну роль діалогу учасників як базової передумови її ефективного впровадження. Відповідно,

¹⁴⁴Мартінова Н. С. Досвід використання активних методів навчання в системі неформальної туристичної освіти / Н. С. Мартінова. // Вісник Луганського Національного Університету ім. Т. Шевченка. — 2009. — №10 (173). — С.38-43.

вибір форм і методів такого навчання зумовлюється характерологічними ознаками неформальної освіти, до яких, зокрема, відносимо: добровільність і партисипативність; сприятливий психологічний клімат комунікативного середовища; відповідність потребам учасників та спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей; відсутність централізації, ієрархізації та адміністрування змісту та методів; орієнтованість на життєвий, професійний, емоційний досвід учасників; переважання інтерактивних методів навчання, відсутність вимог щодо обсягу необхідного теоретичного матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників.

Проведений нами аналіз наукових і методичних джерел свідчить, що у процесі неформальної освіти, організатори надають перевагу активним та інтерактивним **формам і методам** навчання.

Зокрема, основними організаційними формами неформальної освіти є: екскурсійні тури, освітній туризм, стажування, спеціалізовані конференції, семінари, презентації, тренінги, курси, студії, майстер-класи, творчі майстерні, круглі столи, відеолекторії, об'єднання у фахові мережі / професійні асоціації, створення та послуговування мережевими бібліотеками, Інтернет-сервісами та цифровими ресурсами загальнокультурного характеру, організація спільної діяльності, секції, гуртки, клуби, волонтерська діяльність, культурні ініціативи, театри, колективи художньої самодіяльності, вуличні університети, діалогові групи, публічні дискурси, участь у громадських рухах та організаціях, недільні школи, дистанційне навчання, онлайн навчання, курси для отримання нової професії, виїзні заняття, «компенсаційні програми», спрямовані на соціально-особистісний розвиток людини (як-от: тренінги/курси особистісного розвитку, ораторської майстерності, ефективного спілкування, йоги, взаємин між статями, тощо).

Визначені форми неформальної освіти насичуються діалогічними методами: дискусії (вільні, панельні, регламентовані, структуровані, тощо) та дебати, кейс-навчання, моделювання проблемних ситуацій, портфоліо, читання, ігри (ділові, рольові, навчальні, організаційно-діяльнісні, виробничі, дослідницькі, проблемно-ділові, проектувальні), консультації, симуляції професійних/соціокультурних процесів і явищ, інноваційні освітні технології (open-space/відкритий простір, майстерня майбутнього, world-cafe/світове кафе, peer-education/рівний навчає рівного і т.д.).

Ефективність впливу зазначених форм і методів організації неформальної освіти визначається їх опорою на внутрішні потреби особистості у самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації. Саме

неформальна освіта володіє потенціалом до інтеграції особистісного та професійного розвитку майбутніх соціальних педагогів.

Визначені форми і методи базуються на спільній діяльності учасників – взаємодії, обміні інформацією, спільному вирішенні проблем, моделюванні ситуацій, оцінці дій співучасників та власній рефлексії, зануренні в реальну атмосферу ділового співробітництва¹⁴⁵ (Петрович В.С.). Окрім того, варто відзначити відкритість простору неформальної освіти до оточення та середовища, що виступають як реальність для засвоєння нового досвіду¹⁴⁶ (Пометун О., Пироженко Л., 2002).

О. В. Шапочкіною обґрунтовано етапи навчально-пізнавальної діяльності особистості у процесі неформальної освіти: інтуїтивний – характеризує появу мотиву пізнавальної діяльності, виникнення емоції та стійкого інтересу особистості; нормативний – пов'язаний з відбором оптимальних методів, засобів, прийомів організації пізнавальної діяльності; активний – відбувається вибір особистістю різних форм організації неформальної освіти та застосування отриманих компетенцій у навчанні, професійній діяльності, у житті; креативний – пошук, прагнення до освіти протягом життя; творча діяльність, що підкріплена стійкою вмотивованістю дій¹⁴⁷ (Шапочкіна О.В., 2012).

Вивчення досвіду інших країн також свідчить про зростання інтересу педагогічної громади до пошуку нових ефективних форм і методів розвитку професіоналізму фахівців, що відображається у розвитку нових понять і теорій. Зокрема, у США введено поняття «безперервний професійний розвиток» (continuous professional development – CPD), де суб'єктом навчання і виступає власне учень/студент/фахівець, а результативність забезпечується шляхом інтеграції сталих (психолого-педагогічні, соціально-філософські знання) та варіативних (творчість, обдарованість, інноваційність, вмотивованість) складників¹⁴⁸ (Кошманова Т.С., 2002). Новітнім для України визначаємо американський досвід групового навчання, коли предметом проектування професійного зростання виступає діяльність не конкретної

¹⁴⁵Петрович В. С. Використання активних та інтерактивних методів навчання у процесі підвищення кваліфікації соціальних педагогів / В. С. Петрович // Педагогічні науки. — Випуск 15. : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_15.../V15_2_100_108.pdf

¹⁴⁶Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід роботи / Уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. — К. : А.П.Н., 2002. — 136 с.

¹⁴⁷Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. — Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти. — Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

¹⁴⁸Кошманова Т. С. Розвиток педагогічної освіти у США (1960–2000 рр.) / Т. С. Кошманова. — Автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти. — К., 2002. — 40 с.

особистості, а цілої групи людей, добровільно об'єднаних за інтересами, що спільно працює в реальному або віртуальному просторі.

Німецький досвід неформальної педагогічної освіти свідчить про поширеність таких організаційних форм неформальної освіти, як-от: загальнодидактичні курси, семінари, лінгвістичні курси, дидактичні майстерні, тренінги, майстер-класи, навчальні гуртки, проектна діяльність, організація культурно-масових заходів. Варто зауважити, що курикулуми (з лат. програми для розвитку; формалізовані пакети курсів) з неформальної освіти в Німеччині є уніфікованими та сертифікованими, створеними відповідно до запитів студентської молоді та відображеними у їх індивідуальних навчальних планах; вони складаються з: навчальних програми, флайєрів або візитівок курсів, навчальних посібників, підручників, модульних каталогів, ознайомлювальних брошур, глосаріїв, курсів лекцій, методичних рекомендацій, навчально-методичних комплексів, комп'ютерних програм та ін.¹⁴⁹ (Шапочкіна О.В., 2012).

Таким чином, нами розглянуто методологію організації неформальної освіти молоді на чотирьох рівнях та визначено загальні принципи дослідження неформальної освіти.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Які сучасні тенденції розвитку методології пізнання ви визначаєте як найбільш суттєві?
2. Які рівні методології представлено у науковій літературі? У чому полягає їх різниця?
3. Яка різниця між діалектичним та метафізичним методами пізнання?
4. Чим обумовлена зміна освітньої парадигми?
5. Які компоненти загальнонаукової методології?
6. Що становить предмет дослідження у сфері неформальної освіти як наукової діяльності?

¹⁴⁹Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. — Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Проілюструйте дію законів діалектики прикладами організації неформальної освіти.
2. Спроектуйте модель метапатерну розвитку неформальної освіти (на ваш вибір – лінійного, спіралеподібного, коваріантного або постмодерністського).
3. Розробіть у мікрогрупах презентацію логічних прийомів пізнавальної діяльності. Представте результати групі.
4. Охарактеризуйте інтердисциплінарні зв'язки неформальної освіти з іншими галузями знань. Визначте спільне та відмінне.

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

2.1. Соціальні передумови розвитку неформальної освіти в Україні.

Наразі, неперервну освіту розглядають у контексті значної кількості дефініцій: „освіта дорослих” (adult education); „продовжена освіта” (continuing education); „подальша освіта” (further education); „відновлювана освіта” (recurrent education); „перманентна освіта” (permanent education); „освіта протягом життя” (lifelong education); „навчання протягом життя” (lifelong learning); „навчання шириною в життя” (lifewide learning), популярна освіта (popular education).

При цьому, основними компонентами неперервної освіти визначають: 1) навчання грамотності в широкому сенсі (у т.ч. комп’ютерній, функціональній, соціальній); 2) професійне навчання, що включає професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації (job qualification); 3) загальнокультурну додаткову освіту, не пов’язану із трудовою діяльністю (life qualification)¹⁵⁰ (Карпенко М., 2012).

Організаційними формами, що забезпечують неперервну освіту, визнано формальне, неформальне та інформальне навчання.

Водночас, у науковій літературі спостерігається відсутність однозначності щодо трактування неперервної освіти загалом і неформального навчання, зокрема.

Аналіз результатів досліджень сутності, змісту та ролі неперервної освіти у вітчизняній науковій думці свідчить про зростання інтересу науковців до зміни освітньої парадигми в Україні. Зокрема, роботи В. Александрова¹⁵¹, О. Гулай¹⁵², Ю. Деркач¹⁵³, І. Зязюна¹⁵⁴, Н. Ничкало¹⁵⁵, О. Паращук та

¹⁵⁰ Карпенко М. Освіта протягом життя : світовий досвід і українська практика [Аналітична записка] / М. Карпенко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>

¹⁵¹ Александров В. Т. Державні механізми управління якістю неперервної освіти в Україні : [монографія] / В. Т. Александров. — Суми : Сумський державний університет, 2012. — 366 с.

¹⁵² Гулай О. Неперервна освіта — умова формування висококваліфікованого фахівця / Ольга Гулай // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 3-10.

¹⁵³ Деркач Ю. Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді / Юлія Деркач // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2008. — Вип. 23. — С. 17-22.

¹⁵⁴ Зязюн І. А. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [Монографія] / І. А. Зязюн, АПН України, Ін-т педагогіки і психології професійної освіти ; передм. Ничкало Н. Г. — К., 2003. — 246 с.

¹⁵⁵ Ничкало Н. Г. Неперервний професійний освіті — педагогічні кадри нової генерації / Н. Г. Ничкало [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://refdb.ru/look/3629508.html>

Г. Усатенко¹⁵⁶, Т. Ткач¹⁵⁷ присвячені визначенню ролі та місця неперервної освіти та неформального навчання у педагогічній системі України. Історичні етапи становлення концепції неперервної освіти представлено у дослідженнях Н. Горук¹⁵⁸, В. Давидової¹⁵⁹, О. Огієнко¹⁶⁰, О. Шапочкіної¹⁶¹ та інших.

Але аналіз представлених робіт свідчить про наявність суперечностей щодо вихідних положень концепції неперервної освіти та місця неформального навчання у її забезпеченні.

Важливими, з точки зору обґрунтування категорійно-поняттєвого апарату неперервної освіти, уважаємо результати семантичного аналізу та контент-аналізу понять, проведеного литовськими ученими В. Вятяріс і Р. Чюжас. А саме, у ході дослідження було з'ясовано, що поняття «lifelong learning/education» охоплює декілька значень: 1) створення умов для розвитку едукативних можливостей поза системою освіти – тобто підкреслення ролі індивіда поза системою освіти; 2) забезпечення умов неперервного вдосконалення професійної кваліфікації; 3) свідоме продовження навчання протягом життя. Натомість, поняття «recurrent education» розглядається як альтернатива формальній системі освіти та визначається як едукативна стратегія, що реалізується поза межами обов'язкової або основної освіти. Дослідниками підкреслюється орієнтація поняття «неперервна освіта» саме на неформальне навчання як різноманітні форми соціального партнерства. У системі формальної освіти дорослих за кордоном вживаються інші поняття: навчання на роботі (lifelong while working), робота під час навчання (working while learning). Для позначення усієї системи неперервної освіти, що охоплює формальне, неформальне, інформальне навчання протягом життя у літературі вживається термін «permanent education» як характеристика

¹⁵⁶Паращук О. Неформальное образование в Украине / Паращук Оксана // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

¹⁵⁷ Ткач Т. В. Розвиток особистості засобами неформальної освіти / Тамара Володимирівна Ткач. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_72.pdf

¹⁵⁸ Горук Н. Історичні аспекти розвитку неформальної освіти дорослих у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 201-207.

¹⁵⁹ Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. : [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.

¹⁶⁰Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття) / Огієнко Олена Іванівна : [Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. — 44 с.

¹⁶¹ Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. : [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

цілевідповідного організованого едукативного середовища¹⁶² (Вятярис В., Чюжас Р., 2014). Таким чином, у англomовній педагогічній літературі використовуються різні терміни, означені у нас під єдиним поняттям неперервної освіти. Саме це й зумовлює різницю трактувань і, почасти, підміну понять, у вітчизняних дослідженнях залежно від наукових інтересів авторів. Узагальнення одержаних даних дозволяє виділити декілька компонентів поняття «неперервна освіта»: 1) уся освітня діяльність людини протягом життя, що охоплює базову освіту, середню освіту, професійну освіту, підвищення кваліфікації / перекваліфікацію, позаінституційну освіту (в Україні – освіта протягом життя); 2) додаткова навчально-виховна діяльність особи у сфері професійного самовизначення, саморозвитку та побудови кар'єри (в Україні – освіта дорослих); 3) добровільна усвідомлена освітня діяльність особистості щодо задоволення власних інтересів і потреб, що виходить за межі обов'язкового навчання (в Україні – неформальна освіта). Таким чином, на нашу думку, неперервна освіта є багаторівневим поняттям, що охоплює різні напрями освітньої діяльності людини залежно від соціальних, економічних, індивідуальних потреб.

Такий висновок співвідноситься із визначенням освіти дорослих Європейською комісією з неперервної освіти, як будь-якої навчальної діяльності протягом життя задля досягнення особистих, соціальних, професійних цілей¹⁶³ (Махиня Н.В., 2013) та трактуванням Ю. Деркач, яка означає неперервну освіту через усі типи навчальної діяльності протягом усього життя з метою вдосконалення знань, умінь, навичок, кваліфікаційного рівня відповідно до соціальних, професійних, особистих потреб особистості¹⁶⁴ (Деркач Ю., 2008).

Розуміння сутності та змісту неперервної освіти визначається соціальними чинниками, що зумовили її виникнення, становлення та розвиток. Аналіз наукової літератури дозволив нам виділити такі передумови розвитку концепції неперервної освіти:

¹⁶²Вятярис В., Чюжас Р. Исследование удовлетворения потребностей взрослых учащихся: на примере Каунасского центра обучения взрослых / Вятярис В., Чюжас Р. // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 25-34.

¹⁶³ Махиня Н. В. Особливості освіти дорослих у країнах Європейського Союзу / Н. В. Махиня // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Modern problems of education and science». — Будапешт, 26-27 січня 2013. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://scaspee.com/6/post/2013/1/3.html>.

¹⁶⁴ Деркач Ю. Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді / Юлія Деркач // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2008. — Вип. 23. — С. 17-22.

- прискорення темпу зростання коефіцієнту старіння знань¹⁶⁵ (Кремень В., 2007);
- прагнення до підвищення професійного, соціального статусів¹⁶⁶ (Сігаєва Л., 2008);
- потреба доступу до освіти різних категорій населення¹⁶⁷ (Гулай О., 2010);
- розвиток інформаційно-комунікативних технологій¹⁶⁸ (Гулай О., 2010);
- трансформація форм і методів навчання (Ничкало Н.Г., 2000);
- глобалізаційні процеси¹⁶⁹ (Ничкало Н.Г., 2000);
- нівелювання розподілу життя людини на періоди навчання, праці та професійної дезактуалізації¹⁷⁰ (Гулай О., 2010);
- зміна вимог роботодавців щодо компетенцій працівників¹⁷¹ (Близнюк В., 2007);
- зростання академічної свободи освітніх установ і організацій¹⁷² (Василенко О.В., 2013);
- зміна демографічної ситуації у сторону старіння населення¹⁷³ (Махиня Н.В., 2013).

Тобто, зазначені передумови є об'єктивними вимогами часу щодо зміни освітньої парадигми. На нашу думку, їх можна умовно класифікувати на зовнішні по відношенню до суб'єкта навчання (як-от, зміна ринку праці та

¹⁶⁵ Кремень В. Нові вимоги до освіти та її змісту / В. Кремень // Виклик для України : розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для ХХІ століття : [Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Рівний доступ до якісної освіти», 26–27 черв. 2007 р., м. Київ]. — К.: ТОВ УВПК «Ексоб», 2007. — С. 3–10.

¹⁶⁶ Сігаєва Л. Неперервна освіта для ціложиттєвого розвитку особистості людини : історико-педагогічний аспект / Л. Сігаєва // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. — 2008. — № 1. — С. 146-158.

¹⁶⁷ Гулай О. Неперервна освіта — умова формування висококваліфікованого фахівця / Ольга Гулай // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 3-10.

¹⁶⁸ Гулай О. Неперервна освіта — умова формування висококваліфікованого фахівця / Ольга Гулай // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 3-10.

¹⁶⁹ Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як світова тенденція / Н. Г. Ничкало // Професійна освіта в зарубіжних країнах : порівняльний аналіз. — Черкаси: ВИБІР, 2000. — 322 с.

¹⁷⁰ Гулай О. Неперервна освіта — умова формування висококваліфікованого фахівця / Ольга Гулай // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 3-10.

¹⁷¹ Близнюк В. Особливості розвитку ринку праці в Україні : перспективи та виклики для освітньої сфери / В. Близнюк // Виклик для України : розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для ХХІ століття : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Рівний доступ до якісної освіти», 26–27 черв. 2007 р., м. Київ. — К.: ТОВ УВПК «Ексоб», 2007. — С. 21-24.

¹⁷² Василенко О. В. Неформальна освіта дорослих : нове соціально-освітнє явище / Олена Вікторівна Василенко. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/2834/1/7.pdf>; // Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи. — 2013. — Вип. 7. — С. 35-44.

¹⁷³ Махиня Н. В. Особливості освіти дорослих у країнах Європейського Союзу / Н. В. Махиня // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Modern problems of education and science». — Будапешт, 26-27 січня 2013. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://scaspee.com/6/post/2013/1/3.html>.

вимог до фахівця; інформатизація суспільства, тощо) та індивідуальні (детерміновані внутрішніми установками та цінностями).

Зміна ролі освіти у сучасному суспільстві визначається декількома концептуальними положеннями.

1) Світовою концепцією сталого розвитку, що ґрунтується на повазі до життя й цілісності людських і природних ресурсів і охоплює боротьбу з бідністю, гендерну рівність, права людини, освіту для всіх, забезпечення здоров'я і безпеки життєдіяльності, міжкультурний діалог. Ми співвідносимо визначені положення із загальними напрямками соціально-педагогічної діяльності в Україні, що слугує підтвердженням ролі неформальної освіти саме для майбутніх фахівців соціальної сфери.

2) Розширенням міжнародного співробітництва й діяльності міжнародних організацій, яке дозволило упровадити інноваційні освітні технології (дистанційне навчання, неформальне навчання) та посилити роль громадських об'єднань як провайдерів освітніх послуг.

3) Переходом від державної моделі управління освіти до ринкової (компетентнісний і практико-орієнтований підходи в освіті), що впливає на педагогічні цілі й визначається адаптованістю населення до суспільних змін й відповідального ставлення до життя.

4) Концепцією регіону, що навчається як консолідації зусиль різних провайдерів освіти та інших зацікавлених сторін (місцевих органів влади, соціальних установ, працедавців та ін.) для нарощування людського ресурсу в двох напрямках: а) професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації; б) забезпечення функціональної грамотності¹⁷⁴ (Паращук О., 2012).

У ході дослідження ми зіштовхувалися з різними авторськими періодизаціями етапів становлення неформальної освіти залежно від методології та наукових інтересів дослідників. На нашу думку, уявлення про процес розвитку неперервної та, у її структурі, неформальної освіти є важливими з позиції виявлення концептуальних ідей та передумов.

За В.Г. Онушкіним¹⁷⁵, який, з нашої точки зору, розглядає неперервну освіту як додаткову, періодизація її становлення охоплює 4 етапи:

¹⁷⁴Паращук О. Неформальное образование в Украине / Паращук Оксана // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

¹⁷⁵ Онушкин В. Г. К критике современных буржуазных концепций непрерывного образования / В. Г. Онушкин, В. А. Тарасова. — Л. : НИИ общего образования взрослых АПН СССР, 1979. — 69 с.

I етап (50-ті – початок 60-х років): неперервна освіта застосовується для ліквідації недоліків шкільної освіти дорослих;

II етап (середина 60-х років): неперервна освіта ототожнюється з процесом підвищення кваліфікації;

III етап (кінець 60-х – початок 70-х років): неперервна освіта є інструментом набуття фахової кваліфікації;

IV етап (середина 70-х років): неперервна освіта набуває соціального змісту, забезпечуючи суспільну адаптацію особистості (Онушкин В.Г., 1979).

Оскільки представлена класифікація була розроблена у кінці 70-х рр. XX ст., вона потребує доповнення. Зокрема, на початку 70-х рр. почався розвиток неформальної освіти дорослих. Інститут освіти ЮНЕСКО у 1972-1988 рр. довів результативність неформальної освіти порівняно з формальною. Так, на думку С. Клімова, термін «неформальна освіта» набуває впровадження у 70-х рр. XX ст. на тлі всесвітньої кризи освіти¹⁷⁶ (Климов С.М., 1998).

Визначені етапи корелюють з описаним у педагогічній літературі явищем світової освітньої кризи, зумовленої дезадаптованістю формальної освіти, з одного боку, та інертністю громадян, з іншого¹⁷⁷ (Ткач Т.В., 2008).

У дослідженні Н. Горук, натомість, початком розвитку освіти дорослих відзначено інші часові межі – за точку відліку прийнято працю Едуарда Ліндемана «Значення освіти дорослих» (1926 р.), у якій науковець доводить залежність між поінформованістю громадськості та розвитком демократії й визнає соціальні цілі як основну відмінність неперервної освіти¹⁷⁸ (Горук Н., 2010). Водночас, осередки додаткового навчання дорослих виникають значно раніше – так, наприкінці XIX ст. у США набувають поширення Чатаквами – засновані на релігійних ідеях осередки «освіти для всіх», що до цього часу функціонують як літні школи популярної освіти і рекреаційно-навчальні центри. У 1932 р. у штаті Тенессі андрагогом Майлзом Хортоном було засновано Народну школу «Хайлендер», ідеологія якої була побудована на твердженні, що формальні освітні заклади вчать пристосовуватися до наявної соціальної системи, не створюючи підґрунтя для розвитку особистості. Дослідниця описує зміну пріоритетів освіти дорослих у процесі свого

¹⁷⁶ Климов С. М. Неформальное образование взрослых : проблемы экономики и управления : [монография] / С. М. Климов. — СПб.: СПбУЭФ, «Знание», 1998. — 135 с. — С. 18.

¹⁷⁷ Ткач Т. В. Развитие личности средствами неформальной освіти / Тамара Володимирівна Ткач. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_72.pdf

¹⁷⁸ Горук Н. Історичні аспекти розвитку неформальної освіти дорослих у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 201-207.

становлення з соціально значущих ідей Е. Ліндемана і М. Хортон на особистісні цілі андрагога-гуманіста М. Ноулза (історичний період – кінець II світової війни – 70-ті рр. XX ст.). Новий етап зміни парадигми освіти дорослих у США відбувається у 70-х – 80-х рр. XX ст. внаслідок реформ президента Ліндона Джонсона, спрямованих на захист меншин (гендерних, расових, національних, класових). 1984 рік означився створенням Інтернаціональної ліги за соціальні зобов'язання освіти дорослих, основним завданням якої виступало підвищення ролі додаткової освіти дорослих; з тих пір до цього часу неформальна освіта виступає прерогативою громадських організацій¹⁷⁹ (Горук Н., 2010).

Проведений В.Д. Давидовою історико-педагогічний аналіз системи неформальної освіти Швеції дозволив дослідниці виділити такі етапи її становлення:

- просвітницько-благодійний (поч. XIX ст. – кін. XIX ст.) зародження фолкбілдингу під впливом доброчинних організацій на фоні стрімкого розвитку промисловості та шкільної реформи 1842 року, згідно з якою початкова освіта стає обов'язковою. Датський священник і філософ М. Грундтвіг ініціює створення перших народних вищих шкіл для навчання дорослих, заснованих на принципах самоврядування, діалогу, відсутності формального підходу до вибору змісту навчання, опора на досвід учасників;
- громадсько-гуртовий (кін. XIX ст. – 1939 р.) етап, що визначається розвитком організаційних засад діяльності навчальних гуртків при громадських організаціях, створенням освітніх організацій, започаткуванням Інституту дослідження фолкбілдингу при Уппсальському університеті;
- централізовано-масовий (1939 – 1991 рр.) етап співвідноситься з формулюванням основних принципів фолкбілдингу (Концепція демократичного виховання, свободи і добровільності) як реакція на Другу світову війну та її наслідки. На цьому етапі було введено державну фінансову підтримку, яку наразі дослідники вважають швидше негативною, оскільки відбулася переорієнтація навчальних гуртків на навчальні курси та виникла залежність від державних органів;
- демократично-децентралізований (1991 – поч. XXI ст.) визначається відновленням незалежності навчальних асоціацій і народних вищих шкіл (Декрет про урядові субсидії освіті дорослих 1991 року) та покладанням на

¹⁷⁹ Горук Н. Історичні аспекти розвитку неформальної освіти дорослих у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 201-207.

них повної відповідальності за цілі, зміст і результати навчання¹⁸⁰ (Давидова В.Д., 2008).

Авторський погляд на періодизацію ґенези неформальної освіти у Німеччині представлено у роботі О.В. Шапочкіної¹⁸¹, який охоплює п'ять основних етапів:

- догматичний (кін. XVI – поч. XVII ст.) – охарактеризований через спонтанність вибору навчального предмету;
- просвітницький (кін. XVII – XVIII ст.) – визначений через виявлення та подолання прогалин у знаннях майбутнього вчителя;
- реформаторський (XVIII – сер. XIX ст.) – пов'язаний з появою спеціальних курсів для підготовки та перепідготовки вчителів;
- уніфікований (кін. XIX – сер. XX ст.) – схарактеризований виникненням закладів і розробкою програм з неформальної освіти (народні школи, громадські організації та клуби, навчальні гуртки);
- демократичний (кін. XX – поч. XXI ст.) – пов'язаний з державним визнанням неформальної освіти та заснуванням інституцій, центрів і курикулумів неформальної освіти, сертифікацією й акредитацією різноманітних курсів (Шапочкіна О.В., 2012).

На нашу думку, зазначені назви етапів почасти суперечать сутності власне поняття неформальної освіти, яку недоцільно розглядати через категорії догматичності й уніфікованості.

О.І. Огієнко характеризує етапи становлення освіти дорослих у скандинавських країнах, виокремлюючи:

- період стихійного розвитку (X – поч. XVI століття) – етап поширення загальнодоступної церковноприходської освіти дорослих;
- пошуковий період (20-ті рр. XVI – 70-ті рр. XVIII ст.) – етап переходу до світських форм освіти дорослих (публічні лекції, гуртки, вечірні та недільні школи, бібліотеки);
- ґрундтвіґський або просвітительський період (кін. XVIII – XIX ст.) – поширення концепції фолкеоплюснінга М.Ф.С. Ґрундтвіґа, орієнтованої на

¹⁸⁰ Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.

¹⁸¹ Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

трансформацію просвітництва як умов для оволодіння елементарною грамотністю у просвітительство як створення можливостей соціальної адаптації (вищі народні школи);

- структурний період (поч. XX ст.) – інституалізація освіти дорослих через створення нормативно-правової бази та розвитку мережі освітніх інституцій для дорослих (навчальні гуртки, вищі народні школи, освітні асоціації, народні університети, кореспондентські курси);

- реформістський період (XX – поч. XXI ст.) – реформування освіти дорослих на засадах освіти впродовж життя, децентралізації, самонавчання, поширення неформальної освіти, навчання на робочому місці¹⁸² (Огієнко О.І., 2009).

Представлені О.І. Огієнко етапи історико-педагогічного аналізу процесу розвитку освіти дорослих вважаємо доцільними у контексті теми нашого дослідження щодо виокремлення неформальної освіти як еволюційного етапу розвитку освіти дорослих.

Уважаємо слушною думку С.Г. Вершловського, що історія освіти дорослих характеризується двома значущими етапами: 1) доінституційним, який виник задовго до появи інститутів освіти та був пов'язаний з розвитком особистості у процесі спілкування (наразі він називається позаінституційним); 2) інституційний, що окреслюється появою та розвитком стійких типів і форм освітньої діяльності, а також норм, статусів та ролей, які визначають їх функціонування¹⁸³ (Вершловский С.Г., 2014). Тобто, залежно від методології розгляду поняття неформальної освіти, можна вважати, що вона існувала протягом усього періоду розвитку освітньої системи у формі інноваційної діяльності, яка у процесі підтвердження ефективності й результативності, переміщувалася з площини позаінституційної в інституційну.

Цікавий факт наведено у роботі А. Гончарук, що, починаючи з XVII ст. (епоха централізованих держав і абсолютистських монархій) більшість країн Європи втручалися та контролювали освітню сферу; тому неформальна

¹⁸²Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття) / Огієнко Олена Іванівна : [Автореф. дис. ... д-ра наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки. — К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. — 44 с.

¹⁸³Вершловский С. Г. Образование взрослых : теоретические и методические проблемы / С. Г. Вершловский // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 14-24.

освіта розвивалася як альтернативна державній і сприймалася як інноваційна¹⁸⁴ (Гончарук А., 2012).

Існують публікації, які також стверджують першочергове виникнення неформальної освіти щодо формальної, оскільки дослідники відносять, наприклад, Платонівські та Сократівські діалоги до неформального навчання¹⁸⁵ (Лук'янова Л.Б., 2012).

Ми не вважаємо це суперечністю, оскільки формальна освіта (як така, форма якої затверджена державою) базується на інноваційних процесах, що виходять за її межі. Зокрема, О. Паращук і Г. Усатенко зазначають, що трансформації філософії освіти ХХІ століття зумовлені актуалізацією інноваційних підходів до організації освіти, ключовими серед яких є посилення ролі неформальної освіти та визнання інформальної освіти¹⁸⁶ (Паращук О., 2012).

Описана ситуація спричиняє розвиток інноваційних освітніх інститутів, що діють на принципово нових методологічних засадах – відкритих університетів, університетів третього віку, корпоративних університетів та інших неформальних форм організації навчання. Значущість неформальних форм неперервної освіти визначено у міжнародних документах Асамблеї Ради Європи¹⁸⁷.

Н. Терьохіною опубліковано результати аналізу ролі неформальної освіти у системі навчання дорослих¹⁸⁸. Дослідницею охарактеризовано основні завдання неперервної освіти, сформульовані Міжнародною Комісією ЮНЕСКО для ХХІ століття: навчитися пізнавати, робити, жити разом; а також зміст формального, неформального й інформального компонентів неперервної освіти (Терьохіна Н., 2014). Схожі результати щодо зростання ролі неформальної освіти порівняно з формальною, одержала Л. Лук'янова¹⁸⁹ (Лук'янова Л.Б., 2012).

¹⁸⁴ Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. — 2012. — №54. — С. 31-36.

¹⁸⁵ Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя / Л. Б. Лук'янова // Вісник Черкаського університету. — [Серія «Педагогічні науки»]. — 2012. — Випуск №1(214) — С. 94-97.

¹⁸⁶ Паращук О. Неформальное образование в Украине / Паращук Оксана // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа ХХІ», 2012. — 176 с.

¹⁸⁷ Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 (2000) «Про неформальну освіту». — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30.htm>.

¹⁸⁸ Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Наталя Терьохіна // Порівняльно-педагогічні студії. — 2014. — №6(20). — С. 109-114.

¹⁸⁹ Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя / Л. Б. Лук'янова // Вісник Черкаського університету. — [Серія «Педагогічні науки»]. — 2012. — Випуск №1(214) — С. 94-97.

Методологічно важливими, у контексті проблеми дослідження, вважаємо виділені І.А. Зязюном рушійні суперечності розвитку концепції освіти, а саме:

- між глобальним (прагнення до міжнародної інтеграції та кооперації) і локальним (відповідальність за життєздатність власної громади);
- між цілим (загальносвітова культура) та частковим (національна культура);
- між традицією (цінність набутого досвіду) та сучасністю (необхідність врахування здобутків соціального розвитку);
- між довгостроковим (як пролонгована результативність освітніх процесів і необхідність обґрунтованого реформування) та короткочасним (концентрація на забезпеченні термінових потреб внаслідок швидкого реагування)¹⁹⁰ (Зязюн І.А., 2003).

Неформальна освіта володіє потенціалом до вирішення означених суперечностей шляхом інтеграції індивідуального й соціального досвіду; адже, будучи орієнтованою на задоволення індивідуальних потреб її учасників вона реалізується через групове спілкування на умовах толерантності, рефлексії, зворотного зв'язку.

Проведений аналіз та узагальнення літератури дозволяє нам стверджувати, що розвиток освітніх систем відбувається як реакція на соціальні зміни; в її основі лежить потреба вирішення суперечностей щодо задоволення індивідуальних та соціальних потреб. Встановлено, що поняття неперервної освіти охоплює спектр трактувань і значень, які описують різні стани освіти, у тому числі неформальне навчання. Періодизація етапів розвитку неперервної освіти залежить від предмету дослідження, однак більшість науковців дійшли висновку, що сучасною характеристикою розвитку неперервної освіти є зростання ролі, й, відповідно, поширення неформальних форм навчання.

Сучасні педагогічні дослідження щодо теоретико-методичних, психолого-соціальних умов і закономірностей навчання, виховання та розвитку ґрунтуються на усталеному баченні системи освіти як розрізної сукупності певних ланок (наприклад, дошкільної, початкової, тощо), що й становлять площину наукових інтересів дослідника. Водночас, система освіти є динамічним утворенням, що перебуває у постійному взаємозв'язку й розвитку та характеризується наскрізним оновленням не лише змісту, але й структурних компонентів. Так, поширення ідей громадянського суспільства й

¹⁹⁰Зязюн І. А. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [Монографія] / І. А. Зязюн, АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти ; передм. Ничкало Н. Г. — К., 2003. — 246 с.

соціальної відповідальності за особистісне і професійне становлення людини призвели до виникнення нових освітніх інституцій й інноваційних напрямів соціально-педагогічної діяльності. Зокрема, набуває популярності неформальна освіта як інноваційний компонент освітнього середовища, що вимагає відповідного теоретичного обґрунтування та науково-методичного забезпечення.

Система освіти як предмет наукових інтересів розробляється, насамперед, у площині соціології освіти (М.П. Лукашевич, В.Т. Солодков¹⁹¹, Е.А. Якуба¹⁹² й ін.) та характеризується, передусім, з позицій системного підходу (В.Т. Циба¹⁹³, В.А. Якунин¹⁹⁴ й ін.). Освітні та педагогічні інновації як інструменти соціального розвитку представлено у роботах І.М. Дичківської¹⁹⁵. Неформальна освіта як особливий різновид новітніх педагогічних систем розкрита у працях Е. І. Гусейнової, Ю.М. Лук'янової, Л.Є. Сігаєвої, Т.В. Ткач та ін.

Однак, комплексно сучасна структура і зміст системи освіти як особливого соціального інституту у педагогічних дослідженнях не представлена; поза увагою теоретиків освіти залишається місце неформальної освіти в означеній системі. Відповідно до поставленої проблеми та на основі аналізу теоретичної бази виникає потреба розкрити сучасну структуру системи освіти в Україні й охарактеризувати місце та значення неформальної освіти в сучасних педагогічних системах.

Загалом, освіта трактується як процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, необхідних особистості для успішної життєдіяльності. З педагогічної точки зору, освіта як елемент виховання є процесом засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань. Результатом освітнього процесу є певний рівень і характер освіченості (неповна середня освіта, повна середня освіта, вища освіта, професійна освіта, тощо), що визначає соціальний статус людини. Окрім того, під

¹⁹¹Лукашевич Н. П., Солодков В. Т. Социология образования : [конспект лекций] / Н. П. Лукашевич, В. Т. Солодков ; Под ред. Н. П. Лукашевича. — К. : МАУП, 1997. — 224 с.

¹⁹²Якуба Е. А. Социология : [Учеб. пособ.] / Е. А. Якуба. — Харьков : Изд-во «Константа», 1996. — 192 с.

¹⁹³Циба В. Т. Соціологія особистості : системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : [Навч. посіб.] / В. Т. Циба. — К. : МАУП, 2000. — 152 с.

¹⁹⁴Якунин В. А. Педагогическая психология : [Учеб. пособ.] / В. А. Якунин, Европ. Ин-т экспертов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., Изд-во «Полиус», 1998. — 639 с.

¹⁹⁵Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська — К. : Академвидав, 2004. — 352 с.

поняттям «освіти» розуміється сукупність і функціонування навчально-виховних установ різних типів і ступенів¹⁹⁶ (Волкова Н.П., 2002).

Результати освіти поділяють на формальні (атестат, диплом, сертифікат, посвідчення, тощо) й реальні (рівень знань і вмінь, якості особистості, фактичний рівень освіченості)¹⁹⁷ (Якуба Е.А., 1996). Формальних результатів освіти можна досягнути лише в інституціалізованій, формальній системі освіти; однак реальні результати освіти є індивідуалізованими, тобто корелюють з особистісними якостями суб'єкта освіти й, відповідно, є незалежними від формальної системи освіти.

Тобто, в контексті педагогічної науки, освіта виступає процесом, результатом і системою закладів й установ, спрямованих на соціальну інтеграцію її суб'єктів.

Освіта як соціальний інститут розглядається через особливим чином організовану ієрархізовану рольову діяльність з навчання та виховання, що спирається на спеціалізовані установи і нормативно-ціннісні системи їх функціонування, які надають сталості та визначеності суспільним відносинам з накопичення та передачі соціального досвіду, цілеспрямованого формування особистості¹⁹⁸ (Козловець М.А. та ін., 2003).

Сфера освіти — це соціальне середовище, в якому розгортаються і функціонують процеси освіти, а також діють суб'єкти освіти¹⁹⁹ (Городяненко В.Г., 2002).

Система освіти — соціальний інститут, який специфічними методами реалізує процес соціалізації людей, передусім, підростаючого покоління (підготовку і залучення до життя суспільства через навчання і виховання).

Специфічними рисами освіти як соціального інституту є:

- соціально значущі функції навчання і виховання, підпорядковані суспільним потребам;
- форми закладів освіти, їх певна організація і становище в суспільстві;
- групи осіб, які професійно забезпечують функціонування освіти, статус цих осіб у суспільстві;

¹⁹⁶ Волкова Н. П. Педагогіка : [Посіб.] / Н. П. Волкова. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002. — 576 с.— С. 13-14.

¹⁹⁷ Якуба Е. А. Соціологія : [Учеб. пособ.] / Е.А. Якуба. — Харьков : Изд-во «Константа», 1996. — 192 с.— С. 143.

¹⁹⁸ Соціологія : [словник термінів і понять] / Упоряд. Є. А. Біленький, М. А. Козловець, В. О. Федоренко / За заг. ред. М. А. Козловця. — Житомир : Вид-во «Волинь», 2003. — 236 с. — С. 124.

¹⁹⁹ Соціологія : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / За ред. В. Г. Городяненка. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 560 с. — С. 381-389.

- регулятори функціонування закладів освіти і суб'єктів освітянської діяльності (нормативно-правові акти, кваліфікаційні характеристики, контрольні установи, тощо);
- спеціальні методи освітянської діяльності (навчання, виховання);
- свідомо поставлені цілі;
- планомірна, систематична реалізація процесу свідомої соціалізації;
- певний зміст освіти — наявність навчальних програм і планів, відповідне дозування матеріалу;
- ефективність освітянської діяльності щодо формування психічних рис особистості, розвитку її мислення;
- використання освіти як механізму запобігання соціально небажаних видів поведінки;
- зорієнтованість освітньої діяльності в майбутнє, заангажованість на формування передумов реалізації цього майбутнього²⁰⁰ (Городяненко В.Г., 2002).

Аналіз представлених у переліку специфічних рис системи освіти дозволяє сформулювати висновки, що організована (формальна) система освіти: 1) є історично зумовленою підсистемою суспільства; 2) відображає у своїй структурі й функціонуванні суспільні відносини; 3) є засобом соціальної безперервності, тобто забезпечення спадкоємності поколінь; 4) поширює панівну в суспільстві ідеологію.

Відповідно, система освіти як предмет соціологічних досліджень знайшла своє відображення у ряді теорій — теорії функціоналізму, теорії людського капіталу, теорії соціального конфлікту.

Теорія функціоналізму (включаючи концепцію меритократії — влади найбільш обдарованих) спирається на положення, що система освіти формує соціально-класову структуру суспільства, оскільки раціонально розподіляє людей за здібностями, оскільки найталановитіші посідають вищі посади. Згідно з такою теорією система освіти сприяє створенню рівних можливостей і сприятливих умов для висхідної мобільності, оскільки людей оцінюють за їх навчальними досягненнями, а не за расою, статтю, класовою і соціальною належністю.

²⁰⁰Соціологія : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / За ред. В. Г. Городяненка. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 560 с. — С. 381-389.

Теорія людського капіталу визначає, що освіта є капіталовкладенням в того, хто її набуває, яке в майбутньому принесе прибуток. Це зумовлює соціальну нерівність дорослих людей, зумовлену кількістю капіталовкладень в їх освіту (тобто суспільство здійснює неоднакові витрати на підготовку до різних видів діяльності).

Теорія соціального конфлікту стверджує, що освіта сприяє експлуатації та пригнобленню груп, які перебувають у несприятливих умовах її одержання; це заперечує зв'язок між навчанням, роботою і доходами.

Аналіз визначених теорій дозволяє нам дійти таких висновків: освіта є цінністю, що визначає наявне чи майбутнє соціальне положення особистості в суспільстві; цінність освіти відображається на нерівності доступу до неї, що актуалізує розвиток неформальних освітніх форм і технологій.

Таким чином, з точки зору соціології, освіта, насамперед, розглядається як соціальний інститут і суспільна цінність, що визначає суспільний статус її одержувача. Інституціоналізація освіти при цьому є історично зумовленим процесом оформлення соціальної групи, для якої діяльність з навчання й виховання стає професійною (відповідно, рольовою, цільовою, ієрархічною та формальною), що супроводжується розвитком спеціальних установ та виникненням норм і стандартів освіти²⁰¹ (Якуба Е.А., 1996).

З позицій системного підходу освіта розглядається як *відкрита система*, що забезпечує зовнішнє середовище людьми, необхідними для функціонування інших соціальних систем. Систему освіти утворює складна сукупність педагогічних систем (система дошкільного виховання, система загальної середньої освіти, система професійно-технічної освіти, система спеціальної середньої та вищої освіти) і підсистем (ясла, садки, загальноосвітні школи, ПТУ, ВНЗ), які, в свою чергу, складаються з підсистем нижчого порядку (факультетів, відділень, академічних груп, класів, тощо). Важливою у контексті проблеми нашого дослідження вважаємо закономірність динамічності системи освіти, що функціонує в перемінних зовнішніх соціальних умовах та реагує на зміни шляхом впливу на внутрішні складові підсистем. Тобто, процеси навчання й виховання постійно видозмінюються на рівні цілей, змісту, технологій та контингенту відповідно до суспільних потреб; що визначає цілеспрямованість та багатофункціональність педагогічних систем²⁰² (Якунин В.А., 1998).

²⁰¹ Якуба Е. А. Социология : [Учеб. пособ.] / Е. А. Якуба. — Харьков : Изд-во «Константа», 1996. — 192 с. — С. 144.

²⁰² Якунин В. А. Педагогическая психология : [Учеб. пособ.] / В. А. Якунин, Европ. Ин-т экспертов. — СПб. : Изд-во Михайлова В.А., Изд-во «Полиус», 1998. — 639 с. — С. 24-25.

Зупинимося більш детально на структурі системи освіти з позицій системного підходу. Розрізняють такі *типи систем освіти*: масове та елітарне навчання; державна і приватна освіта; централізоване й нецентралізоване навчання; технічна і загальна освіта²⁰³ (Городяненко В.Г., 2002). *За ступенями* систему освіти можна класифікувати як дошкільну, шкільну (початкову, неповну, середню), вищу. *За формами* систему освіти можна визначити як професійну (ПТУ, курси підготовки, середні спеціальні навчальні заклади, університети, інститути, курси підвищення кваліфікації, аспірантура, докторантура) і непрофесійну (дитячі садки, гуртки, шкільна освіта). *За рівнями* систему освіти поділяють на дошкільну, шкільну, професійну, постпрофесійну²⁰⁴ (Якуба Е.А., 2006).

Закон України «Про загальну середню освіту» визначає такі *ланки* системи освіти: дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта²⁰⁵ (1999). Н.П. Волкова додає до розглянутих нами вище закладів освіти додаткові типи загальноосвітніх навчальних закладів: загальноосвітня школа-інтернат, вечірня (змінна) школа, спеціалізована школа (школа-інтернат), гімназія, ліцей, колегіум, спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат), загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат), школа соціальної реабілітації²⁰⁶ (Волкова Н.П., 2002).

М.П. Лукашевич, розглядаючи неперервну освіту як соціальний інститут, виділяє такі її *підсистеми*:

- *допрофесійна підсистема* (дошкільна освіта і виховання; загальна середня освіта; позашкільна освіта і виховання). Дошкільну освіту утворюють установи, заклади й організації різних форм власності, а саме: дитячі ясла, дитячі садки, ясла-садки з короткочасним, денним, цілодобовим, цілорічним перебуванням (загального розвитку, компенсуючого, комбінованого, сімейного типів та ін.). Загальна середня освіта представлена, насамперед, загальноосвітніми навчальними закладами I-III ступенів (початковий, основний, старший ступені), а також спеціалізованими закладами для розвитку природних здібностей (ліцеї, гімназії, профільні школи). Структуру позашкільної освіти складають: будинки творчості дітей і юнацтва (палаці,

²⁰³Соціологія : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / За ред. В. Г. Городяненка. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 560 с. — С. 388.

²⁰⁴Якуба Е. А. Соціологія : [Учеб. пособ.] / Е.А. Якуба. — Харьков : Изд-во «Константа», 1996. — 192 с. — С. 144.

²⁰⁵Закон України «Про загальну середню освіту». — 13 травня 1999 р. — №651-XIV. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14

²⁰⁶Волкова Н. П. Педагогіка : [Посіб.] / Н. П. Волкова. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002. — 576 с. — С. 244.

станції та ін.); учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, бібліотеки, оздоровчі табори та ін.

- *підсистема підготовки фахівців* (професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта (підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів). Сьогодні в Україні функціонує система підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр; вони, відповідно, надаються вищими навчальними закладами I-IV рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі, інститути, академії, консерваторії, університети). Післядипломна освіта містить наступні компоненти: післядипломна підготовка, аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів; вона організовано здійснюється переважно в інститутах і центрах післядипломної підготовки та перепідготовки кадрів²⁰⁷ (Лукашевич Н.П., Солодков В.Т., 1997).

До ключових характеристик системності освіти, за Т.В. Цибою, відносимо: 1) цілісність системи як відображення інтенсивності зв'язків між внутрішніми та зовнішніми підсистемами; 2) відображення системи у статичі (структура освіти) та динаміці (функціонування й зміни освіти в часі); 3) існування властивостей системи на макро- і мікрорівнях²⁰⁸ (Циба В.Т., 2000).

Таким чином, освіту можна розглядати одночасно як суспільну підсистему, так і автономну складну систему, що містить значну кількість підсистем нижчого порядку та взаємодіє із системами вищого порядку. Освітні підсистеми можна класифікувати за цілями, рівнями, ступенями й формами. Предметом наукового пізнання можуть виступати як окремі підсистеми у статичі, так і їх розвиток і взаємозв'язок у динаміці.

Представлений аналіз літератури дозволяє нам стверджувати, що система освіти не може розглядатися відірвано від соціальних змін і викликів суспільства. Це підтверджується функціонуванням закону неперервності освіти, зумовленого дією двох взаємопов'язаних факторів: 1) постійна зміна оточуючої дійсності (природної, виробничої, технологічної, соціальної); 2) постійне прагнення людини до істини, кращої самореалізації, мотивації на краще життя, необхідності задоволення вищих потреб²⁰⁹ (Лукашевич Н.П., Солодков В.Т., 1997).

²⁰⁷ Лукашевич Н. П. Социология образования : [конспект лекций] / Н. П. Лукашевич, В. Т. Солодков ; Под ред. Н. П. Лукашевича. — К. : МАУП, 1997. — 224 с. — С. 96.

²⁰⁸ Циба В. Т. Социология личности : системный подход (социально-психологический анализ) : [Навч. посіб.] / В. Т. Циба. — К. : МАУП, 2000. — 152 с. — С. 14.

²⁰⁹ Лукашевич Н. П. Социология образования : [конспект лекций] / Н. П. Лукашевич, В. Т. Солодков ; Под ред. Н. П. Лукашевича. — К. : МАУП, 1997. — 224 с. — С. 96.

Зазначені фактори призвели до того, що у 1978 році група вчених Римського клубу, зауважуючи неадекватність принципів і змісту традиційного навчання сучасним суспільним вимогам, запропонувала стратегію інноваційного навчання, що стимулює новаторські зміни в культурі та соціальному середовищі. Відповідно, основні тенденції розвитку освіти відображають такі положення: неперервність, масовий характер, активність (суб'єктність) форм і методів, значущість для суб'єкта освіти, адаптованість до потреб особистості, орієнтованість на особистість²¹⁰(Дичківська І.М., 2004). Стратифікація суспільства, зміна ціннісних засад його діяльності внаслідок розвитку й поширення концепції прав людини, прагнення залучити соціально ізольовані категорії населення до освітньої системи, призвели до введення інноваційних форм і підсистем загальної системи освіти, зокрема, активний науковий розвиток проблем андрагогіки, освіти упродовж життя, інклюзивної освіти, хмарних технологій навчання тощо. Наряду із зазначеними поняттями набула розвитку *теорія і практика організації неформальної освіти* як позаінституційної, цілеспрямованої, добровільної діяльності громадських об'єднань й осередків у сфері навчання та виховання.

Наявна інституалізована система формальної освіти в Україні спрямована, передусім, на забезпечення соціальних потреб суспільно адаптованих верств населення, готових до поступового порівневого оволодіння особистісними, освітніми, соціальними, професійними компетентностями (підтверджених атестатами й дипломами) як засадами для подальшого фахового, кар'єрного та соціального життєвлаштування.

Натомість, суб'єкти неформальної освіти можна представити в єдності двох великих груп: 1) представники соціальних і професійних груп ризику щодо десоціалізації й соціальної дезадаптації внаслідок виключення можливості їх доступу до системи формальної освіти через низку суб'єктивних і об'єктивних причин (вартісність освіти, територіальна відстороненість, фізичні, фізіологічні та ментальні особливості особистості, тощо); 2) особи з розвиненими індивідуальними пізнавальними потребами, зумовленими власними уявленнями й установками щодо особистісної самореалізації, які прагнуть здобути додаткову лінгвістичну, психологічну, педагогічну, комунікативну, економічну тощо підготовку, орієнтуючись на конкретні практичні уміння, а не на підтвердженість офіційними стандартами й сертифікатами. Представлені освітні й соціальні запити сприяють активному

²¹⁰Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська — К. : Академвидав, 2004. — 352 с.

розвитку психолого-педагогічних уявлень і досліджень у сфері неформальної освіти, а також сучасних форм і систем освіти.

Зокрема, сучасний стан системи освіти й наукових уявлень про її функціонування дозволяє виділити три її основні форми: формальна освіта, неформальна освіта й інформальна освіта (ситуативна індивідуальна повсякденна пізнавальна діяльність)²¹¹.

Системний підхід до оцінки стану й форм освіти в сучасній Україні дозволяє розглядати її структуру на декількох рівнях: формальному, неформальному та інформальному. Формальний рівень організації системи освіти побудований на наявних соціальних нормах і культурних традиціях; включає законодавчо затверджені ступені, форми, ланки та підсистеми; характеризується централізованістю, масовістю, сертифікованістю, обов'язковістю, уніфікованістю, об'єктністю. Неформальний рівень організації системи освіти розвивається як інноваційний, додатковий, громадський; включає освітню діяльність позаінституційного характеру; характеризується орієнтованістю на потреби, суб'єктністю, децентралізованістю, індивідуалізованістю, добровільністю. Інформальний рівень організації освіти відображає увесь потік інформації, що не є систематизованим або цілеспрямованим, але здійснює масовий або вибіркового вплив на споживачів медійних послуг; характеризується вибірковістю, ситуаційністю, стихійністю.

Тенденції розвитку системи освіти в Україні: переорієнтація форм, методів та змісту освіти залежно від інтересів споживачів освітніх послуг; зміна пріоритетів оцінювання результативності системи освіти; введення та широке розповсюдження освітніх послуг у сфері неформальної освіти; використання формальною освітою здобутків і досвіду неформальної освіти, з опорою на зміст інформальної освіти.

²¹¹Освіта протягом життя : світовий досвід і українська практика / Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Які форми реалізації неперервної освіти вам відомі? Наведіть визначення кожної форми.
2. Які чинники визначають орієнтацію освітніх систем на забезпечення неперервної освіти?
3. Які етапи становлення неформальної освіти ви вважаєте найбільш значущими з огляду на розвиток форм і методів неформального навчання?
4. У чому полягає основний зміст доінституційного та позаінституційного етапів розвитку освіти дорослих?
5. Яка структура системи освіти в Україні сьогодні?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Доберіть в іншомовних словниках і енциклопедіях визначення неперервної та неформальної освіти. Порівняйте їх з тлумаченнями в українській педагогічній літературі.
2. Доберіть у літературі зразки реалізації неформальної освіти за кордоном. Співвіднесіть їх з етапами становлення неформальної освіти.
3. Розробіть у мікрогрупах проект інноваційної освітньої інституції, діяльність якої відповідає принципам неформального навчання. Презентуйте результати проектування групі.
4. Змодельуйте систему освіти в Україні. Охарактеризуйте компоненти розробленої вами моделі системи освіти.

2.2. Зарубіжний досвід становлення та використання неформальної освіти молоді.

Неформальне навчання як всесвітньо визнаний компонент неперервної освіти є новим для української педагогічної думки у контексті як власне змісту поняття, так і методології та практики її організації. Це детерміновано дією низки чинників, що утруднюють уживання поняття «неформальна освіта» у вітчизняних дослідженнях. Зокрема, оскільки термін має англومовне походження, існують розбіжності в її визначенні, перекладі, співвіднесенні з іншими, більш усталеними термінами і поняттями. Крім того, в українській нормативно-правовій базі сфери освіти поняття не є регламентованим. Розрізнений досвід організації неформальної освіти не є системним, що не дозволяє формулювати його закономірності або тенденції. Це визначає актуальність наукових досліджень щодо сутності та змісту неформальної освіти, зокрема на основі компаративного аналізу досвіду країн, чиї здобутки щодо організації неформальної освіти характеризують її подальший розвиток.

Аналіз наукових публікацій свідчить про наявність праць компаративного характеру, спрямованих на порівняння освітніх форм і систем України з іншими країнами. Так, Н. Горук проведено дослідження проблеми неформальної освіти жінок у США²¹². Визнаємо важливими результати аналізу стану неформальної освіти в країнах Східного Партнерства, представлені у колективному дослідженні за загальною редакцією Д. Карпієвича і Г. Усатенко²¹³. У працях А. Гончарук²¹⁴ та О. Шапочкіної²¹⁵ описано зміст організації неформальної освіти у країнах Європейського Союзу. Досвід неформальної освіти Швеції, який вважається соціокультурним феноменом, описано у дослідженні В. Давидової²¹⁶.

Теоретичною базою нашого аналізу також слугували праці, присвячені розвитку неперервної освіти та освіти дорослих як освітніх форм, що

²¹² Горук Н. М. Проблеми неформальної освіти жінок у США / Наталія Михайлівна Горук . [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2011. — 20 с.

²¹³ Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

²¹⁴ Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. — 2012. — №54. — С. 31-36.

²¹⁵ Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

²¹⁶ Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.

корелюють з неформальним навчанням (О. Барабаш²¹⁷, О. Лазаренко²¹⁸, Н. Махия²¹⁹, О. Михальчук²²⁰, О. Огієнко²²¹, Л. Сігаєва²²² та інші).

Зазначені праці спрямовані на розкриття авторських дослідницьких завдань і не вичерпують усіх аспектів опису теорії та практики організації неформальної освіти за кордоном. Тому завданнями подальшого аналізу визначаємо: систематизувати наявний описаний зарубіжний досвід неформального навчання за кордоном; провести компаративний аналіз теоретичних засад організації неформальної освіти України та інших країн; визначити специфіку реалізації неформальної освіти за кордоном; спроектувати напрями та форми реалізації здобутків інших країн в українському освітньому просторі.

Загальний аналіз світового досвіду організації неформальної освіти дозволив Л. Б. Лук'яновій виділити чотири вектори її становлення: суспільно-політичний (Скандинавські країни, північна Європа – неформальна освіта як інструмент соціально-політичного розвитку), культурологічний (Європейський Союз – неформальна освіта як інструмент аксіологічного розвитку), політично-діяльнісний (США – неформальна освіта як інструмент сталого розвитку) і економічний (пострадянські країни – неформальна освіта як інструмент економічного розвитку)²²³ (Лук'янова Л.Б., 2004). Визначені напрями характеризують пріоритети суспільних перетворень та базові функції, що покладаються на неформальну освіту.

Проведений аналіз наукової літератури свідчить, що організація неформальної освіти є важливим соціально-політичним завданням діяльності більшості розвинених країн світу. Для полегшення узагальнення описаного

²¹⁷ Барабаш О. Специфіка організації неперервної освіти у Канаді / Олена Барабаш // Порівняльна професійна педагогіка. — 2012. — №1. — С. 40-45.

²¹⁸ Лазаренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми життєвого навчання : європейський приклад для України / Олена Лазаренко // Філософія освіти. — 2011. — №1-2 (10). — С. 255-265.

²¹⁹ Махия Н. В. Особливості освіти дорослих у країнах Європейського Союзу / Н. В. Махия // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Modern problems of education and science». — Будапешт, 26-27 січня 2013. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://scaspee.com/6/post/2013/1/3.html>.

²²⁰ Михальчук О. О. Формування андрагогічної компетентності студентів педагогічних університетів Польщі / Олена Олександрівна Михальчук . [Дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти. — Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2012. — 269 с.

²²¹ Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття) / Огієнко Олена Іванівна : [Автореф. дис. ... д-ра наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки. — К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. — 44 с.

²²² Сігаєва Л. Міжнародне співробітництво у сфері освіти дорослих / Л. Сігаєва // Порівняльна професійна педагогіка. — 2012. — №1. — С. 14-23.

²²³ Лук'янова Л. Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих / Л. Б. Лук'янова // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 52-59.

досвіду, ми систематизували його за хронологічно-територіальним критерієм: від Скандинавських країн, в яких неформальна освіта розглядається як особливий соціокультурний феномен і чий досвід був покладений в основу методології неформального навчання; країн Європейського Союзу, де, власне, поняття неформальної освіти набуло особливої актуальності та державного визнання; США та Канади як країн, що демонструють особливий концептуальний підхід до розуміння й організації неформальної освіти; до країн Східного Партнерства, де, наразі, становлення неформальної освіти лише розпочинається.

Скандинавські країни. Витоками концепції неформальної освіти дорослих вважають ідеї датського філософа М.Ф.С. Грундтвіга, ключовими з яких є освіта для життя, збалансований та рівноправний діалог учасників освіти, віра в мудрість і обдарованість кожної людини. Ці ідеї покладено в основу фолкеоплюсінга – концепції задоволення освітніх потреб для розвитку демократії.

Дослідниця системи освіти дорослих у скандинавських країнах О.І. Огієнко характеризує освіту *Данії, Швеції та Норвегії* як складні, нелінійні, відкриті, здатні до самоорганізації соціально-педагогічні системи, спрямовані на задоволення соціальних, професійних та особистісних освітніх потреб. Науковець виділила інваріантні компоненти їх функціонування – цільовий, структурний, організаційно-управлінський, технологічний і результативний та проаналізувала основні організаційні форми неформальної освіти (фолкеоплюсінг і професійно орієнтована освіта для ринку праці). Інституційну основу реалізації неформальної освіти утворює низка закладів і організацій (вищі народні школи, освіті асоціації, центри освіти дорослих, публічні бібліотеки), які пропонують навчальні курси та гуртки для адаптації і активізації населення. Основною характеристикою неформальної освіти скандинавських країн є орієнтованість на потреби населення - вона заснована на ініціативі територіальних громад і громадських об'єднань. Роль держави полягає у фінансуванні заходів неформальної освіти шляхом збереження заробітної плати її учасників, надання субсидій і пільг провайдерам неформальної освіти, повне фінансове забезпечення освіти соціально виключених категорій населення (малограмотних, безробітних, інвалідів, іммігрантів)²²⁴ (Огієнко О.І., 2009).

²²⁴ Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття) / Огієнко Олена Іванівна : [Автореф. дис. ... д-ра наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки. — К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. — 44 с.

Аналогічні тенденції розкрито у дослідженні В.Д. Давидової щодо організації неформальної освіти у *Швеції*. Для визначення неформальної освіти застосовують термін «фолкбілднінг», який має більше ніж сторічну історію й реалізується громадськими рухами та організаціями, гуртками для дорослих, навчальними асоціаціями, народними вищими школами. За даними дослідниці, три чверті дорослого населення Швеції беруть участь у неформальній освіті, що фінансується державою, а також регіональними і місцевими органами влади. Найпоширенішою організаційною формою неформальної освіти у Швеції є навчальні гуртки - товариські середовища для спільного планового проведення занять з предмету або галузі знань. Навчання у гуртках здійснюється на засадах критично-креативного підходу до пізнання й із застосуванням методів: майстерня майбутнього, вулик, зміна складу груп, портфоліо, проектів, брейнстормінгу, картотворення, рольових ігор²²⁵ (давидова В.Д., 2008).

Загалом, описаний досвід організації неформальної освіти свідчить про значущість принципів неформального навчання для суспільних перетворень. Концепція неформальної освіти Скандинавських країн покладена в основу теорії та практики її поширення й розвитку в Європі. Вона базується на децентралізованій діяльності навчальних гуртків для соціально виключених категорій населення, орієнтованій на потреби конкретних людей та розвивається залежно від ініціатив конкретних громад.

Країни Європейського Союзу. Базова стратегія неформальної освіти в цих країнах ґрунтується на Європейському путівнику із валідації неформальної та інформальної освіти^{226;227} (European Commission, 2008), який спрямований на вирішення таких актуальних завдань: сприяння діалогу учасників неформальної освіти щодо забезпечення визнання результатів неформальної освіти; розробка систем неформальної освіти, результати яких можна трансформувати у формальну систему кваліфікації кадрів; нормативно-правове забезпечення змісту курсів неформальної освіти для визнання їх результатів; забезпечення взаємозв'язків між державними кваліфікаційними системами та процедурами визнання результатів

²²⁵ Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.

²²⁶ Cedefop (2015). European guidelines for validating non-formal and informal learning. — Luxembourg : Publications Office. Cedefop reference series; №104. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.2801/008370>

²²⁷ European Commission. Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a European quality assurance reference framework for vocational education and training. — Brussels: European Commission, 2008. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0179:FIN:EN:PDF>[cited 3.2.2009].

неформальної освіти; вироблення етичних норм збереження персональних даних учасників неформальної освіти.

Відповідно до поставлених завдань, неформальне навчання реалізується через заплановані з точки зору цілей і часу навчання заходи та програми, спрямовані на розвиток професійних навичок, підвищення рівня грамотності дорослих і забезпечення базової освіти. Зокрема, актуальними вважаються такі форми неформального навчання як: тренінги підвищення кваліфікації, структуроване онлайн-навчання (у т.ч. відкриті освітні ресурси), курси й програми громадських об'єднань, організовані для їх членів, цільових груп або суспільства загалом.

О. Лазаренко виділяє вагомі акції із залучення дорослих до неперервної освіти, зазначені у Плані дій «Навчання для всіх» Європейського Союзу²²⁸: 1) вирівнювання кваліфікації через модернізацію навчання; 2) надання додаткових можливостей особам, що не одержали належного освітнього рівня/кваліфікації; 3) зменшення кількості некваліфікованих осіб; 4) соціальна інтеграція мігрантів; 5) підвищення віку для кар'єрного зростання (Лазаренко О., 2011).

Загальні тенденції організації неформальної освіти дорослих у країнах Європейського Союзу описані в роботі Н.В. Махині: спадання рівня залученості до освіти з віком; наявність прямих кореляційних зв'язків між початковим освітнім рівнем людини та її участю в додатковій освіті; зменшення залучення людей до освіти із погіршенням соціальної ситуації в країні; нижчий рівень поширеності додаткової освіти у сільській місцевості та серед етнічних меншин²²⁹ (Махиня Н.В., 2013).

Сучасна ситуація розвитку неформальної освіти у країнах Європи характеризується відродженням традицій громадської освіти; перенесенням ідеї особистісного самовдосконалення у нові контексти, зокрема на робочі місця; підтримкою навчальної діяльності пенсіонерів.

А. Гончарук представлено приклади організації неформального навчання у Великобританії та Німеччині. У *Великобританії*, зокрема, діють центри освіти дорослих, відділення неперервної освіти при вищих навчальних закладах, громадські коледжі, короткострокові коледжі інтернатного типу, організації, що навчаються (підприємства, які організовують навчання для

²²⁸ Лазаренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми пожиттєвого навчання : європейський приклад для України / Лазаренко Олена // Філософія освіти. — 2011. — №1-2 (10). — С. 255-265.

²²⁹ Махиня Н. В. Особливості освіти дорослих у країнах Європейського Союзу / Н. В. Махиня // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Modern problems of education and science». — Будапешт, 26-27 січня 2013. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://scaspee.com/6/post/2013/1/3.html>.

власних працівників), університети третього віку. У Німеччині діють народні університети, асоціації робітничої освіти; освітні послуги, також, надаються церквами і профспілками²³⁰ (Гончарук А., 2012). У роботі О.В. Шапочкіної описано цікавий факт, що розвиток неформальної освіти в Німеччині виник у результаті порівняння шкільної успішності різних країн світу (дослідження PISA), після чого у діяльність формальних закладів освіти було введено експериментальну модель Школи повного дня. Крім них, працюють центри вільного часу і молодіжні клуби²³¹. Дослідницею також виділено сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині: державна підтримка та громадянська ініціатива; взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі неперервної професійної освіти; варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти²³² (Шапочкіна О.В., 2012). Уважаємо значущим факт, що у Великобританії існує посада Міністра з подальшої освіти, кваліфікацій і навчання впродовж життя²³³ (Лук'янова Л.Б., 2014).

У 60-х рр. XX ст. у Нідерландах започатковано відкриту роботу з молоддю як додаткову до молодіжних рухів і організацій; ця діяльність передбачає сертифікацію участі молоді у волонтерських програмах. У 90-х рр. XX ст. розпочато діяльність зі сприяння соціальному партнерству формальних і неформальних освітніх закладів²³⁴ (Шапочкіна О.В., 2012).

У роботі В.В. Стрижалковської описано *чеський* досвід підтримки обдарованих учнів громадськими організаціями, який важко віднести до неформальної освіти, оскільки він носить швидше економічний та комунікативний характер. Водночас, дослідницею відзначено низку потреб, спільних для сфери освіти значної кількості країн, як-от: легімітизація,

²³⁰ Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. — 2012. — №54. — С. 31-36.

²³¹ Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

²³² Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

²³³ Лук'янова Л. Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих / Л. Б. Лук'янова // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 52-59.

²³⁴ Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

фінансова підтримка держави, системність та комплексність²³⁵ (Стрижалковська В.В., 2012).

Литовський досвід організації неформальної освіти характеризується реорганізацією шкіл для дорослих у Центри навчання дорослих, що використовують різні форми організації навчального процесу (уроки, консультації, стаціонарне та заочне навчання) та охоплюють різні категорії населення – особи, які працюють у різні зміни, які виховують дітей вдома, які визнані недієздатними та інші категорії²³⁶ (Вятярис В., Чюжас Р., 2014).

У *Польщі* діє широка мережа університетів третього віку і шкіл для дорослих, інститутів неперервного навчання, центрів додаткового професійного навчання; відбувається підготовка майбутніх фахівців за спеціальністю «Андрагогіка та неперервна освіта». Пріоритетними напрямками організації неформальної освіти дорослих у Польщі є освітні потреби регіональних ринків праці, особливих соціальних груп населення, професійних або територіальних громад, окремих осіб²³⁷ (Михальчук О.О., 2012).

Отже, становлення неформальної освіти у країнах Європейського Союзу сьогодні характеризується широким політичним, державним та соціальним визнанням її значущості та впровадженням форм і методів її організації, залежно від потреб населення. Інститути неформальної освіти в Європі різняться залежно від соціально-політичної та економічної ситуації в країні; водночас, основними провайдерами освітніх послуг є державні установи та громадські об'єднання.

Канада та США. Досвід Канади та США фахівці з компаративної педагогіки описують як особливий, що детермінується децентралізованістю системи освіти та відсутністю втручання держави у діяльність навчальних закладів. У *Канаді* представлено класифікацію інституцій неперервної освіти, ключовою формою якої виступає неформальна освіта, залежно від сфери діяльності її учасників: мистецький напрям (живопис, акторська справа, кіномистецтво, тощо); соціально-педагогічний напрям з підтримки іммігрантів

²³⁵ Стрижалковська В. В. Підтримка обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської республіки: аналіз діяльності громадських організацій / В. В. Стрижалковська. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN17/12svvdgo.pdf>; // Науковий вісник Донбасу. — 2012. — № 1.

²³⁶ Вятярис В., Чюжас Р. Исследование удовлетворения потребностей взрослых учащихся: на примере Каунасского центра обучения взрослых / Вятярис В., Чюжас Р. // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 25-34.

²³⁷ Михальчук О. О. Формування андрагогічної компетентності студентів педагогічних університетів Польщі / Олена Олександрівна Михальчук . [Дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти. — Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2012. — 269 с.

(державні та громадські організації, діяльність яких спрямована на соціальну адаптацію іммігрантів, у тому числі освітніми засобами); соціально-педагогічний напрям з підтримки корінного населення (спеціалізовані агенції зі сприяння адаптації соціально-виключених категорій населення); лінгвістичний напрям (школи іноземних мов); напрям із забезпечення базової освіти (освітні організації, що забезпечують формування загальної грамотності); медичний напрям (організації терапевтичного і парамедичного спрямування); професійно-орієнтований напрям (фахові об'єднання професійного розвитку працівників певної галузі); андрагогічний напрям (шкільні ради та консорціуми, що пропонують програми освіти дорослих); дистанційний напрям (державні та приватні заклади, які забезпечують дистанційні освітні програми)²³⁸ (Orton L., 2009).

Основними провайдерами неформальної освіти у Канаді є приватні неприбуткові організації – громадські ради з навчання дорослих, які забезпечують курси з розвитку грамотності, засвоєння англійської мови, формування соціально значущих умінь працевлаштування, активної громадянської позиції, розвитку кар'єри; крім того, функціонують волонтерські програми з розвитку грамотності через організацію репетиторських послуг²³⁹ (Барабаш О., 2012).

На нашу думку, ключовою особливістю неформальної освіти у Канаді є її орієнтованість на вирішення нагальних соціальних потреб – забезпечення середньою освітою виключених категорій населення (у т.ч. мігрантів) для формування базової грамотності, функціональної грамотності, соціального розвитку.

Н.М. Горук у порівняльному дослідженні неформальної освіти США і України виокремлює два напрямки організації неформального навчання у Сполучених штатах: просвітницький (поширення знань, інформації, компетенцій) і реформістський (зміна соціальних явищ та поліпшення життєвого рівня населення). До основних суб'єктів неформальної освіти у США дослідницею віднесено навчальні заклади (школи, коледжі, університети), університетські продовження, громадські організації та об'єднання, релігійні організації, народні школи, жіночі організації, клуби за інтересами, місця професійної діяльності, кооперативні об'єднання, бібліотеки, музеї, громадські кухні. Формами організації неформального

²³⁸ Orton L. Statistics Canada's Definition and Classification of Postsecondary and Adult Education Providers in Canada / L. Orton. — Ottawa : Statistics Canada, Human Resources and Skills Development Canada: Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division, 2009. — 50 p.

²³⁹ Барабаш О. Специфіка організації неперервної освіти у Канаді / Олена Барабаш // Порівняльна професійна педагогіка. — 2012. — №1. — С. 40-45.

навчання при цьому виступають навчальні програми і курси, тренінги, проекти, лекції, літні сесії, освітні семінари, засідання клубів, освітні конференції, музейні експозиції, читацькі гуртки, творчі майстерні, презентації. Цікавими, на нашу думку, є методи неформального навчання, як-от: наративи, автобіографії, розповіді з особистого життя, есе, кейс-метод, рольові ігри і симуляції, письмові рефлексії, фотопрезентації, ведення щоденників, "польових записок" упродовж певної діяльності²⁴⁰ (Горук Н.М., 2011). Важливим вважаємо висновок Н. Терьохіної, що саме у США, де держава утримується від втручання у сферу освіти, відсутні кордони між формальною і неформальною формами освіти²⁴¹ (Терьохіна Н., 2014).

Особливим є досвід організації неформальної освіти молоді в університетах. Процес професійної підготовки магістрів ґрунтується на індивідуалізації навчання через неформальні вибіркові навчальні курси, що впроваджуються «асинхронно», тобто без врахування академічного року, нормативно встановленого терміну навчання, академічної групи, тощо - це дозволяє студентам спеціалізуватися у бажаній для них галузі або отримувати поглиблену підготовку. Головними принципами професійної підготовки є гнучкість, варіативність і прагматичність (професіоналізація), що орієнтована на створення міждисциплінарних спеціальностей і, відповідно, курсів за вибором²⁴² (Зіноватна О., 2011).

Варто зазначити, що дослідники освітньої системи США характеризують її як особливу внаслідок невтручання держави у процеси та результати навчання. Оскільки це є однією з характерологічних особливостей неформального навчання, то у системі освіти США складно диференціювати неформальну та формальну форми організації навчально-виховної діяльності. Водночас, хочемо відзначити високий рівень індивідуалізації навчання, врахування потреб та інтересів тих, хто навчається, використання інтерактивних педагогічних методів.

Країни Східного партнерства. Цікаві результати порівняння розвитку системи неформальної освіти різних країн були одержані учасниками Форуму громадянського суспільства Східного партнерства (Познань, Польща, 28-30 листопада 2011 р.). А саме, учасники форуму зазначають, що етапи розвитку

²⁴⁰ Горук Н. М. Проблеми неформальної освіти жінок у США / Наталія Михайлівна Горук . [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2011. — 20 с.

²⁴¹ Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Наталя Терьохіна // Порівняльно-педагогічні студії. — 2014. — №6(20). — С. 109-114.

²⁴² Зіноватна О. М. Модернізація філологічної освіти магістерського рівня України : адаптація американського досвіду : [Навч.-метод. посіб. для викладачів і магістрантів вищих навчальних закладів] / О. М. Зіноватна. — Черкаси, 2011. — 76 с.

неформальної освіти у країнах Європейського Союзу визначаються потребами у валідації та атестації результатів неформальної освіти; натомість країни Східного Партнерства зорієнтовані на власне визначенні змісту, сутності й нормативно-правових засад організації неформальної освіти. А саме, у пострадянських країнах неформальна освіта передусім розглядається як додаткова, не сертифікована, й, відповідно, така, що не має потенціалу. Не існує навіть єдиної категорійно-поняттєвої бази неформальної освіти: у Білорусі вона розглядається як додаткова освіта; у Азербайджані та Вірменії як компонент професійної освіти; у Молдові існує розроблена, але не утверджена Концепція неформальної освіти; в Україні декларується освіта протягом життя, елементом якої виступає неформальна освіта, яка не має державного механізму реалізації. Автори пояснюють таку ситуацію відсутністю у пострадянських країнах культури довіри до діяльності громадських об'єднань, а також нестачею досвіду делегування повноважень з боку влади²⁴³.

Важливим, з нашої точки зору, є висновок О. Паращук та Г. Усатенко, що неформальна освіта у пострадянських країнах виступає не стільки потребою ринку праці, скільки потребою трансформації свідомості у напрямку демократизації освіти²⁴⁴ (Паращук О., 2012).

У Вірменії описано позитивний досвід створення Конкурсного фонду у сфері новаторства, що надає можливість ВНЗ отримувати гранти для реалізації інноваційної освітньої діяльності та проведення реформ. В. Калашян основними труднощами визначає відсутність єдиного державного підходу до визначення неформальної освіти, її «замаскованість» під терміни перманентної освіти, спеціальної освіти, додаткової освіти, освіти упродовж життя, тощо; програми професійної підготовки побудовані для забезпечення конкретних кваліфікацій і є єдино визнаними; неформальна освіта являє собою переважно короткотермінові курси²⁴⁵ (Калашян В., 2012).

У Азербайджані неформальний тип освіти законодавчо закріплено у статті 12 Закону про освіту як тип освіти, одержаний у результаті відвідування різноманітних курсів, клубів, індивідуальних занять, що не передбачають одержання державних документів про їх закінчення. Такий тип освіти

²⁴³Паращук О. Неформальное образование в Украине / Паращук Оксана // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

²⁴⁴ Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

²⁴⁵ Калашян В. Неформальное образование : Вызовы и возможности развития . Законодательная база неформального образования в Республике Армения / Калашян Ваче // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

розглядається у сферах професійно-технічної освіти, підвищення кваліфікації, обміну досвідом, освіти відповідно до захоплень й інтересів. Одночасно зазначається, що освіта є прерогативою держави, що й визначає її стандарти та систему управління. Тобто, на нашу думку, наявна суперечність між декларованістю неформальної освіти та намаганням держави її контролювати. Пріоритетним напрямком неформальної освіти, згідно проведеного аналізу витрат на її організацію, є технічна освіта та інформаційно-комунікативні технології²⁴⁶ (Алиоглу М., 2012).

У Білорусі неформальна освіта не введена у законодавче поле, натомість розглядається як вид додаткової освіти, спрямований на професійний розвиток слухача, стажера та задоволення його пізнавальних потреб. Дослідники підкреслюють неоднорідність та стихійність розвитку неформальної освіти; виділяючи такі основні напрямки: неформальна освіта у третьому секторі (через некомерційні (громадські) об'єднання й організації), бізнес-освіта, конфесійна освіта, додаткова освіта у державному секторі. Пріоритетним напрямком неформальної освіти Білорусі, згідно з результатами моніторингу громадських об'єднань²⁴⁷, є соціальний захист і реабілітація населення ^{248; 249; 250} (Лабода С., 2012; Карпиевич Д., 2009; Пошевалова Т., 2009).

Закон про професійну освіту Грузії визначає дві її форми - формальну та неформальну; закон також передбачає процедуру визнання результатів неформальної освіти шляхом атестації її учасників, спрямованої на перевірку знань і умінь учасників неформальної освіти та присвоєння/зміну їх кваліфікації. Однак, ще не знайдено механізмів реалізації цього положення на практиці. Пріоритетні напрямки, зазначені у державних документах - допомога переселенцям (внутрішньо переміщеним особам) і безробітнім; оволодіння грузинською й англійською мовами, розвиток професійно-технічної освіти. Позитивним досвідом Грузії вважаємо введення міністерствами та органами місцевого самоуправління фінансування адресних програм неформальної

²⁴⁶ Алиоглу М. Неформальное образование в республике Азербайджан / Алиоглу Мака, Рамазанов Азер // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

²⁴⁷ Направления деятельности (анализ данных БРОО «Объединенный путь») // Моніторинг громадських аб'єднань Беларусі [Електронний ресурс] — Режим доступа : <http://ngo.by/monitoring/public-sector-dynamics/ac9e1ae2374066d2.html>.

²⁴⁸ Лабода С. Неформальное образование в Белоруси: провайдеры, ключевые тенденции и перспективы для будущего / Лабода Сергей // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

²⁴⁹ Карпиевич Д. Субъекты неформального образования: ключевые игроки и возможные направления для сотрудничества : [Материалы круглого стола «Улучшению качества жизни белорусов может способствовать развитие сферы неформального образования»] / Д. Карпиевич // Адукатар. — 2009. — №2 (16). — С. 8-10.

²⁵⁰ Пошевалова Т. Неформальное образование в Белоруси: ресурс для развития личности и общества / Т. Пошевалова // Адукатар. — 2009. — №1(15) — С.14-16.

освіти залежно від потреб фахівців і населення; крім того, у Грузії створено Громадські Центри Освіти, що реалізують, у т.ч., довгострокові програми й курси неформальної освіти²⁵¹ (Сантєладзе Л., 2012).

У нормативно-правовій базі *Молдови* відсутнє поняття «неформальної освіти»; основна увага спрямована на позашкільну, додаткову, екстракуррікулумну освіту дітей і молоді, а також діяльність неурядових організацій з освіти у сфері прав людини²⁵² (Посцан Л., 2012).

Л.Б. Лук'яноюю основною суперечністю становлення неперервної освіти в *Україні* визначено розбіжність між декларованою ціллю щодо інтеріоризації загальноєвропейських цінностей і створення єдиного освітнього простору та ставленням до освіти дорослих як до особистої справи кожної людини. Однією з причин визначеної суперечності є відсутність затребуваності додаткових форм освіти на рівні суспільства, держави, громад²⁵³ (Лук'янова Л.Б., 2014).

У Законі України «Про професійний розвиток працівників» (чинний з січня 2012 року) під неформальним професійним навчанням працівників розуміється процес набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентований місцем набуття, строком та формою навчання, що здійснюється за згодою працівників безпосередньо у роботодавця згідно з рішенням роботодавця за рахунок його коштів з урахуванням потреб власної господарської чи іншої діяльності²⁵⁴ (2012). На нашу думку, таке визначення не є коректним, оскільки воно суперечить базовим принципам і характерологічним ознакам неформальної освіти. Одночасно, наявність визначення дозволило розробити державний механізм підтвердження кваліфікації за результатами неформального навчання²⁵⁵ (2013) для

²⁵¹ Сантєладзе Л. Неформальное образование в Грузии / Лали Сантєладзе // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

²⁵² Посцан Л. Неформальное образование в республике Молдова (2012) : состояние и проблемы / Посцан Лилиана // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

²⁵³ Лук'янова Л. Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих / Л. Б. Лук'янова // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 52-59.

²⁵⁴ Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 № 4312-VI — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.

²⁵⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 340 «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями» — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/340-2013-%D0%BF>.

робітничих професій, що здійснюється центрами зайнятості²⁵⁶ (Василенко Н.Г., 2014).

На законодавчому рівні відсутнє підтвердження ролі та результатів неформальної освіти; Л.Б. Лук'яною розроблено «Концептуальні положення освіти дорослих», які ґрунтуються на оцінці стану через аналіз потреб у навчанні дорослих громадян України, можливостей задоволення цих потреб, а також територіальної і вартісної доступності освітніх програм різних провайдерів, що актуалізує потреби визнання додаткових форм освіти, можливості їх державної сертифікації; децентралізації управління системою освіти²⁵⁷ (Лук'янова Л.Б., 2014).

Як загальні тенденції становлення неформальної освіти у країнах Східного партнерства нами виділено: плутанину в поняттях, відсутність законодавства, підміну понять неформальної освіти з діяльністю державних інституцій – курсів підвищення кваліфікації, перепідготовки у центрах зайнятості, тощо; обмеження освітньої діяльності недержавних інституцій засобами їх контролю, невизнання результатів. Основний досвід організації неформальної освіти реалізується через призму діяльності міжнародних фондів і освітніх програм; реалізується неформальна освіта, передусім, за рахунок та зусиллями громадських організацій; спостерігається переважання короткотермінових освітніх курсів як відображення несистемності освітніх заходів; відсутність цілеспрямованої державної політики щодо розвитку неформальної освіти.

На нашу думку, варто не забувати про протиріччя: так, з одного боку, формальна система освіти супроводжується процесами інституціональної визначеності й узаконеності²⁵⁸ (Ткач Т.В., 2008). Однак, з іншого боку, неформальна освіта, що протиставляється формальній у цілях, принципах і способах організації, у випадку її інституціоналізації перетворюється на формальну. Тобто відбувається циклічний процес переведення ефективних форм навчання і виховання з інноваційних у традиційні шляхом їх освоєння та впровадження. Відповідно, неформальна освіта у процесі розвитку і становлення виконує роль стихійного експериментального процесу, який

²⁵⁶ Василенко Н. Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдеев та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 130-138.

²⁵⁷ Парашук О. Неформальное образование в Украине / Парашук Оксана // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

²⁵⁸ Ткач Т. В. Розвиток особистості засобами неформальної освіти / Тамара Володимирівна Ткач. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_72.pdf

забезпечує перехід ефективних практик у поле формального (узаконеного, поширеного, тощо). Водночас, формальна освіта спрямована на стабілізацію форми, тобто звуження діапазону вибору, стандартизацію; що й обмежує її результативність.

Росія. Колектив авторів, які характеризують неформальну освіту педагогічних працівників у Росії, виділяють такі її форми, як конкурси «Учитель року», «Краща школа Росії», майстер-класи, творчі звіти, педагогічні фестивалі, панорама педагогічних ідей, педагогічні читання, інноваційні педагогічні марафони, освітні ретренінги, відеоуроки, медіаконсультації, школи сучасного керівника, тощо. Таку думку дослідники пояснюють твердженням, що будь-яка неформальна взаємодія працівників, у результаті якої відбувається вдосконалення фахової майстерності, може розглядатися як неформальне навчання²⁵⁹ (Макареня А.А., 2011). Наш досвід спілкування з педагогічними працівниками свідчить, що участь у зазначених формах часто відбувається примусово, у межах формального управління освітнім закладом, що ставить під сумнів віднесення їх до неформальної форми освіти. Тобто, для Росії характерні тенденції становлення неформальної освіти усіх пострадянських країн, де системи освіти інертні щодо перебудови педагогічного спілкування з авторитарного на демократичне, яке лежить в основі неформального навчання.

Становлення неформальної освіти за кордоном є залежним від економічної, політичної, соціальної ситуації у країні. Основними провайдерами неформальної освіти виступають громадські об'єднання, освітні заклади та професійні спілки. Країнам з розвинутою системою неформальної освіти притаманна розроблена нормативно-правова база та державні механізми її забезпечення. Країни, у яких неформальна освіта перебуває на етапі становлення, характеризуються інтересом науковців щодо визначення сутності, змісту та потенціалу неформальної освіти, а також практиків щодо апробації досвіду неформального навчання як інноваційного.

²⁵⁹Макареня А. А. Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации / А. А. Макареня, О. В. Ройтблат, Н. Н. Суртаева // Человек и образование : Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. — 2011. — № 4 (29). — С. 59-63.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Ідеї якого ученого вважають основоположними для розвитку неформальної освіти?
2. Які основні тенденції організації неформальної освіти у Скандинавських країнах?
3. Чим відрізняється організація неформальної освіти у Скандинавських країнах і країнах Східного партнерства?
4. Які напрями організації неформальної освіти характерні для Європейського Союзу?
5. Що з описаного досвіду, на Вашу думку, є найбільш актуальним для упровадження в Україні?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Побудуйте порівняльну таблицю форм і методів організації неформальної освіти за кордоном.
2. Презентуйте досвід неформальної освіти у одній з країн світу (на Ваш вибір).
3. Організуйте у групі ділову гру «Міжнародна конференція з популяризації ідей неформальної освіти».

2.3. Функції неформальної освіти.

Актуальність дослідження й теоретичного обґрунтування функцій неформальної освіти визначається потребами реалізації педагогічних концепцій: «освіти впродовж життя» шляхом забезпечення потреб пізнання та розвитку молоді відповідно інтересам; «культурних відмінностей» задля розвитку толерантності до іншого способу життя, мислення, культури і формування здатності щодо інтеграції інших культур у власну систему мислення; «педагогіки співробітництва» у процесі організації обміну та діалогу між суб'єктами освітнього простору.

Неформальна освіта як особлива організаційна форма освіти дорослих є предметом дослідження С. Архіпової, Е. Гусейнової, І. Колеснікової, Ю. Лук'янової, С. Овчаренко, І. Пекар, Н. Сулаєвої, Л. Сігаєвої, Л. Тимчук, Г. Усатенко та інших. Основними напрямками цих робіт є обґрунтування значення і змісту неформальної освіти, визначення її характеристик і ознак, дослідження впливу на різні сфери соціалізації учасників. Однак, оскільки неформальна освіта є новою дефініцією сучасної педагогічної науки, залишаються мало вивченими питання класифікації завдань і функції неформальної освіти студентів. Відповідно, нашим завданням є аналіз та класифікація функцій неформальної освіти студентської молоді.

Проведений аналіз наукової літератури свідчить, що дослідники по-різному визначають зміст і функції неформальної освіти залежно від дослідницьких інтересів та об'єктів дослідження. Відповідно, постає потреба в систематизації й узагальненні наявних знань щодо функціонального навантаження неформальних форм навчально-виховної діяльності.

Розглядаючи неформальну освіту як елемент сучасного освітнього простору України, С.Г. Овчаренко²⁶⁰ визначає такий соціально-педагогічний потенціал неформальної освіти, спроектований нами у її функції: *розвиваюча* – розвиток вміння самостійно вчитися, сприяння саморозвитку молоді; *професійна* – підвищення професійної кваліфікації учасників; формування конкурентоспроможності, адаптація до сучасних вимог ринку працевлаштування; *навчальна* – поглиблення та розширення знань, оволодіння новими знаннями та предметними компетенціями, доповнення освітніх пропозицій; *громадянська* – сприяння розвитку демократії та формуванню громадянського суспільства, зростання громадянської активності; *дозвілєва* – організація змістовного вільного часу учасників;

²⁶⁰ Овчаренко С. Г. Неформальна освіта — необхідний елемент сучасної освітньої системи / С. Г. Овчаренко. — [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу : www.kdu.edu.ua/.../files/.../ovcharenko.doc.

психологічна – створення умов для зростання мотивації молоді, розвитку їх особистості (Овчаренко С.Г., 2014).

У роботі І.А. Колесникової виділено такі соціальні функції освіти дорослих: *адаптаційна* – сприяння прийняттю нових умов життя і діяльності, *інформаційна* – формування умінь пошуку, вибору, використання, обробки інформації, *розвивальна* – оволодіння новими способами діяльності, *компенсаторна* – надання альтернативних форм освіти залежно від потреб та можливостей²⁶¹ (Колесникова І. А. та ін., 2003).

Дослідження С.П. Архипової щодо призначення освіти дорослих у контексті загальноцивілізаційних процесів²⁶² дозволяє виділити такі функції нової освітньої моделі як: *культурна* – інтерпретація та передача загальнолюдського досвіду, інтенсифікація культурного життя; *соціальна* – реалізація соціальних очікувань молоді; *валеологічна* – створення сприятливих комфортних умов навчання; *аксіологічна* – спрямована на пропаганду глобальних, загальнолюдських цінностей; *особистісна* – формування відповідальності, розвиток світогляду; *інтегративна* – сприяння інтеграції у політичне, економічне, соціальне, культурне життя громад і спільнот; *статусна* – підвищення психологічного і міжособистісного статусу учасників засобами включення у референтне коло спілкування; *реабілітаційна* – продовження творчої і фізичної активності, зміцнення здоров'я; *компенсаторна* – ліквідація прогалин базової освіти; *адаптивна* – мобільна та зручна система підготовки до трансформованих умов суспільного життя; *розвиваюча* – задоволення потреб творчого зростання особистості; *корекційна* – подолання різних видів функціональної неграмотності (екологічної, культурної, технічної, економічної, лінгвістичної, комп'ютерної та ін.); *професійна* – підготовка до професійної діяльності, перепідготовка, підвищення кваліфікації, перекваліфікація; *пізнавальна* – стимулювання і розвиток пізнавальних інтересів і пізнавальної активності учасників; *соціально-педагогічна* – засіб соціалізації молоді (Архипова С. П., 2002).

Л. Тимчук при вивченні соціального потенціалу освіти дорослих базовою виділяє *соціально-адаптаційну* функцію неформальної освіти: реакція на соціальні проблеми та негаразди шляхом прискорення соціальної адаптації різних категорій населення²⁶³ (Тимчук Л., 2005).

²⁶¹ Основы андрагогики / [Колесникова И. А., Марон А. Е., Тонконогая Е. П. и др.]; под ред. И. А. Колесниковой. — М. : Издательский центр „Академия”, 2003. — 240 с.

²⁶² Архипова С. П. Основы андрагогики : [навчальний посібник] / С. П. Архипова. — Черкаси, 2002. — 183 с.

²⁶³ Тимчук Л. Соціальний потенціал освіти дорослих : актуальність історико-педагогічного вивчення. / Людмила Тимчук. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : art.chnu.edu.ua/.../Liudmyla%20Tymchuk.

І. Пекар, протиставляючи функції неформальної освіти формальній системі освіти, як базову функцію виділяє *компетентнісну*, яка реалізується шляхом формування компетентностей учасників неформальної освіти у сферах, що становлять для них інтерес і не являють собою зміст формальної системи (як-от: компетентність у сфері подолання стресів, конструктивного вирішення конфліктів, тощо)²⁶⁴ (Пекар І., 2011). У роботі Е.І. Гусейнової та Ю.М. Лук'янової навпаки розглядається значення неформальної освіти у системі формальної²⁶⁵ і, відповідно, виділяється *освітня* функція як можливість гнучкого доповнення освітніх пропозицій відповідно до потреб учнів та студентів (Гусейнова Е.І., Лук'янова Ю.М., 2012). Аналогічної думки дотримується Н.В. Сулаєва²⁶⁶; при вивченні менеджменту неформальної освіти дослідниця виділяє *освітньо-інтеграційну* функцію, спрямовану на інтеграцію неформальної мистецької освіти з формальною освітою вищого педагогічного навчального закладу (Сулаєва Н.В., 2011).

Представлений аналіз дозволяє виділити дві площини формування функцій неформальної освіти молоді: вертикальну (соціальну) – як площину зростання статусу учасників та горизонтальну (особистісну) – як площину розширення можливостей для задоволення потреб і інтересів учасників (див. рис. 2.1.).

Таким чином, нами визначено дві базові функції неформальної освіти студентської молоді – соціальну (зміна соціального статусу шляхом набуття додаткових компетенцій) та особистісну (самореалізація молоді шляхом задоволення актуальних потреб, інтересів та створення простору для активності). Визначені базові функції можуть бути подрібнені залежно від цілей організації неформальної освіти студентів, наукової сфери досліджень, інтересів учасників освітнього простору, тощо.

Крім того, цікавим отриманим висновком проведеного функціонального аналізу вважаємо можливість формулювання твердження про інтердисциплінарний характер системи неформальної освіти. А саме, як видно зі змісту представлених функцій, неформальна освіта може бути предметом дослідження психології, соціології, валеології, аксіології, дозвіллезнавства та інших наук і їх галузей.

²⁶⁴Пекар І. Роль неформальної освіти у сучасному суспільстві / Іванна Пекар. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://business-territory.com/articles/rol-neformalno%D1%97-osv%D1%96ti-u-suchasnomu-susp%D1%96lstv%D1%96>.

²⁶⁵ Гусейнова Е. І. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти / Е. І. Гусейнова, Ю. М. Лук'янова // Стратегические направления реформирования системы образования. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : Педагогические науки http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/4_106261.doc.htm

²⁶⁶ Сулаєва Н. В. Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів / Н. В.Сулаєва // Витоки педагогічної майстерності : [збірник наукових праць]. — Полтава, 2011. — С. 256-263.

Рис. 2.1. Функції неформальної освіти студентської молоді

Актуальність наукових пошуків щодо використання потенціалу неформальної освіти для формування громадянських цінностей молоді визначається системою *суперечностей* між: превалюванням у системі формальної освіти директивних методів навчально-виховної діяльності та репродукуванням молоддю стилів поведінки та взаємодії, засвоєних у освітньому просторі; декларуванням потреби насичення змісту освіти громадянськими цінностями та відсутністю ефективних методичних форм розвитку рівня громадянської активності молоді у навчальному процесі; між розгалуженістю мережі учнівського та студентського самоврядування у закладах освіти та формальністю їх менеджменту й адміністрування з боку педагогічних колективів, тощо. Тобто, в українській системі формальної освіти створені зовнішні фактори для формування громадянських цінностей молоді (як-от: наявність нормативно-правової бази, усвідомлення значення громадянського виховання, створення спеціалізованих методичних посібників і т.д.), однак відсутні психолого-педагогічні передумови переходу цих зовнішніх факторів у громадянські цінності як внутрішні, суб'єктивні переконання молоді. Натомість, на нашу думку, неформальна освіта має значний потенціал у вирішенні охарактеризованих суперечностей внаслідок специфіки цілей і змісту навчально-виховного процесу та особливої методології організації освітньої взаємодії.

Взаємозв'язок неформальної та громадянської освіти представлено у роботах українських науковців: А. Гончарук, Н. Горук, В. Давидової, Ю. Деркач, С. Зінченко, М. Лещенко, О. Огієнко та інших. Дослідники визначають роль та місце неформальної освіти у стимулюванні громадянської відповідальності, реалізації соціальної політики, демократизації суспільства, передусім на прикладах закордонного досвіду впровадження й використання неформальної освіти. Так, аналіз визначених джерел свідчить про досвід використання неформальної освіти для уповноваження соціально виключених категорій населення, інтенсифікації технологій подолання негативних суспільних явищ, розвитку громадянського суспільства шляхом залучення широких кіл населення до дискусій, особистісного розвитку й самореалізації.

Однак, представлений у проаналізованих роботах взаємозв'язок системи неформальної освіти й процесу формування громадянських цінностей її учасників носить опосередкований, почасти декларативний характер.

Ми розуміємо неформальну освіту як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ і державних інституцій. Участь молоді у системі неформальної освіти характеризується системою передумов, принципів і закономірностей, які у своїй сукупності дають можливість стверджувати про наявність лінійних кореляцій між результатами неформальної освіти та процесом формування громадянських цінностей.

А саме, С. Зінченко, досліджуючи значення неформальної освіти у процесі соціалізації, визначає такі етапи внутрішніх перетворень особистості:

- прийняття відповідальності за власні цілі, дії та їх майбутні результати;
- емоційне переживання щодо визначених цілей, дій та їх результатів;
- безпосередня реалізація дій у процесі неформальної освіти;
- усвідомлена оцінка отриманих результатів власної активності²⁶⁷ (Зінченко С., 2009).

На нашу думку, перебіг цих етапів має циклічний характер – постановка цілі участі у неформальній освіті, конкретні дії з її досягнення та оцінювання результатів, за умови успішного досвіду участі у системі неформальної освіти,

²⁶⁷Зінченко С. Психологічні особливості неформальної освіти дорослих / Світлана Зінченко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2009_1/09ZSVNOD.pdf; // Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи. — 2009. — Вип. 1. — С. 154-160.

призводять до повернення людини на перший етап – постановку нової цілі вищого порядку та прийняття на себе відповідальності за її досягнення.

Такий замкнений цикл розвитку особистісної відповідальності учасників неформальної освіти, на нашу думку, відповідає процесу формування громадянських цінностей, який носить швидше синусоїдальний, спіралевидний характер, аніж лінійний.

Іншими важливими ознаками неформальної освіти, виділеними О. Огієнко при описі й аналізі шведського досвіду освіти дорослих, є відсутність «учителів» як організаторів навчально-виховних впливів; їх заміняє особистість «лідера» як провідника певних ідей, організатора взаємодії й діалогу учасників. Такий підхід, по-перше, дозволяє уникнути об'єкт-суб'єктного підходу до організації навчання й виховання молоді; по-друге, враховує досвід і інтереси всіх учасників неформальної освіти; по-третє, реалізує ідею навчання шляхом розподілу влади. Визначені особливості дозволяють виділити наявність кореляційних зв'язків між неформальною освітою та процесом формування громадянських цінностей її учасників (Огієнко О., 2010).

Це підтверджується виділеними Л. Олівером ціннісними засадами, що забезпечують ефективність неформальної освіти:

- рівність і демократія;
- діалогічність;
- доброзичливість;
- активність життєвої і громадянської позиції;
- особиста відповідальність;
- взаємодопомога як передумова досягнення спільних цілей;
- свобода вибору;
- відсутність нав'язування певних думок та способів діяльності²⁶⁸.

Крім того, спільною рисою процесів неформальної освіти і громадянського виховання вважаємо їх почасти реактивний характер – тобто швидкі й мобільні реагування на зміни стану суспільства та його окремих систем. Це зумовлює спільність мети досліджуваних процесів – визначення

²⁶⁸Огієнко О. Шведський досвід організації та функціонування навчальних гуртків для дорослих / Олена Огієнко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2010_2/10OOINGD.pdf ; // Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи. — 2010. — Вип. 2. — С. 170-179.

соціальних проблем та їх вирішення за допомогою самих учасників неформального навчання, освічених і відповідальних планувальників соціальних змін²⁶⁹ (Горук Н., 2008).

Охарактеризований взаємозв'язок підтверджується дослідженнями наявності прямого кореляційного зв'язку між інформованістю громади (у наших категоріях – рівнем затребуваності й поширеності неформальної освіти) та розвитком демократії (як провідної громадянської цінності).²⁷⁰

Для розв'язання поставлених завдань вважаємо за доцільне розглядати взаємозв'язок системи неформальної освіти й процесу формування громадянських цінностей на двох рівнях (макро і мікро). *Макрорівень* розглядаємо як площину перетину інтересів організаторів неформальної освіти й агентів формування громадянських цінностей молоді. В Україні, передусім, ними виступають громадські організації та об'єднання за інтересами.

На нашу думку, цінності неформальної освіти на *макрорівні* цілком співвідносяться з громадянськими цінностями (див. табл. 2.1.).

Представлені у табл. 2.1 ціннісні орієнтації системи неформальної освіти і процесу формування громадянських цінностей є тотожними за концепцією, що дає змогу стверджувати про тісний ціннісний взаємозв'язок досліджуваних понять.

Мікрорівень тлумачимо як суб'єктивні цілі учасників неформальної освіти, засновані на їх особистісних переконаннях, ідеалах, поглядах, баченнях, тощо. Основною різницею між досліджуваними категоріями на макрорівні є спрямованість учасників неформальної освіти, передусім, на власне вдосконалення, в той час як процеси громадянської освіти скеровані на вдосконалення суспільства. Отже, на мікрорівні існує різниця між цілями, формами, змістом і ціннісними засадами неформальної освіти і громадянського виховання внаслідок почасти індивідуального характеру першого і колективного – другого.

²⁶⁹Горук Н. Навчання грамоти як вид неформальної освіти жінок у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету. — 2008. — Вип 23. : [Серія педагогічна]. — С. 187–193.

²⁷⁰ Горук Н. Навчання грамоти як вид неформальної освіти жінок у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету. — 2008. — Вип 23. : [Серія педагогічна]. — С. 187–193.

Таблиця 2.1.

**Порівняльний аналіз громадянських цінностей та ціннісних засад
реалізації неформальної освіти молоді**

N	Ціннісні засади реалізації неформальної освіти молоді	Їх взаємозв'язок з громадянськими цінностями
1	<i>Децентралізація</i> освітніх і виховних впливів на учнівську молодь внаслідок відсутності державного менеджменту і автономності центрів неформальної освіти	Децентралізація прийняття рішень щодо управління регіонами і громадами, посилення повноважень органів місцевого самоврядування і територіальних об'єднань
2	<i>Свідомість</i> організації навчально-виховних впливів як цілеспрямоване формування критичного й альтернативного мислення молоді	Свідомість участі у житті суспільства трактується як соціальна сила його розвитку; активна участь у житті суспільства як прояв громадянської свідомості населення
3	<i>Особиста відповідальність</i> учасників неформальної освіти за її організацію, зміст і результати; формування відповідальності молоді за власні рішення і вчинки як провідна ціль неформальної освіти	Відповідальність за суспільні явища і процеси, а також їх причини і наслідки
4	<i>Свобода</i> мислення, волевиявлення, спілкування, поведінки, саморепрезентації як основа неформальної освіти, спрямованої на добровільність освітніх впливів і врахування індивідуальних особливостей молоді	Звільнення від суспільних стереотипів та нав'язаних соціально-політичних і історичних позицій щодо стратифікації, статусності та привілейованості окремих категорій громадян
5	<i>Практичність</i> змісту неформальної освіти як можливість задоволення першочергових потреб особистості	Практичність як ефективне й раціональне використання державних, суспільних і особистісних ресурсів; орієнтованість на потреби громади як результат обізнаності у її першочергових потребах
6	<i>Активність</i> як відповідь на відсутність суб'єкт-об'єктної взаємодії вчителів і учнів у неформальному освітньому просторі; можливість вільно обирати зміст та форми навчання залежно від потреб	Громадська активність як потреба вільного волевиявлення і можливість її реалізовувати; ініціативність у виборі змісту і форм громадської активності
7	<i>Рівність</i> учасників неформальної освіти як першооснова її організації; врахування різних інтересів і точок зору	Розподіл влади, можливість окремих категорій населення і територіальних громад бути залученими до розподілу й управління ресурсами
8	<i>Добровільність</i> участі молоді у процесах неформальної освіти внаслідок вибору її форм, змісту та цілей самою молоддю	Добровільність створення громадських об'єднань, організацій і рухів, а також участь у них як відображення свідомого власного вибору громадян

Однак обмеження ідей неформальної освіти лише спрямованістю на індивідуальний саморозвиток і самореалізацію зіштовхується з критикою внаслідок неможливості побудови індивідуального добробуту без супроводжуючого розвитку громадянського суспільства²⁷¹ (Горук Н., 2008). І, навпаки, соціальні перетворення неможливі без індивідуальних. Тобто, у процесі участі у системі неформальної освіти молодь стихійно (без відповідного цілепокладання і цілеузгодження) залучається до участі у житті групи, громади, українського соціуму, світового громадянського суспільства.

Таким чином, у відношеннях «неформальна освіта – формування громадянських цінностей» важко визначити, що є причиною, а що наслідком – вони розвиваються у тісному взаємозв'язку. Можливо, тоді є актуальним врахування інтеграції результатів обох досліджуваних процесів і явищ.

Однак, громадянські цінності є первинними по відношенню до неформальної освіти, яка без них перетвориться на самоцінність, втратить ефективність і популярність серед молоді. Тому саме організацію, впровадження й популяризацію різних напрямів неформальної освіти у молодіжному середовищі вважаємо ефективним інструментом формування громадянських цінностей.

²⁷¹Горук Н. Навчання грамоти як вид неформальної освіти жінок у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету. — 2008. — Вип 23. : [Серія педагогічна]. — С. 187–193.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Які функції неформальної освіти (3-4) ви вважаєте найбільш актуальними і чому?
2. У чому полягає громадянська функція неформальної освіти?
3. У чому полягає різниця між соціальними та особистісними функціями неформальної освіти?
4. Які етапи перетворень особистості у процесі неформального навчання виділяє С. Зінчик?
5. Які ціннісні засади неформального навчання є значущими особисто для Вас?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Спроектуйте модель, що відображатиме ваш авторський погляд на взаємозв'язок функцій неформальної освіти.
2. Доберіть методичний інструментарій для діагностики ціннісної сфери особистості. Апробуйте його у малих групах. Співвіднесіть одержані результати з ціннісними засадами участі в неформальному навчанні.
3. Взявши за зразок таблицю з результатами порівняльного аналізу громадянських цінностей та ціннісних засад реалізації неформальної освіти, проведіть власний компаративний аналіз певної групи цінностей (освітніх, інструментальних, демократичних, тощо) з цінностями неформального навчання.

2.4. Проектування результатів організації неформальної освіти. Критерії та показники їх вимірювання.

Теоретики та практики неформальної освіти визначають її цілі через соціальні й особистісні перетворення, відповідний цілеутворенню зміст навчально-розвивальної діяльності, інноваційні форми та методи, орієнтовані на інтереси та пізнавальну активність учасників. Водночас, дискусійним залишається питання оцінювання результатів неформальної освіти, що зумовлюється пануючим тлумаченням поняття неформального навчання як не сертифікованого, без нормативно-правових наслідків у сферах фахової освіти, працевлаштування та побудови кар'єри. Таким чином, актуальність дослідження оцінювання продуктивності неформальної освіти визначається суперечністю між задекларованим визнанням її ефективності та відсутністю державних механізмів і досвіду врахування результатів неформального навчання.

Аналіз публікацій свідчить, що у літературі частково описано зарубіжний досвід валідації результатів неформального навчання (В. Давидова²⁷², О. Сандецька²⁷³, Н. Терьохіна²⁷⁴ та інші). З 2012 року апробовується український механізм визнання результатів неформального навчання, процедуру якого описано у дослідженнях Н. Василенко²⁷⁵ та В. Савченко²⁷⁶. Однак системних публікацій щодо проблеми оцінки ефективності неформальних освітніх форм наразі немає. Відповідно, нашим завданням є описати наявні підходи до оцінювання результатів освіти загалом та неформальної зокрема; визначити теоретичне підґрунтя для розробки процедури оцінювання ефективності неформальної освіти майбутніх фахівців.

Проведений нами аналіз змісту поняття «неформальна освіта» дозволяє нам зауважити, що більшість дослідників визначають його основною

²⁷² Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.

²⁷³ Сандецька О. О. Проблеми оцінювання освітніх досягнень дорослих у Польщі / О. О. Сандецька // Педагогічний альманах. — 2011. — Випуск 12. — Частина 3. — С. 175-178.

²⁷⁴ Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Наталя Терьохіна // Порівняльно-педагогічні студії. — 2014. — №6(20). — С. 109-114.

²⁷⁵ Василенко Н. Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 130-138.

²⁷⁶ Савченко В. А. Проблеми щодо підтвердження результатів неформального навчання / В. А. Савченко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 59-66.

категоріальною ознакою відсутність сертифікації як нормативно й професійно визнаного документу про участь у неформальному навчанні. Сертифікати неформального навчання щодо участі у тренінгах, конференціях, он-лайн навчанні, тощо не визнаються роботодавцями як документи про підвищення кваліфікації, не дають прав на кар'єрне зростання або зміну оплати праці. Така ситуація призводить до того, що неформальне навчання стає особистою справою конкретної людини, що відображає рівень її потреб у саморозвитку.

Водночас, у європейських країнах сьогодні, навпаки, актуальним є питання визнання результатів неформального навчання задля державної підтримки його досягнень у процесі забезпечення наявних суспільних перетворень для сталого розвитку.

У роботі Н. Терьохіної описано дві форми визнання результатів навчання – сертифікацію та валідацію. Сертифікація відображає результати офіційного визнання набуття освіти через одержання диплому, свідоцтва і переважно здійснюється державними або ліцензованими державою інституціями. Валідація передбачає визнання компетентності незалежно від місця або часу її здобуття і враховує всі форми навчання, у т.ч. неформальне й інформальне. Тобто, валідація визнає цінність знань незалежно від форми або способу їх отримання^{277; 278} (Bentley T., 1998; Терьохіна Н., 2014).

Сучасна система освіти для визначення результатів навчально-виховної діяльності послуговується процесом оцінювання. У педагогіці оцінка розуміється як кількісна або якісна міра, заснована на певних критеріях, для опису результатів окремої навчальної дисципліни, курсу, модуля, теми або освітньої програми загалом. Оцінювання є формалізованим процесом визначення рівня оволодіння суб'єктами навчання запланованими результатами та виконує функцію вдосконалення якості навчального процесу²⁷⁹ (Табачник Д.В., Кремень В.Г. та ін., 2011).

Теорія оцінки ефективності діяльності передбачає зіставлення цілей, ресурсів та результатів. Основними цілями неформальної освіти є розвиток грамотності учасників, але, залежно від потреб, розглядається не лише базова грамотність, пов'язана з уміннями читати, писати, висловлюватися. Науковці розширюють тлумачення грамотності залежно від виду діяльності людини, а саме розрізняють такі види грамотності: технологічна, економічна,

²⁷⁷ Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Терьохіна Наталя // Порівняльно-педагогічні студії. — 2014. — №6(20). — С. 109-114.

²⁷⁸ Bentley T. Learning beyond the classroom : Education for a Changing World / T. Bentley. — London ; New York : Routledge, 1998. — 200 p.— P. 12.

²⁷⁹ Національний освітній глосарій : вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін.; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. — К. : ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2011. — 100 с.

громадсько-правова, політична, соціально-комунікативна, загальнокультурна, гностична, методологічна²⁸⁰ (Архипова С. П., 2002). Кожний із видів грамотності, за умови формування його у процесі неформальної освіти, вимагає окремих інструментів оцінювання.

Проведений В.Т. Александровим аналіз стандартів неперервної освіти в Україні дозволив автору сформулювати висновки про відсутність єдиної системи регулювання неперервної освіти та методології розробки державних стандартів її функціонування внаслідок браку необхідних законів і стандартів, їх різнорівневості, несумісності, ненаступності та неуніфікованості; нестачею їх підкріплення механізмами оцінки якості освітніх послуг, у т.ч. інституцій незалежного контролю²⁸¹. Науковець характеризує різні підходи до визначення якості освіти: інтуїтивно-емпіричний (досвід та інтуїція людини), формально-звітний (рівень навчальних досягнень), психологічний (рівень розвитку пізнавальних процесів), педагогічний (рівень навчальної компетентності), процесуальний (стан освітнього процесу), підсумковий (результати діяльності закладу освіти), комплексний (зовнішня експертиза діяльності закладу), багатопараметричний (оцінка діяльності закладу за внутрішніми параметрами), методологічний (порівняння результатів навчання з цілями), інтегрований (оцінка системних категорій (компетентності, грамотності, освіченості), особистісно орієнтований (розвиток особистості учасників), соціальний (задоволеність соціальних і особистісних потреб), кваліметричний (кількісне вимірювання показників)²⁸² (Александров В.Т., 2012). Таким чином, формально-звітний підхід до оцінювання результатів навчання, поширений в системі формальної освіти, не є єдиним можливим; на нашу думку, він може бути поглиблений та розширений шляхом додавання інших підходів - психологічного, педагогічного. Щодо неформальної освіти, то внаслідок її характерологічних ознак, доцільними будуть особистісно орієнтований, соціальний та інтуїтивно-емпіричний підходи до оцінювання, як це представлено у описаній моделі суб'єктної оцінки Д. Кіркпатріка.

Розглядаючи модель освіти як універсальний засіб запису, інтерпретації та передачі загальнолюдського досвіду, С.П. Архипова пояснює монополію та централізацію освіти державними системами як необхідність забезпечення соціальних завдань щодо відтворення робочої сили. Тобто, діяльність соціальних інститутів освіти відображає мономодель, яка суперечить

²⁸⁰Архипова С. П. Основи андрагогіки : [Навч. посіб.] / С. П. Архипова — Черкаси — Ужгород, 2002. — 183 с.

²⁸¹Александров В. Т. Державні механізми управління якістю неперервної освіти в Україні : [монографія] / В. Т. Александров. — Суми : Сумський державний університет, 2012. — 366 с.

²⁸²Александров В. Т. Державні механізми управління якістю неперервної освіти в Україні : [монографія] / В. Т. Александров. — Суми : Сумський державний університет, 2012. — 366 с.

потребам окремих людей або груп, орієнтуючись на «усередненого» споживача освітніх послуг. Дослідниця зазначає необхідність розвитку поліфункціональної освітньої моделі шляхом переорієнтації цінності освіти для конкретних людей²⁸³ (Архипова С.П., 2002). На основі таких міркувань робимо висновок, що офіційне визнання діяльності провайдерів неформальної освіти шляхом валідації її результатів ставить під загрозу функціонування формальних освітніх закладів, які можуть не витримати конкуренції за споживачів.

Опишемо наявні практики оцінювання результатів неформальної освіти.

У роботі В.Д. Давидової рушійною умовою забезпечення ефективності неформальної освіти у Швеції визначається проведення системного моніторингу на базі науково обґрунтованих методик оцінювання навчальної діяльності. Наведено приклад Методики самооцінювання М. Склда, що враховує очікування учасників від навчального процесу та характер їх мотивації до участі в неформальній освітній діяльності. Методика базується на самооцінці змін щодо розвитку особистісних якостей та встановлення відповідності між планом діяльності та одержаними результатами. Моніторинг здійснюється Всешведською радою неформальної освіти дорослих, відповідно до його результатів розподіляється фінансування. Критерії оцінювання включають сферу діяльності провайдера неформальної освіти, чисельність учасників, кількість навчальних заходів та їх тематичний зміст, джерела фінансування²⁸⁴ (Давидова В.Д., 2008).

О.О. Сандецькою описано моделі оцінювання освітніх досягнень дорослих у Польщі залежно від статусу тих, хто навчається, предмету й критеріїв оцінювання²⁸⁵. Відповідно, ученою описано такі моделі оцінювання результатів освіти.

1. Технологічна модель - передбачає оцінювання досягнення освітніх цілей незалежно від обставин; оцінка відображає об'єктивні знання. На нашу думку, прикладом означеної технологічної моделі в Україні є ЗНО (зовнішнє незалежне оцінювання), орієнтоване на констатацію фактів щодо підготовленості його учасників. Вона не може використовуватися у системі неформальної освіти, оскільки передбачає наявність стандартів і нормативів, не враховуючи стани суб'єктів навчання.

²⁸³ Архипова С. П. Основи андрагогіки : [Навч. посіб.] / С. П. Архипова — Черкаси — Ужгород, 2002. — 183 с.

²⁸⁴ Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.

²⁸⁵ Сандецька О. О. Проблеми оцінювання освітніх досягнень дорослих у Польщі / О. О. Сандецька // Педагогічний альманах. — 2011. — Випуск 12. — Частина 3. — С. 175-178.

2. Модель суб'єктної оцінки Д. Кіркпатріка - базується на оцінюванні декількох рівнів освітньої діяльності: а) рівень реакції (емоційного стану задоволеності від навчання та забезпечення освітньої мотивації) визначається засобами анонімного опитування по закінченню навчального курсу щодо задоволеності одержаними знаннями та процесом навчання. Цікавою вважаємо вихідну позицію оцінювання на рівні реакції щодо того, що позитивна реакція не завжди визначається засвоєнням знань, але негативна реакція зумовлена саме нестачею знань; б) рівень навченості (засвоєння знань і умінь) характеризується через виконання навчальних завдань; в) рівень збереження (підтвердження достовірності рівня навченості третіми особами - роботодавцями, колегами, членами сім'ї); 4) рівень результатів (непряме оцінювання без кількісного відображення в конкретних показниках). Така модель, на нашу думку, є більш доцільною для системи неформальної освіти, оскільки відображає не тільки наявну ситуацію, але й вектор розвитку суб'єктів освітнього простору (Сандецька О.О., 2011).

Тобто, описаний досвід оцінювання результатів освіти спирається на використання декількох підходів; при роботі з дорослими людьми першочерговим виступає особистісно орієнтований підхід, який враховує навчальну мотивацію та рівень задоволеності одержаними освітніми послугами.

Визначаючи освітні послуги як відносини між суб'єктами за їхньою згодою та на визначених договірних умовах, В.Т. Александров співвідносить моделі типових освітніх послуг з оцінкою їх якості на основі порівняння очікуваних й одержаних вигод (див. Табл. 2.2).

Таким чином, з огляду на представлені моделі типових освітніх послуг, ефективність неформальної освіти регулюється власне замовниками освітніх послуг. Але якість неформальної освіти можна підвищити за рахунок наявності незалежної третьої сторони, представленої, наприклад, державним механізмом визнання сертифікатів неформального навчання.

Н.Г. Василенко²⁸⁶ описано процедуру визнання неформальної освіти за робітничими спеціальностями (кухаря, зварника, охоронника) згідно Закону України «Про професійний розвиток працівників».

²⁸⁶Василенко Н. Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 130-138.

Оцінка якості типових освітніх послуг(за В.Т. Александровим, 2012²⁸⁷)

Модель освітньої послуги	Якість оцінки	Коментар	Приклади
Перший навчає, другий навчається, третій (незалежний) контролює	Відмінна	Якість оцінювання забезпечується наявністю контролю третьої сторони	1. Особа замовляє послугу в автошколі - навчитися керувати автомобілем, отримати посвідчення водія; якість контролюється МВС (ДАІ) 2. Спортивна команда замовляє послугу у тренера - підготувати до перемоги; якість контролюється суддями
Перший навчає, другий навчається і контролює	Добра Відмінна	Якість оцінюється замовником освітньої послуги, який, не будучи професіоналом, часто не може об'єктивно оцінити ситуацію та стан	1. Особа замовляє послугу у приватного вчителя - навчитися грати на музичному інструменті; якість контролюється рівнем задоволеності замовника
Перший навчає і контролює, другий навчається	Задовільна Незадовільна	Якість оцінюється зацікавленою особою і залежить від її кваліфікації, мотивації, цінностей, ставлення, тощо	1. Держава замовляє обов'язкову освітню послугу загальноосвітньому навчальному закладу; якість контролює вчитель і адміністрація закладу 2. Особа замовляє вищому навчальному закладу послугу - підготувати її як фахівця; якість залежить від студента, викладача, кафедри, ВНЗ

²⁸⁷ Александров В. Т. Державні механізми управління якістю неперервної освіти в Україні : [монографія] / В. Т. Александров. — Суми : Сумський державний університет, 2012. — 366 с.

В Україні також розпочато процес підтвердження результатів неформального навчання. Так, у публікаціях В.А. Савченко²⁸⁸ і Розроблені й апробовуються Методичні рекомендації щодо критеріїв оцінювання професійних знань, умінь та навичок, переліку засобів вимірювання професійних знань, умінь та навичок, та анкет самооцінювання за результатами неформального навчання²⁸⁹ (2014). В основу такого механізму покладено методики самооцінювання, експертизи, атестування шляхом проведення кваліфікаційних пробних робіт й іспитів (співбесіда, опитування, тестування). Цікавим, на нашу думку, фактом є те, що процедура визнання результатів неформального навчання в Україні здійснюється органами Міністерства соціальної політики, а не Міністерства освіти і науки, що визначає пріоритетність неформального навчання саме для подолання безробіття та підвищення мобільності населення у порівнянні з нарощуванням компетентностей та грамотностей.

Наявність описаного механізму визнання результатів неформального навчання в Україні свідчить про позитивні зрушення у сторону державної підтримки неформальної освіти. Однак, це стосується лише робітничих спеціальностей; тому потребують уточнення механізми й інструменти оцінювання ефективності участі молоді та дорослих у різних формах неформальної освіти відповідно до цілей провайдерів освітніх послуг.

²⁸⁸Савченко В. А. Проблеми щодо підтвердження результатів неформального навчання / В. А. Савченко// Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.]— Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 59-66.

²⁸⁹Методичні рекомендації щодо критеріїв оцінювання професійних знань, умінь та навичок, переліку засобів вимірювання професійних знань, умінь та навичок, та анкет самооцінювання за результатами неформального навчання. — К. : НДІ праці і зайнятості населення, 2014. — 96 с.

Питання для самоконтролю та контролю засвоєння знань

1. Як ви розумієте валідацію результатів неформального навчання?
2. Чим валідація результатів неформального навчання відрізняється від їх сертифікації?
3. Які етапи українського механізму визнання результатів неформальної освіти?
4. Що таке «якість освіти» та якими інструментами її можна виміряти?
5. Які методи оцінювання ефективності неформальної освіти використовуються у зарубіжній практиці?

Завдання для активізації самостійної пізнавальної діяльності

1. Складіть порівняльну таблицю змісту та методів процесів валідації та сертифікації результатів неформальної освіти.
2. Доберіть у педагогічній літературі зразки вимірювання якості освітніх послуг. Спроектуйте можливість їх застосування у неформальній освіті.
3. Змодельуйте власні приклади оцінки якості типових освітніх послуг залежно від моделей, як проілюстровано у таблиці 2.2.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Александров В. Т.* Державні механізми управління якістю неперервної освіти в Україні : [монографія] / В. Т. Александров. — Суми : Сумський державний університет, 2012. — 366 с.
2. *Алиоглу М.* Неформальное образование в республике Азербайджан / Алиоглу Мака, Рамазанов Азер // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.
3. *Андреева Г. М.* Социальная психология : [учеб.] / Г. М. Андреева. — М. : Аспект Пресс, 2001. — 376 с. — С. 10.
4. *Архипова С. П.* Основы андрагогіки : [навчальний посібник] / С. П. Архипова. — Черкаси, 2002. — 183 с.
5. *Базалук О. О.* Філософія освіти : [навч.-метод. посіб.] / О. О. Базалук, Н. Ф. Юхименко. — К. : Кондор, 2010. — 164 с.
6. *Барабаш О.* Специфіка організації неперервної освіти у Канаді / Олена Барабаш // Порівняльна професійна педагогіка. — 2012. — №1. — С. 40-45.
7. *Білуха М. Т.* Методологія наукових досліджень : [Підручник]. / М. Т. Білуха — К. : АБУ, 2002. — 480 с.
8. *Близнюк В.* Особливості розвитку ринку праці в Україні: перспективи та виклики для освітньої сфери / В. Близнюк // Виклик для України: розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для XXI століття : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Рівний доступ до якісної освіти», 26–27 черв. 2007 р., м. Київ. — К.: ТОВ УВПК «Ексоб», 2007. — С. 21-24.
9. *Богданова І. М.* Соціальна педагогіка : [навч. посіб.] / І. М. Богданова. — К. : Знання, 2008. — 343 с.
10. *Богдзевич А.* Тренер – группа – семинар: другой путь образования молодежи. / Богдзевич А. Иванова О. Назина А. — Берлин: Robert Bosch Stiftung, 2009. — 139 с.
11. *Василенко Н. Г.* Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 130-138.
12. *Василенко О. В.* Неформальна освіта дорослих : нове соціально-освітнє явище / Олена Вікторівна Василенко [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/2834/1/7.pdf>
13. *Василенко О. В.* Розвиток системи неформальної освіти дорослих в умовах соціально-економічної кризи / О. В. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної

- нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 138-146.
14. *Вербець В. В.* Соціологія : [навч. посіб.] / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. — К. : Кондор, 2009. — 550 с.
15. *Вершловский С. Г.* Образование взрослых в России : вопросы теории / С. Г. Вершловский // Новые знания. — 2004. — №3. — С. 1-7.
16. *Вершловский С. Г.* Образование взрослых: теоретические и методические проблемы / С. Г. Вершловский // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 14-24.
17. *Винославська О. В.* Психологія : [навч. посіб.] / О. В. Винославська. — К.: ІНКОС, 2005. — 352 с.
18. *Вишняков В. І.* Культурологія : [Інтернет-ресурс] / В. І. Вишняков. — Режим доступу : http://lubbook.net/book_457.html.
19. *Волкова Н. П.* Педагогіка : [посіб.]. / Н. П. Волкова. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002. — 576 с.
20. *Вятярис В.* Исследование удовлетворения потребностей взрослых учащихся: на примере Каунасского центра обучения взрослых / Вятярис В., Чюжас Р. // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 25-34.
21. *Гончарук А.* Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. — 2012. — №54. — С. 31-36.
22. *Горук Н.* Історичні аспекти розвитку неформальної освіти дорослих у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 201-207.
23. *Горук Н. М.* Проблеми неформальної освіти жінок у США / Наталія Михайлівна Горук . [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки]. — Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2011. — 20 с.
24. *Горук Н. М.* Теоретико-методологічні засади неформальної освіти жінок у Північній Америці / Н. М. Горук [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://lecture.in.ua/v-ostrogradsekogo-amerikansekafilosofiya-osviti-ochima-ukrayin.html?page=4>

25. Горук Н. Навчання грамоти як вид неформальної освіти жінок у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету. — 2008. — Вип 23. : Серія педагогічна. — С. 187–193.
26. Гулай О. Неперервна освіта — умова формування висококваліфікованого фахівця / Ольга Гулай // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 3-10.
27. Гусейнова Е. І. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти [Електронний ресурс] / Е. І. Гусейнова, Ю. М. Лук'янова // Стратегические направления реформирования системы образования. — Режим доступу до ресурсу : Педагогические науки http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/4_106261.doc.htm
28. Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.
29. Деркач Ю. Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді / Юлія Деркач // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2008. — Вип. 23. — С. 17-22.
30. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с.
31. Дубасенюк О. А. Методика викладання педагогіки : [навч. посіб.] / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 492 с.
32. Єршова Л. Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок XX століття). Київський, Одеський, Харківський навчальний округи : [монографія]. / Людмила Єршова. — Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. — 642 с.
33. Жизненный путь личности / Под ред. Л. В. Сохань. — К. : Наукова думка, 1987. — 280 с.
34. Зайченко І. В. Педагогіка : [навч. посіб.] / І. В. Зайченко. — К. : Освіта України, КНТ, 2008. — 528 с.
35. Закон України «Про загальну середню освіту». — 13 травня 1999 р. — №651-XIV. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
36. Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 № 4312-VI. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.
37. Зіноватна О. М. Модернізація філологічної освіти магістерського рівня України : адаптація американського досвіду : [Навч.-метод. посіб. для викладачів і магістрантів вищих навчальних закладів] / О. М. Зіноватна. — Черкаси, 2011. — 76 с.
38. Зінченко С. Неформальна освіта та самоосвіта як підґрунтя успішної професійної самореалізації викладачів вищих навчальних закладів мистецького напрямку [Електронний ресурс] / Світлана Зінченко. — Режим доступу до ресурсу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2010_4/34.pdf

39. Зінченко С. Психологічні особливості неформальної освіти дорослих [Електронний ресурс] / Світлана Зінченко. — Режим доступу до ресурсу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2009_1/09ZSVNOD.pdf
40. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [Монографія] / І. А. Зязюн, АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти ; передм. Ничкало Н. Г. — К., 2003. — 246 с.
41. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід роботи / Уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. — К. : А.П.Н., 2002. — 136 с.
42. Кабанов П. Г. Вопросы совершенствования методологической культуры педагога / Кабанов П. Г. — Томск: Изд-во ТГУ, 1999. — 140 с.
43. Калашян В. Неформальное образование : Вызовы и возможности развития . Законодательная база неформального образования в Республике Армения / Калашян Ваче // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.
44. Карпенко М. Освіта протягом життя : світовий досвід і українська практика [Аналітична записка] / М. Карпенко. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>
45. Карпиевич Д. Субъекты неформального образования: ключевые игроки и возможные направления для сотрудничества : [Материалы круглого стола «Улучшению качества жизни беларусов может способствовать развитие сферы неформального образования»] / Д. Карпиевич // Адукатар. — 2009. — №2 (16). — С. 8-10.
46. Климов С. М. Неформальное образование взрослых : проблемы экономики и управления : [монография] / С. М. Климов. — СПб.: СПбУЭФ, «Знание», 1998. — 135 с. — С. 18.
47. Коржуев А. В. Научное исследование по педагогике : теория, методология, практика : [учеб. пособ.] / А. В. Коржуев, В. А. Попков. — М. : Академический проект, 2008. — 287 с.
48. Кошманова Т. С. Розвиток педагогічної освіти у США (1960–2000 рр.) : автореф. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Т. С. Кошманова. — К., 2002. — 40 с.
49. Кравчина Т. В. Методологічні принципи і підходи до дослідження розуміння іншомовного наукового тексту / Т. В. Кравчина // Психологія і соціологія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Psihologia/65714.doc.htm
50. Краевский В. В. Методология педагогики : новый этап : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений] / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. — М. : Академия, 2008. — 400 с.
51. Кремень В. Нові вимоги до освіти та її змісту / В. Кремень // Виклик для України : розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти

для XXI століття : [Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Рівний доступ до якісної освіти», 26–27 черв. 2007 р., м. Київ]. — К.: ТОВ УВПК «Ексоб», 2007. — С. 3–10.

52. Кузьмина Н. В. Понятие «педагогическая система» и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьмина. — Л. : ЛГУ, 1980. — 172 с.

53. Культурологія: [навч. посіб.] / Упорядн. О. І. Погорілий, М. А. Собуцький. — К.: Вид. дім „КМ Академія”, 2003. — 316 с.

54. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. Пер. с англ. И.З.Налетова. Общая ред. и послесловие С. Р. Микулинского и Л. А. Марковой. — М.: Прогресс, 1975. — 327 с.

55. Лабода С. Неформальное образование в Белоруси : провайдеры, ключевые тенденции и перспективы для будущего / Лабода Сергей // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

56. Лазаренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми життєвого навчання : європейський приклад для України / Лазаренко Олена // Філософія освіти. — 2011. — №1-2 (10). — С. 255-265.

57. Лазаренко О. О. Аналітичний звіт дослідження у сфері неформальної освіти дорослих у пілотних областях в Україні : Полтавська та Львівська область / Лазаренко О. О., Колишко Р. А. — К., 2010. — 84 с.

58. Липский И. А. Социальная педагогика. Методологический анализ : [Учеб. пособ.] / И. А. Липский. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 320 с.

59. Лук'янова Л. Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих / Л. Б. Лук'янова // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 52-59.

60. Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя / Л. Б. Лук'янова // Вісник Черкаського університету. [Серія «Педагогічні науки»]. — 2012. — Випуск №1(214) — С. 94-97.

61. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих : короткий термінологічний словник / Авт.-упор. Лук'янова Л. Б., Аніщенко О. В. — К. ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. — 108 с.

62. Лукашевич Н. П. Социология образования : [конспект лекций] / Н. П. Лукашевич, В. Т. Солодков; Под ред. Н. П. Лукашевича. — К. : МАУП, 1997. — 224 с.

63. Макареня А. А. Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации / А. А. Макареня, О. В. Ройтблат, Н. Н. Суртаева // Человек и образование : Академический вестник Института

образования взрослых Российской академии образования. — 2011. — № 4 (29). — С. 59-63.

64. *Мартинова Н. С.* Досвід використання активних методів навчання в системі неформальної туристичної освіти / Н. С. Мартинова. // Вісник Луганського Національного Університету ім. Т. Шевченка. — 2009. — №10 (173). — С.38-43.

65. *Махиня Н. В.* Особливості освіти дорослих у країнах Європейського Союзу / Н. В. Махиня // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Modern problems of education and science». — Будапешт, 26-27 січня 2013. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://scaspee.com/6/post/2013/1/3.html>.

66. *Методичні рекомендації щодо критеріїв оцінювання професійних знань, умінь та навичок, переліку засобів вимірювання професійних знань, умінь та навичок, та анкет самооцінювання за результатами неформального навчання.* — К. : НДІ праці і зайнятості населення, 2014. — 96 с.

67. *Методологічні засади педагогічного дослідження* / [авт. кол. Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова]. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. — 248 с.

68. *Методологія наукового пізнання* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ebk.net.ua/Book/synopsis/filosofiya/part4/034.htm>

69. *Митина А. М.* Дополнительное образование взрослых за рубежом : Концептуальное становление и развитие. / А. М. Митина. — М.: Наука, 2004. — 345 с.

70. *Михальчук О. О.* Формування андрагогічної компетентності студентів педагогічних університетів Польщі / Олена Олександрівна Михальчук . [Дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти. — Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2012. — 269 с.

71. *Направления деятельности (анализ данных БРОО «Объединенный путь») // Маніторинг громадських аб'єднань Беларусі* [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ngo.by/monitoring/public-sector-dynamics/ac9e1ae2374066d2.html>.

72. *Наукова теорія* / О. Н. Дьячкова // Загальні проблеми філософії науки : [Словник для аспірантів та здобувачів]. [Електронний ресурс] — Режим доступу : psychologis.com.ua/nauchnaya_teoriya-1.html

73. *Національний освітній глосарій : вища освіта* / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін.; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. — К. : ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2011. — 100 с.

74. *Нестуля О. О.* Соціологія : [практикум]. Модульний варіант: навч. посіб.] / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля, С. Ж. Вережомська. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 272 с.

75. *Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование]* / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.

76. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як світова тенденція / Н. Г. Ничкало // Професійна освіта в зарубіжних країнах : порівняльний аналіз. — Черкаси: ВІБІР, 2000. — 322 с.
77. Ничкало Н. Г. Неперервній професійній освіті — педагогічні кадри нової генерації / Н. Г. Ничкало [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://refdb.ru/look/3629508.html>
78. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. — М. : СИНТЕГ, 2007. — 668 с.
79. Новиков А. М. Постиндустриальное образование / А. М. Новиков. — М.: Издательство «Эгвес», 2008. — 136 с.
80. Овчаренко С. Г. Неформальна освіта — необхідний елемент сучасної освітньої системи [Електронний ресурс] / С. Г. Овчаренко. — Режим доступу до ресурсу : www.kdu.edu.ua/.../files/.../ovcharenko.doc.
81. Огарев Е. И. Образование взрослых : основные понятия и термины [Тезаурус] / Е. И. Огарев. — СПб.: ИОВ РАО, 2005. — 344 с.
82. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина ХХ століття) / Огієнко Олена Іванівна : [Автореф. дис. ... д-ра наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки. — К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. — 44 с.
83. Огієнко О. Шведський досвід організації та функціонування навчальних гуртків для дорослих [Електронний ресурс] / Олена Огієнко. — Режим доступу до ресурсу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2010_2/10OOINGD.pdf
84. Онушкин В. Г. К критике современных буржуазных концепций непрерывного образования / В. Г. Онушкин, В. А. Тарасова. — Л. : НИИ общего образования взрослых АПН СССР, 1979. — 69 с.
85. Онушкин В. Г. Образование взрослых : междисциплинарный словарь терминологии / В. Г. Онушкин, Е. И. Огарев. — СПб. ; Воронеж : РАО ИОВ, 1995. — 232 с.
86. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : [навч. посіб.] / Л. Е. Орбан-Лембрик. — К. : Академвидав, 2005. — 448 с.
87. Освіта протягом життя : світовий досвід і українська практика / Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>
88. Основы андрагогики / [Колесникова И. А., Марон А. Е., Тонконогая Е. П. и др.]; под ред. И. А. Колесниковой. — М. : Издательский центр „Академия”, 2003. — 240 с.
89. Павлик Н. П. Функції неформальної освіти студентської молоді / Н. П. Павлик // Рівень ефективності та необхідність впливу педагогічних та психологічних наук на розвиток сучасного суспільства [наук. роботи учасників Міжнародної науково-практичної конференції] — Харків : Центр педагогічних досліджень, 2013. — С. 33-36.

90. *Павлик Н. П.* Неформальна освіта / Н. П. Павлик // Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н.А. Сейко ; відп. ред. Н.П. Павлик. — Житомир : Волинь, 2014. — 220 с. — С.120-124.
91. *Пальчевський С. С.* Соціальна педагогіка : [навч. посіб.] / С. С. Пальчевський. — К. : Кондор, 2005. — 560 с.
92. *Паращук О.* Неформальное образование в Украине / Паращук Оксана // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.
93. *Педагогіка вищої школи* / За ред. З. Н. Курлянд. — К. : Знання, 2005. — 399 с.
94. *Пекар І.* Роль неформальної освіти у сучасному суспільстві [Електронний ресурс] / Іванна Пекар. — Режим доступу до ресурсу : <http://business-territory.com/articles/rol-neformalno%D1%97-osv%D1%96ti-u-suchasnomu-susp%D1%96lstv%D1%96>.
95. *Петрович В. С.* Використання активних та інтерактивних методів навчання у процесі підвищення кваліфікації соціальних педагогів / В. С. Петрович // Педагогічні науки. — Випуск 15. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_15.../V15_2_100_108.pdf
96. *Пономарьова О.* Філософські аспекти проблеми підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у ВНЗ України / Олена Пономарьова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2013. — № 8 (Ч. 1). — С. 309-316.
97. *Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 340 «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/340-2013-%D0%BF>.
98. *Посцан Л.* Неформальное образование в республике Молдова (2012) : состояние и проблемы / Лилиана Посцан // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.
99. *Пошевалова Т.* Неформальное образование в Беларуси : ресурс для развития личности и общества / Т. Пошевалова // Адукатар. — 2009. — №1(15). — С.14-16.
100. *Примуш М. В.* Загальна соціологія : [навч. посіб.] / М. В. Примуш. — К. : ВД «Професіонал», 2004. — 592 с.
101. *Проблема визнання та розвитку неформальної освіти в Україні [доповідь]* [Електронний ресурс] /колектив авторів // Тематична група «Освіта» ; Школа європейської інтеграції для лідерів громадянського суспільства України. — Режим доступу до ресурсу : www.ipro.org.ua/upload/.../Education.doc.
102. *Психология жизненного успеха : Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций* / Л. В. Сохань, Е. И. Головаха, Р. А. Ануфриева и др. — К., 1995. — 150 с.

103. *Психологія і педагогіка життєтворчості* / За ред. В. М. Донія, Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін. — К, 1996. — 792 с.
104. *Реан А. А. Социальная педагогическая психология.* / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. — СПб. : ЗАО «Изд-во «Питер», 1999. — 416 с.
105. *Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 (2000) «Про неформальну освіту».* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>.
106. *Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології* / АПН України; Ін-т педагогіки і псих. професійної освіти ; Валентин Васильович Рибалка . — К. : Ніка-Центр, 2003. — 204 с.
107. *Савченко В. А. Проблеми щодо підтвердження результатів неформального навчання* / В. А. Савченко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 59-66.
108. *Сандецька О. О. Проблеми оцінювання освітніх досягнень дорослих у Польщі* / О. О. Сандецька // Педагогічний альманах. — 2011. — Випуск 12. — Частина 3. — С. 175-178.
109. *Сантєладзе Л. Неформальное образование в Грузии* / Сантєладзе Лали // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : [Исследование] / Под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. — К. : Фонд «Европа XXI», 2012. — 176 с.
110. *Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : [метод. посіб.]* / Н. А. Сейко. — Житомир: ЖДПУ, 2002. — 260 с.
111. *Семиченко В. А. Психология деятельности* / В. А. Семиченко. — К.: Издатель Эшке А.Н., 2002. — 248 с.
112. *Сергєєнкова О. П. Загальна психологія : [навч. посіб.]* / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 296 с.
113. *Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : [навч. посіб.]*. / В. В. Сергієнко. — Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. — 103 с.
114. *Сисоєва С. О. Дослідження проблеми методологічної культури вчителя : наукова концепція П. Г. Кабанова* / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук // Педагогіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : elibrary.kubg.edu.ua/1810/
115. *Система социологического знания : [учеб. пособ.]* / Сост. Г. В. Щєкин. — 4-е изд., стереотип. — К. : МАУП, 2001. — 208 с. — С. 119.
116. *Сігаєва Л. Міжнародне співробітництво у сфері освіти дорослих* / Л. Сігаєва // Порівняльна професійна педагогіка. — 2012. — №1. — С. 14-23.

117. Сігаєва Л. Неперервна освіта для ціложиттєвого розвитку особистості людини : історико-педагогічний аспект / Л. Сігаєва // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. — 2008. — № 1. — С. 146-158.
118. Сігаєва Л. Є. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина XXст. — початок XXI ст.: [монографія] / за ред. С.О. Сисоєвої / АПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. — К.: ТОВ ВД «ЕКМО», 2010. — 420 с.
119. Скрипченко О. В. Загальна психологія : [Підручник] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. — К. : Каравела, 2014. — 464 с.
120. Смеречак Л. І. Педагогічні умови організації позааудиторної роботи студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» [Електронний ресурс] / Л. І. Смеречак. — Режим доступу до ресурсу : www.nbu.gov.ua/portal/IV/Soc_Gum/N183-33066-070.pdf
121. Соціологія : [підручник] / За ред. В. Г. Городяненка. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 560 с.
122. Соціологія : [словник термінів і понять] / Упоряд. Є. А. Біленький, М. А. Козловець, В. О. Федоренко / За заг. ред. М. А. Козловця. — Житомир : Вид-во «Волинь», 2003. — 236 с.
123. Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста : [2-е изд., перераб. и доп.] / Под ред. С. Ю. Циркина. — СПб.: Питер, 2004. — 896 с.
124. Стрижалковська В. В. Підтримка обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської республіки: аналіз діяльності громадських організацій / В. В. Стрижалковська. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN17/12svvdgo.pdf>.
125. Сулаєва Н. В. Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів / Н. В.Сулаєва // Витоки педагогічної майстерності; збірник наукових праць. — Полтава, 2011. — С. 256-263.
126. Теорія // Великий тлумачний словник сучасної української мови. — 5-те вид. / Гол. ред. В. Т. Бусел — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
127. Теорія // Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/36/53410/249111.html>
128. Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Наталя Терьохіна // Порівняльно-педагогічні студії. — 2014. — №6(20). — С. 109-114.
129. Терьохіна Н. О. Особливості розвитку неформальної освіти в Україні / Н. О. Терьохіна // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. — С.79-87.
130. Тимчук Л. Соціальний потенціал освіти дорослих: актуальність історико-педагогічного вивчення [Електронний ресурс] / Людмила Тимчук. — Режим доступу до ресурсу : arr.chnu.edu.ua/.../Liudmyla%20Tymchuk.

131. *Ткач Т. В.* Розвиток особистості засобами неформальної освіти / Тамара Володимирівна Ткач [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_72.pdf
132. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М. : Советская энциклопедия, 1983. — 840 с.
133. *Циба В. Т.* Соціологія особистості : системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : [навч. посіб.] / В. Т. Циба. — К. : МАУП, 2000. — 152 с.
134. *Шапочкіна О. В.* Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.
135. *Швырев В. С.* Теория // *Философский энциклопедический словарь* / Гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy
136. *Юдин Э.* Системный подход и принцип деятельности : Методологические проблемы современной науки : [монографія] / сост. А. П. Огурцов, Б. Г. Юдин. — М. : Издательство «Наука», 1978. — 441 с.
137. *Яковлев А. О.* Поліпарадигмальність як методологічна система координат для осмислення трансформації функцій сучасної освіти / А. О. Яковлев. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2013. — № 3 (17). — С. 64-75.
138. *Яковлева И. А.* Инновационные перспективы неформального образования детей и молодежи в Беларуси : Опыт социального аудита / Яковлева Ирина Алексеевна // Вісник Харківського національного університету імені Н. В. Каразіна. — 2011. — №948. — С.242-247.
139. *Якуба Е. А.* Социология : [учеб. пособ.] / Е. А. Якуба. — Харьков : Изд-во «Константа», 1996. — 192 с.
140. *Якунин В. А.* Педагогическая психология : [учеб. пособие] / В. А. Якунин, Европейский институт экспертов. — СПб. : Изд-во Михайлова В.А. : Изд-во «Полиус», 1998. — 639 с.
141. *Bentley T.* Learning beyond the classroom : Education for a Changing World / T. Bentley. — London ; New York : Routledge, 1998. — 200 p. — С. 12.
142. *Cedefop* (2015). European guidelines for validating non-formaland informal learning. — Luxembourg : Publications Office.Cedefop reference series; №104. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.2801/008370>
143. *Colley H.* Informality and formality in learning / Colley H., Hodkins P., Malcom J. — London : Learning and Skills Research Centre, 2003. — 88 p.
144. *European Commission.* Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a European quality assurance reference framework

- for vocational education and training. — Brussels: European Commission, 2008. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0179:FIN:EN:PDF> [cited 3.2.2009].
145. *Federighi P.* Non-formal Education : [Glossary of Adult Learning in Europe] / P. Federighi. — Hamburg : UNESCO Institute for Education, 1999. — 130 p.
146. *Grace A. P.* Using models of feminist pedagogy to think about issues and directions in graduate education for women students / Grace A. P., Gouthro P. A. // *Studies in continuing education*. — 2000. — № 22 (1). — P. 5-28.
147. *Humanistic education* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.learningandteaching.info/learning/humanist.htm>
148. *Jarvis P.* International dictionary of adult and continuing education / P. Jarvis, A. L. Wilson. — L. : Routledge, 2002. — 202 p.
149. *Larsson S.* Popular adult education institutions as aducational avantgardes / Larsson S. // The second Nordic conference on adult learning “Meaning, Relevance and variation”. — Linköping Iniversity, 2007. — P. 26–27.
150. *Livingstone D. W.* Adults informal learning: definitions, findings, gaps and future research / Livingstone D. W. // *Nall Working Paper*. — 2001. — №21.; Toronto : Center for the Study of Education and Work, 2001. — 49 p.
151. *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality*. — Brussels : Commission of the European Communities, 2001. — 46 p.
152. *Norton M.* Participatory approaches in Adult Literacy Education : Theory and Practice / M. Norton [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.nald.ca/resources/learning/htm>
153. *Orton L.* Statistics Canada's Definition and Classification of Postsecondary and Adult Education Providers in Canada / L. Orton. — Ottawa : Statistics Canada, Human Resources and Skills Development Canada : Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division, 2009. — 50 p.
154. *Recognition and validation of non-formal and informal learning for VET teachers and trainers in the EU Member States* / Cedefop. — Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2007. — 78 p.
155. *Rohs M.* Zur Theorie formellen und informellen Lernens in der IT-Weiterbildung / Rohs M. — Hamburg: Helmut-Schmidt-University, 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://opus.unibw-hamburg.de/opus/frontdoor.php?source_opus=1230>.

ДОДАТКИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ «ОРГАНІЗАЦІЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ»

Програма навчальної дисципліни «Організація неформальної освіти для дітей і молоді» (освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр», спеціальність 231Соціальна робота)

Програма навчальної дисципліни складається зі змістового модуля «Неформальна освіта як інструмент соціальної роботи».

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: створити умови для оволодіння студентами компетентністю до організації і проведення неформальної освіти з різними категоріями клієнтів у соціально-перетворювальній діяльності.

Завдання:

- висвітлити соціальні та психологічні передумови організації неформальної освіти для дітей і молоді у соціально-перетворювальній діяльності;
- охарактеризувати становлення та досвід неформальної освіти в українській та міжнародній соціально-педагогічній практиці;
- розвивати у студентів вміння організації та проведення неформальної освіти з різними категоріями клієнтів;
- навчити студентів самостійній розробці і реалізації теоретико-практичних підходів, завдань і принципів неформальної освіти;
- сформувати у студентів здатність до оволодіння головними формами, методами і прийомами неформальної освітньої діяльності;
- сформувати у студентів уміння володіти неформальною освітою як інструментом для роботи з різними категоріями клієнтів;
- сприяти виробленню у студентів навчальних і професійних навичок за допомогою вправ, ігор, кейсів, тощо.
- сформувати у майбутніх фахівців позитивне ставлення до соціально-педагогічних курсів і подальшої професійної діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- сутність та специфіку базових категорій курсу (освіта, інформальна освіта, неформальна освіта, тощо);
- соціально-психологічні передумови організації неформальної освіти для дітей і молоді;

- вимоги до особистості й кваліфікації учасників неформальної освіти (у т.ч. лідерів);
- процедурно-організаційні аспекти неформальної освіти;
- специфіку організації неформальної освіти залежно від вікових та індивідуальних особливостей клієнтів;
- сутність методів і форм організації і проведення неформальної освіти у соціальній сфері;
- діагностичні, навчальні, корекційні та терапевтичні функції неформальної освіти;
- етичні принципи соціальної роботи у сфері неформальної освіти.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **вміти**:

- самостійно вивчати, порівнювати, узагальнювати наукову літературу з курсу;
- формувати цілі, структуру та методи неформальної освіти залежно від потреб дітей і молоді;
- планувати й організовувати неформальну освіту різних категорій клієнтів;
- аналізувати можливості використання форм і методів неформальної освіти у соціально-перетворювальній діяльності;
- використовувати обрану систему гуманістичних цінностей у професійній діяльності;
- володіти методикою організації та проведення неформальної освіти з різними категоріями клієнтів;
- здійснювати аналіз ефективності неформальної освіти.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 36 годин/1 кредит ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. – Неформальна освіта як інструмент соціальної роботи.

Тема 1. Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія.

Система освіти – зміст, структура, основні суперечності.

Соціальне виключення. Уповноважувальна освіта. Неформальна освіта. Інформальна освіта. Альтернативні форми освіти.

Сталі та варіативні характеристики неформальної освіти.

Історія розвитку неформальної освіти в Україні та за кордоном. Активізація та сенсibilізація.

Міжнародний досвід організації неформальної освіти. Навчальні гуртки, освітні асоціації (Швеція). Державні гранти для позааудиторної роботи (Чехія). Територіальні програми, соціальна підтримка (США). Підготовчі курси,

забезпечення професійної практики (Польща). Організації, що навчаються (Німеччина, Англія). Вільні школи. Університети третього покоління.

Тема 2. Характерологічні ознаки неформальної освіти.

Освіта дорослих. Неперервна освіта. Освіта впродовж життя. Позааудиторна освіта. Громадянська освіта. Порівняльний аналіз суміжних з неформальною освітою категорій.

Підходи до визначення неформальної освіти. Функції неформальної освіти.

Принципи неформальної освіти для дітей і молоді. Децентралізація. Свідомість. Особиста відповідальність. Свобода. Практичність. Орієнтація на потреби. Активність. Рівність. Добровільність.

Тема 3. Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді.

Діалогічне навчання. Цілепокладання. Лідерство. Інтерактивність. Інноваційність. Диференціація змісту навчання. Комунікації.

Форми організації неформальної освіти дітей і молоді (лекторії, тренінгові програми, проекти, об'єднання, школи, практикуми, волонтерство, фандрайзинг, «рівний – рівному», аутріч робота, тощо).

Методи неформальної освіти дітей і молоді (дискусії, діалоги, мікровикладання, онлайн курси, семінари, екскурсії, тематичні ігри та ін.).

Тема 4. Роль неформальної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів.

Імпауермент, активізація. Соціальне включення. Стратифікація. Протидія стигматизації та дискримінації. Адаптація. Компенсація. Самореалізація. Конкурентоспроможність.

Рівні впливу неформальної освіти (мікро та макро). Сфери впливу неформальної освіти (державна, суспільна, економічна, інституціональна, територіальна, особистісна).

Ціннісні орієнтації.

3. Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

4. Засоби діагностики успішності навчання – поточний контроль (тести, теоретичні питання, професійно-орієнтовані завдання), підсумковий модульний контроль (пакет ПМР), підсумковий контроль успішності (залік).

Робоча програма навчальної дисципліни
«Організація неформальної освіти для дітей і молоді»

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 1		Цикл професійної та практичної підготовки	
Модулів – 1	Спеціальність 231 Соціальна робота	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		2-й	2-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання «Роль неформальної соціально-педагогічної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів»		Семестр	
Загальна кількість годин – 36		3-й	3-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 1 самостійної роботи студента – 2	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	6 год.	2 год.
		Практичні, семінарські	
		4 год.	2 год.
		Лабораторні	
		4 год.	2 год.
		Самостійна робота	
		18 год.	42 год.
		Індивідуальні завдання: 4 год.	
		Вид контролю: залік	

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 1/2; для заочної форми навчання – 1/10.

2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
Модуль 1. – НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ												
Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія	8	2	2			4	8	2				6
Характерологічні ознаки неформальної освіти	8	2	2			4	8	2				6
Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді	12	2		4		6	12		2	2		8
Роль неформальної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів	8				4	4	8				4	4
Разом за змістовим модулем 1	36	6	4	4	4	18	36	4	2	2	4	24
Усього годин	36	6	4	4	4	18	36	4	2	2	4	24

3. Теми семінарських/практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія	2
2	Характерологічні ознаки неформальної освіти	2
<i>Всього</i>		4

4. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді	4
Всього		4

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія	4
2	Характерологічні ознаки неформальної освіти	4
3	Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді	6
4	Роль неформальної соціально-педагогічної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів	4
Всього		18

6. Індивідуальні завдання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Роль неформальної соціально-педагогічної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів	4
Всього		4

7. Методи навчання

Форми: лекції, практичні, лабораторні заняття, тренінгові заняття, відеолекції, індивідуальна самостійна робота студентів.

Методи: інформування, пояснення, ілюстрування, бесіда, дискусія, відео, написання рефератів, тестування, розв'язання творчих і практично-орієнтованих занять, кейси, створення і проведення тренінгових програм, ділові ігри, розробка мультимедійних презентацій, проектування.

8. Методи контролю – поточний контроль (тести, теоретичні питання, професійно-орієнтовані завдання), підсумковий модульний контроль (пакет ПМР), підсумковий контроль успішності (залік).

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота				Залік	Сума
Модуль №1					
T1	T2	T3	T4	40	100
15	15	15	15		

10. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	ОцінкаECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. Навчальна програма.
2. Робоча програма.
3. Інструктивно-методичні матеріали.
4. Завдання для поточного і підсумкового контролю.
5. Зміст лекцій, практичних, семінарських занять – табл. 1.
6. Завдання для самостійної роботи – табл. 2.

Таблиця 1.

Зміст лекцій, лабораторних, практичних, семінарських занять.

Тема та план лекції	г о д	Тема практичного, лабораторного заняття	г о д
Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія 1. Сутність і зміст поняття «неформальна освіта». 2. Історія розвитку неформальної освіти в Україні та за кордоном 3. Міжнародний досвід організації неформальної освіти	2	Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія 1. Сутність і зміст поняття «неформальна освіта». 2. Історія розвитку неформальної освіти в Україні та за кордоном 3. Міжнародний досвід організації неформальної освіти	2
Характерологічні ознаки неформальної освіти 1. Порівняльний аналіз суміжних з неформальною освітою категорій 2. Підходи до визначення неформальної освіти 3. Принципи неформальної освіти для дітей і молоді	2	Характерологічні ознаки неформальної освіти 1. Порівняльний аналіз суміжних з неформальною освітою категорій 2. Підходи до визначення неформальної освіти 3. Принципи неформальної освіти для дітей і молоді	2
Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді 1. Форми організації неформальної освіти дітей і молоді (лекторії, тренінгові програми, проекти, об'єднання, школи, практикуми, тощо) 2. Методи неформальної освіти дітей і молоді (дискусії, діалоги, мікровикладання та ін.)	2	Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді 1. Форми організації неформальної освіти дітей і молоді (лекторії, тренінгові програми, проекти, об'єднання, школи, практикуми, тощо) 2. Методи неформальної освіти дітей і молоді (дискусії, діалоги, мікровикладання та ін.)	4

Таблиця 2. Завдання для самостійної роботи.

Тема	Індивідуальні завдання	г о д
Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія	<p><i>1. Опрацювати тему за планом:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сутність і зміст категорії «неформальна освіта». 2. Історія розвитку неформальної освіти в Україні та за кордоном 3. Міжнародний досвід організації неформальної освіти <p><i>2. Записати визначення основних понять.</i></p> <p><i>3. Підібрати п'ять різних визначень неформальної освіти в науковій літературі. Виділити спільне та відмінне.</i></p> <p><i>4. Підготувати реферат.</i></p> <p>Теми рефератів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історія розвитку неформальної освіти в Швеції. 2. Молодіжні рухи як напрями реалізації неформальної освіти. 3. Стан неформальної освіти в Україні. 4. Функції неформальної освіти дітей і молоді. 5. Міжнародний досвід реалізації неформальної освіти. 	4
Характерологічні ознаки неформальної освіти.	<p><i>1. Опрацювати тему за планом:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Порівняльний аналіз суміжних з неформальною освітою понять 2. Підходи до визначення неформальної освіти 3. Принципи неформальної освіти для дітей і молоді <p><i>2. Записати визначення основних понять.</i></p> <p><i>3. Провести контент-аналіз напрямів неформальної освіти в Україні.</i></p> <p><i>3. Підготувати реферат.</i></p> <p>Теми рефератів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Партисипативність як основа соціально-педагогічної діяльності. 2. Роль імпауерменту клієнтів у неформальній освіті молоді. 3. Неформальна освіта як інструмент для розвитку міжособистісних відносин. 4. Неформальна освіта як інструмент для розвитку демократії. 	4

	5. Ціннісні засади організації неформальної освіти.	
Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді	<p>1. <i>Опрацювати тему за планом:</i></p> <p>1. Форми організації неформальної освіти дітей і молоді (лекторії, тренінгові програми, проекти, об'єднання, школи, практикуми, тощо)</p> <p>2. Методи неформальної освіти дітей і молоді (дискусії, діалоги, мікрОВикладання та ін.)</p> <p>2. <i>Записати визначення основних понять.</i></p> <p>3. <i>Опрацювати досвід організації неформальної освіти для різних категорій дітей і молоді. Підготувати проект Центру неформальної освіти певної категорії клієнтів соціально-педагогічної діяльності (за вибором студента) та презентувати його.</i></p> <p>4. <i>Підготувати реферат.</i></p> <p>Теми рефератів:</p> <p>1. Психологічні основи організації спілкування дітей.</p> <p>2. Різноманітність підходів до форм і методів неформальної освіти.</p> <p>3. Особливості освіти дорослих.</p> <p>4. Неформальна освіта – інструмент особистісного зростання.</p> <p>5. Неформальна освіта: мета, завдання та методи.</p>	6
Роль неформальної соціально-педагогічної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів	<p>1. <i>Опрацювати вивчений протягом курсу теоретичний матеріал.</i></p> <p>2. <i>Обрати (за власними інтересами) певну категорію клієнтів соціально-педагогічної діяльності. Розробити її соціально-психологічний портрет і охарактеризувати основні соціально-освітні потреби.</i></p> <p>3. <i>Змодельовати систему неформальної освіти для обраної категорії клієнтів.</i></p> <p>4. <i>Визначити мету, завдання, функції спроектованої системи неформальної освіти.</i></p>	4

12. Тематика індивідуальних завдань (теоретична частина)

1. Опрацювати вивчений протягом курсу теоретичний матеріал.
2. Обрати (за власними інтересами) певну категорію клієнтів соціальної роботи. Розробити її соціально-психологічний портрет і охарактеризувати основні соціально-освітні потреби.
3. Змоделювати систему неформальної освіти для обраної категорії клієнтів.
4. Визначити мету, завдання, функції спроектованої системи неформальної освіти.

Орієнтовні теми моделювання систем неформальної освіти

1. Школа молодого лідера при соціально-психологічній службі.
2. Центр гендерної освіти у сільській місцевості.
3. Онлайн-школа громадянських цінностей.
4. Центр вільного розвитку особистості при ЗНЗ.
5. Курси з підготовки до вступу в школу.
6. Курси іноземних мов при університеті.
7. Центр сприяння працевлаштуванню випускників ПТУ.
8. Дитячий садок «Вундеркінд» у супермаркеті.
9. Гурток для вагітних «Лелека».
10. Школа відповідального батьківства.

13. Орієнтовна тематика рефератів та письмових робіт для самостійного виконання:

1. Історія розвитку неформальної освіти в Швеції.
2. Історія розвитку неформальної освіти в Україні.
3. Історія розвитку неформальної освіти в США.
4. Історія розвитку неформальної освіти в Європі.
5. Молодіжні рухи як напрями реалізації неформальної освіти.
6. Молодіжні рухи та субкультури: соціально-психологічний портрет.
7. Дитяча субкультура як виховуюче середовище.
8. Класифікація молодіжних субкультур.
9. Ціннісні засади розвитку неформальної освіти.
10. Стан неформальної освіти в Україні.
11. Функції неформальної освіти дітей і молоді.
12. Міжнародний досвід реалізації неформальної освіти.
13. Партисипативність як основа соціально-педагогічної діяльності.
14. Роль імпауерменту клієнтів у неформальній освіті молоді.
15. Неформальна освіта як інструмент для розвитку міжособистісних відносин.

16. Неформальна освіта як інструмент для розвитку демократії.
17. Ціннісні засади організації неформальної освіти.
18. Психологічні основи організації спілкування дітей.
19. Різноманітність підходів до форм і методів неформальної освіти.
20. Особливості освіти дорослих.
21. Неформальна освіта – інструмент особистісного зростання.
22. Неформальна освіта: мета, завдання та методи.

14. Практичні завдання для індивідуального виконання

1. Розробити типову методичну схему тренінгу.
2. Підготувати приклади структурних тренінгових вправ.
3. Розробити вимоги до організатора неформальної освіти.
4. Підготувати приклади реалізації неформальної освіти в Житомирі.
6. Підготувати теми для дискусій дітей молодшого шкільного віку.
7. Розробити вимоги до лідера студентського самоврядування.
8. Підготувати теми для дискусій дітей середнього шкільного віку.
9. Підготувати теми для дискусій дітей старшого шкільного віку.
10. Підготувати приклади організації дискусій у соціально-педагогічній діяльності.
11. Навести приклади соціально-педагогічних ситуацій, де доцільно застосовувати тренінг.
12. Розробити тематичний план роботи Центру неформальної освіти при ЗНЗ.
13. Розробити тематичний план роботи Центру неформальної освіти при ВНЗ.
14. Розробити тематичний план роботи Центру неформальної освіти при територіальній громаді.
15. Розробити тематичний план роботи Центру неформальної освіти при медичній установі.
16. Розробити тематичний план роботи Центру неформальної освіти при підлітковому клубі.
17. Розробити тренінг формування лідерських якостей.
18. Розробити тренінг формування комунікативних якостей.
19. Розробити тренінг з профорієнтації для юнаків.
21. Розробити тренінг особистісного зростання для студентів.
22. Розробити тренінг щодо безпечної статевої поведінки для підлітків.
24. Навести приклади кейсів, у яких доцільно використовувати самокеровані групи навчання.

15. Програма підготовки до заліку з курсу «Організація неформальної освіти для дітей і молоді»

1. Історія розвитку неформальної освіти в Україні.
2. Історія розвитку неформальної освіти за кордоном.
3. Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді.
4. Методи неформальної освіти дітей і молоді (дискусії, діалоги, мікровикладання та ін.).
5. Міжнародний досвід організації неформальної освіти.
6. Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія.
7. Підходи до визначення неформальної освіти.
8. Порівняльний аналіз суміжних з неформальною освітою категорій.
9. Принципи неформальної освіти для дітей і молоді.
10. Роль неформальної соціально-педагогічної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів.
11. Студентська соціальна служба як ініціатор неформальної освіти в ЖДУ.
12. Сутність і зміст категорії «неформальна освіта».
13. Сутність і зміст категорії «освіта впродовж життя».
14. Форми організації неформальної освіти дітей і молоді (лекторії, тренінгові програми, проекти, об'єднання, школи, практикуми, тощо).
15. Характерологічні ознаки неформальної освіти.

Інструктивно-методичні матеріали з навчальної дисципліни «Організація неформальної освіти для дітей і молоді»

Неформальна освіта як інноваційна соціальна технологія.

Мета: сформувати знання про теоретичні вимоги до організації неформальної освіти; розвивати комунікативні й організаторські уміння; виховувати професійно-значущі якості особистості – толерантність, активність, емпатійність.

Професійна спрямованість: формування теоретико-методичної компетентності з організації неформальної освіти.

Основні поняття: система освіти, соціальне виключення, уповноважувальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта.

*1. Опрацювати тему за **планом**:*

1. Сутність і зміст категорії «неформальна освіта».
2. Історія розвитку неформальної освіти в Україні та за кордоном.
3. Міжнародний досвід організації неформальної освіти.

2. Записати визначення основних понять.

3. Підібрати п'ять різних визначень неформальної освіти в науковій літературі. Виділити спільне та відмінне.

4. Підготувати реферат.

Теми рефератів:

1. Історія розвитку неформальної освіти в Швеції.
2. Молодіжні рухи як напрями реалізації неформальної освіти.
3. Стан неформальної освіти в Україні.
4. Функції неформальної освіти дітей і молоді.
5. Міжнародний досвід реалізації неформальної освіти.

Характерологічні ознаки неформальної освіти.

Мета: сформувати знання про характерологічні ознаки неформальної освіти та потреби їх врахування у соціально-педагогічній діяльності; розвивати комунікативні й організаторські уміння майбутніх соціальних педагогів, навички групової форми діяльності; виховувати професійно-значущі якості особистості – толерантність, активність, емпатійність.

Професійна спрямованість: формування уміння враховувати принципи організації неформальної освіти.

Основні поняття: освіта дорослих, неперервна освіта, освіта впродовж життя, позааудиторна освіта, громадянська освіта, децентралізація,

свідомість, особиста відповідальність, свобода, практичність, орієнтація на потреби, активність, рівність, добровільність.

*1. Опрацювати тему за **планом**:*

1. Порівняльний аналіз суміжних з неформальною освітою категорій.
2. Підходи до визначення неформальної освіти.
3. Принципи неформальної освіти для дітей і молоді.

2. Записати визначення основних понять.

3. Провести контент-аналіз напрямів неформальної освіти в Україні.

4. Підготувати реферат.

Теми рефератів:

1. Партисипативність як основа соціально-педагогічної діяльності.
2. Роль імпауерменту клієнтів у неформальній освіті молоді.
3. Неформальна освіта як інструмент для розвитку міжособистісних відносин.
4. Неформальна освіта як інструмент для розвитку демократії.
5. Ціннісні засади організації неформальної освіти.

Методи і форми неформальної освіти дітей і молоді.

Мета: сформувати знання про комплексність форм і методів неформальної освіти; розвивати уміння цілепокладання, навички перетворюючої діяльності; виховувати професійно-значущі якості особистості – толерантність, активність, цілеспрямованість.

Професійна спрямованість: формування уміння ефективного цілепокладання та планування у соціально-перетворювальній діяльності.

Основні поняття: лекторії, тренінгові програми, проекти, об'єднання, школи, практикуми, дискусії, діалоги, мікровикладання.

*1. Опрацювати тему за **планом**:*

1. Форми організації неформальної освіти дітей і молоді (лекторії, тренінгові програми, проекти, об'єднання, школи, практикуми, тощо).
2. Методи неформальної освіти дітей і молоді (дискусії, діалоги, мікровикладання та ін.).

2. Записати визначення основних понять.

3. Опрацювати досвід організації неформальної освіти для різних категорій дітей і молоді. Підготувати проект Центру неформальної освіти певної категорії клієнтів соціальної роботи (за вибором студента) та презентувати його.

4. Підготувати реферат.

Теми рефератів:

1. Психологічні основи організації спілкування дітей.
2. Різноманітність підходів до форм і методів неформальної освіти.
3. Особливості освіти дорослих.
4. Неформальна освіта – інструмент особистісного зростання.
5. Неформальна освіта: мета, завдання та методи.

Роль неформальної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів.

Мета: сформувати знання про роль неформальної освіти при роботі з різними категоріями клієнтів; розвивати уміння самостійної роботи майбутніх фахівців соціальної сфери, навички групової форми діяльності; виховувати професійно-значущі якості особистості – толерантність, активність, емпатійність.

Професійна спрямованість: формування уміння проектувати різні види неформальної освіти дітей і молоді у соціально-перетворювальній діяльності.

Основні поняття: клієнт, група ризику, потреби, імпауермент, стратифікація, адаптація, самореалізація.

1. *Опрацювати вивчений протягом курсу теоретичний матеріал.*

2. *Обрати (за власними інтересами) певну категорію клієнтів соціально-перетворювальної діяльності. Розробити її соціально-психологічний портрет і охарактеризувати основні соціально-освітні потреби.*

3. *Змоделювати систему неформальної освіти для обраної категорії клієнтів.*

4. *Визначити мету, завдання, функції спроектованої системи неформальної освіти.*

Тести для рубіжного контролю знань з навчальної дисципліни «Організація неформальної освіти для дітей і молоді»

Тести для рубіжного контролю знань з навчальної дисципліни «Організація неформальної освіти для дітей і молоді» призначені для перевірки рівня засвоєння майбутніми фахівцями знань щодо організаційно-методичних передумов реалізації неформальної освіти у професійній діяльності.

Тести для рубіжного контролю спрямовані на перевірку рівня оволодіння студентами знаннями про сутність та специфіку базових категорій курсу (освіта впродовж життя, андрагогіка, неформальна освіта, тощо); соціально-психологічні передумови організації неформальної освіти; вимоги до особистості й кваліфікації організатора й лідера неформальної освіти; специфіку організації неформальної освіти залежно від вікових та індивідуальних особливостей клієнтів; сутність методів організації неформальної освіти у соціальній сфері.

Час на виконання тестових завдань для рубіжного контролю знань студентів: 1 астрономічна година, з якої 10 хв. виділено на організаційний інструктаж, 50 хв. – на виконання тестових завдань.

Кількість тестових завдань для рубіжного контролю знань студентів: 50.

Усі тестові завдання побудовані за схемою: 4 варіанти відповідей, лише 1 з яких є вірною. Правильна відповідь на 1 тестове завдання оцінюється в 2 бали. Максимально студент може набрати 100 балів.

Тестові завдання

1. Здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури – це:
а) ресоціалізація;
б) адаптація;
в) активність особистості;
г) самонавчання.

2. Дії, прийоми, сутність яких полягає у вилученні засвоєного матеріалу з пам'яті для його подальшого використання при розпізнаванні, пригадуванні або при безпосередньому відтворенні – це:
а) актуалізація;
б) дискусія;
в) робота в малих групах;
г) раціоналізація.

3. Організатор навчання дорослих, консультант, співавтор індивідуальної програми навчання дорослих:
а) модератор;
б) фасилітатор;
в) психотерапевт;
г) андрагог.

4. Наука про специфіку навчання дорослої людини з урахуванням її віку, освітніх і життєвих потреб, наявних і прихованих здібностей, можливостей, індивідуальних особливостей і досвіду, психіки та фізіології, а також про форми і методи організації навчання дорослих з метою поглиблення знань, забезпечення їхніх освітньо-культурних потреб, досягнення індивідуальних цілей, самореалізації особистості:

- а) педагогіка;
- б) соціологія;
- в) андрагогіка;
- г) психологія.

5. Спосіб організації зустрічей онлайн, формат проведення семінарів, тренінгів та ін. за допомогою Інтернету:

- а) соціальна мережа;
- б) вебінар;
- в) хмарні технології;
- г) робота в малих групах.

6. Вид освіти, що має визначені та встановлені державою і суспільством форми, характеризується участю тих, хто навчається, в освітніх програмах за офіційно встановленими і визнаними державними стандартами, після закінчення яких видається документ встановленого зразка (сертифікат, диплом):

- а) формальна;
- б) неформальна;
- в) інформальна;
- г) групова.

7. Кейс-технологія – це...

- а) процес фасилітаторства;
- б) навчання на прикладі;
- в) створення комфортної атмосфери;
- г) розподіл на групи.

8. Вид освіти, що характеризується як неофіційний, самоорганізований процес самоосвіти; включає індивідуальну пізнавальну діяльність (життєвий, соціальний досвід) і неорганізоване опанування інформації, що зазвичай не має цілеспрямованості:

- а) формальна;
- б) неформальна;
- в) інформальна;
- г) групова.

9. Першою стадією розвитку тренінгової групи є:

- а) стадія конфліктів і протесту, активації, активного напруження;
- б) стадія структурування групи;
- в) стадія орієнтації та залежності, невпевненості, пасивного напруження;
- г) стадія роботи групи.

10. Задля досягнення найбільшого ефекту в тренінгу необхідно, як наполягав К. Роджерс, приділити головну увагу процесу:

- а) викладання;
- б) навчання;
- в) гри;
- г) спілкування.

11. У неформальній освіті відбувається навчання:

- а) через досвід;
- б) через самодіяльність;
- в) через самопізнання;
- г) усі відповіді правильні.

12. Заклади неформальної освіти Скандинавських країн, які пропонують широкий спектр освітніх можливостей для дорослих людей з різним рівнем освіти та освітніх потреб: від початкового професійного навчання, курсів підвищення кваліфікації, програм культурної, політичної тематики до

заходів в галузі дозвілля та здорового способу життя:

- а) Вищі народні школи;
- б) групи продовженого дня;
- в) державні центри підвищення кваліфікації;
- г) вищі навчальні заклади.

13. Процес і результат взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, що супроводжується створенням ними віртуального освітнього простору, специфіка якого визначається цими суб'єктами:

- а) соціальні мережі;
- б) віртуальне навчання;
- в) онлайн спілкування;
- г) Інтернет-середовище.

14. Фахівець у галузі теорії і практики освіти людей третього віку; фахівець у галузі навчання, управління, консультування, а також соціальної, корекційної, реабілітаційної роботи у середовищі старших дорослих:

- а) андрагог;
- б) герагог;
- в) тренер;
- г) модератор.

15. Уміння читати й писати або вміння використовувати мову, щоб читати, писати або розмовляти; здатність розуміти і використовувати різні типи інформації у побутовому, професійному та громадському житті:

- а) компетентність;
- б) адаптованість;
- в) досвідченість;
- г) грамотність.

16. Суспільство, здатне до самоорганізації (самоврядування) на демократичних принципах:

- а) громадянське суспільство;

- б) авторитарне суспільство;
- в) освічене суспільство;
- г) тоталітарне суспільство.

17. Вид навчання, в якому викладач і студент віддалені один від одного значною відстанню, а спілкування викладача та студентів відбувається головним чином за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (Інтернету, систем мобільного зв'язку та ін.):

- а) інтерактивне навчання;
- б) сучасне навчання;
- в) неформальне навчання;
- г) дистанційне навчання.

18. Форма навчальної діяльності, організація якої враховує здібності, схильності, інтереси тих, хто навчається:

- а) інтерактивне навчання;
- б) сучасне навчання;
- в) диференційоване навчання;
- г) дистанційне навчання.

19. Навчально-методичні матеріали, що підготовані на електронних носіях та доступні працівникам і студентам через комп'ютерні інформаційні мережі (Інтранет, Інтернет), мережі мобільного зв'язку або з допомогою «твердих» електронних носіїв (Flash, CD, DVD та ін.):

- а) електронні навчальні ресурси;
- б) інтерактивні вправи;
- в) соціальні мережі;
- г) усі відповіді правильні.

20. Міра досягнення мети навчання; визначається на основі зіставлення мети і здобутих результатів:

- а) освітнє цілепокладання;
- б) ефективність навчання;
- в) рівень відвідування;
- г) експертне оцінювання.

21. Здатність організму пристосовуватись до різних умов зовнішнього середовища:

- а) адаптація;
- б) акомодация;
- в) резервація;
- г) стигматизація.

22. Галузь педагогіки, що займається проблемами освіти, навчання та виховання дорослих:

- а) андрагогіка;
- б) соціальна педагогіка;
- в) професійна педагогіка;
- г) педагогіка соціалізації.

23. Засоби освітніх технологій навчання з використанням розроблених аудіовізуальних навчальних матеріалів:

- а) демократизація навчання;
- б) цілі навчання;
- в) концепції навчання;
- г) аудіовізуальні засоби навчання.

24. Прогресивний напрям духовної культури, що звеличує людину як найбільшу цінність у світі, утверджує право людини на земне щастя, захист прав на свободу, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

- а) субкультурність;
- б) авторитаризм;
- в) гуманізм;
- г) міждисциплінарність.

25. Принципи організації виховної системи, які передбачають децентралізацію, автономізацію навчально-виховних закладів, забезпечення співпраці вихователів і вихованців, урахування думки колективу й кожної особистості, визначення людини як вищої природної і соціальної цінності, формування вільної творчої особистості:

- а) демократизація виховання;

- б) цілі виховання;
- в) концепції виховання;
- г) зміст освіти.

26. Метод навчання, спрямований на інтенсифікацію та ефективність навчального процесу за рахунок активної діяльності учнів (студентів) у пошуках наукової істини засобами вербалізації:

- а) дискусія;
- б) проект;
- в) мозковий штурм;
- г) ділова гра.

27. Метод формування переконань і свідомої поведінки шляхом суперечки, дискусії у процесі вербального спілкування з членами первинного колективу чи іншої групи:

- а) рольова гра;
- б) проект;
- в) диспут;
- г) ділова гра.

28. Чітко окреслена система знань, умінь та навичок, якими людина оволодіває у певному навчальному закладі:

- а) методи виховання;
- б) цілі виховання;
- в) концепції виховання;
- г) зміст освіти.

29. Особистість, яка відрізняється сукупністю рис, якостей, своєрідністю психіки, поведінки та діяльності, що підкреслюють її самотність, неповторність:

- а) лідер;
- б) маргінал;
- в) індивід;
- г) індивідуальність.

30. Соціально значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено

діють у досягненні означеної мети та мають органи самоврядування:

- а) субкультура;
- б) школа;
- в) сім'я;
- г) колектив.

31. Система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення педагогічних явищ; основна ідея теорії змісту й організації виховання людини:

- а) методи виховання;
- б) цілі виховання;
- в) концепції виховання;
- г) результати виховання.

32. Член колективу, який у важливих ситуаціях здатний здійснювати помітний вплив на поведінку інших членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, вести його за собою:

- а) аутсайдер;
- б) лідер;
- в) індивід;
- г) особистість.

33. Модель побудови й здійснення особистістю свого життя з урахуванням перспективи, в якій втілюються ключові цілі особистості, суперечності між суспільними та її особистими цілями, а також між цілями та реальними можливостями їх здійснення:

- а) життєва стратегія;
- б) життєва субкультура;
- в) стратифікація;
- г) імпауермент.

34. Усвідомлена людиною необхідність у певних умовах життя, діяльності, матеріальних об'єктах, людях, певних соціальних факторах, без яких конкретний індивід відчуває дискомфорт:

- а) життєві потреби;
- б) життєві цілі;
- в) життєві труднощі;
- г) життєвий досвід.

35. Культура певного покоління молоді, яка вирізняється спільним стилем життя, поведінки, групових норм, цінностей та інтересів:

- а) інтеракція;
- б) андрогогіка;
- в) маргіналізм;
- г) молодіжна субкультура.

36. Внутрішні психічні сили (рушії), які стимулюють пізнавальну діяльність людини; бувають таких видів: соціальні, спонукальні, пізнавальні, професійно-ціннісні, меркантильні:

- а) форми навчання;
- б) методи навчання;
- в) мотиви навчання;
- г) результати навчання.

37. Сучасна освітня технологія з використанням засобів передачі навчально-методичної інформації на відстані (телефони, телебачення, комп'ютери, супутниковий зв'язок та ін.):

- а) дистанційне навчання;
- б) медіа-освіта;
- в) аутріч робота;
- г) ЗМІ.

38. Напрямок у педагогіці, що передбачає вивчення школярами (студентами) закономірностей масових комунікацій (преси, телебачення, радіо, кіно та ін.):

- а) дистанційна освіта;
- б) медіа-освіта;
- в) аутріч робота;
- г) ЗМІ.

39. Соціально-психологічне поняття; людина, яка характеризується з

соціально-психологічного погляду насамперед рівнем розвитку психіки, здатністю до засвоєння соціального досвіду, можливістю спілкуватися з іншими людьми:

- а) особистість;
- б) індивід;
- в) істота;
- г) учень.

40. Мета, «завтрашня радість» (А.С. Макаренко), що виступає стимулом у діяльності колективу та окремих його членів:

- а) сертифікат;
- б) диплом;
- в) кваліфікація;
- г) перспектива.

41. Різні види самостійної навчальної роботи учнів у рамках системи навчання і виховання (домашня навчальна робота, екскурсії, гурткова робота та ін.):

- а) інформальна освіта;
- б) неформальна освіта;
- в) позаурочна навчальна робота;
- г) виховання.

42. Метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування:

- а) моніторинг;
- б) проект;
- в) приклад;
- г) волонтер.

43. Сукупність закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти:

- а) зміст освіти;
- б) система освіти;

- в) цілі освіти;
- г) методи освіти.

44. Врахування думки й волі колективу в організації життєдіяльності вихованців:

- а) демократичний стиль;
- б) авторитарний стиль;
- в) ліберальний стиль;
- г) субкультурний стиль.

45. Зважене, терпиме ставлення до чужих позицій, вірувань, переконань, думок; обов'язковий принцип існування правової держави:

- а) аксіологія;
- б) демократизм;
- в) гуманізм;
- г) толерантність.

46. Пізнання, що відбувається протягом щоденної діяльності під час роботи, відпочинку або спілкування; немає структурованих цілей та форм; як правило, не підтверджується сертифікатом:

- а) формальна освіта;
- б) неперервна освіта;
- в) інформальна освіта;
- г) спеціалізована освіта.

47. Процес поєднання власного практичного (професійного) досвіду з колективним досвідом інших людей або широким соціальним досвідом:

- а) освіта дорослих;
- б) освіта безробітних;
- в) соціальна освіта;
- г) тренінгове навчання.

48. Пізнання, що спрямоване на вирішення конкретних проблем особи; не має організованої підтримки; є експерієнтальним та холістичним; може бути неусвідомленим:

- а) інформальна освіта;

- б) аформальна освіта;
- в) неформальна освіта;
- г) формальна освіта.

49. Процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ і державних інституцій:

- а) дошкільна освіта;
- б) неформальна освіта;

- в) професійна освіта;
- г) міжкультурна освіта.

50. Відповідь на відсутність суб'єкт-об'єктної взаємодії вчителів і учнів у неформальному освітньому просторі; можливість вільно обирати зміст та форми навчання залежно від потреб:

- а) толерантність;
- б) навіювання;
- в) субкультура;
- г) активність.

Відповіді до тестів

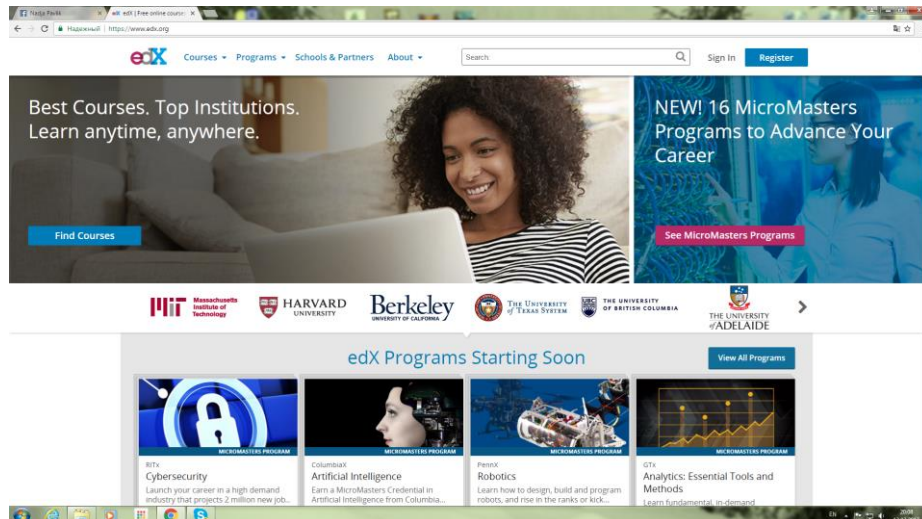
№ тесту	Відповідь	№ тесту	Відповідь
1	в	26	а
2	а	27	в
3	г	28	г
4	в	29	г
5	б	30	г
6	а	31	в
7	б	32	б
8	в	33	а
9	в	34	а
10	г	35	г
11	г	36	в
12	а	37	а
13	б	38	б
14	б	39	а
15	г	40	г
16	а	41	в
17	г	42	в
18	в	43	б
19	а	44	а
20	б	45	г
21	а	46	в
22	а	47	в
23	г	48	а
24	г	49	б
25	а	50	г

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

edX

Місія: якісна освіта для всіх і будь-де.

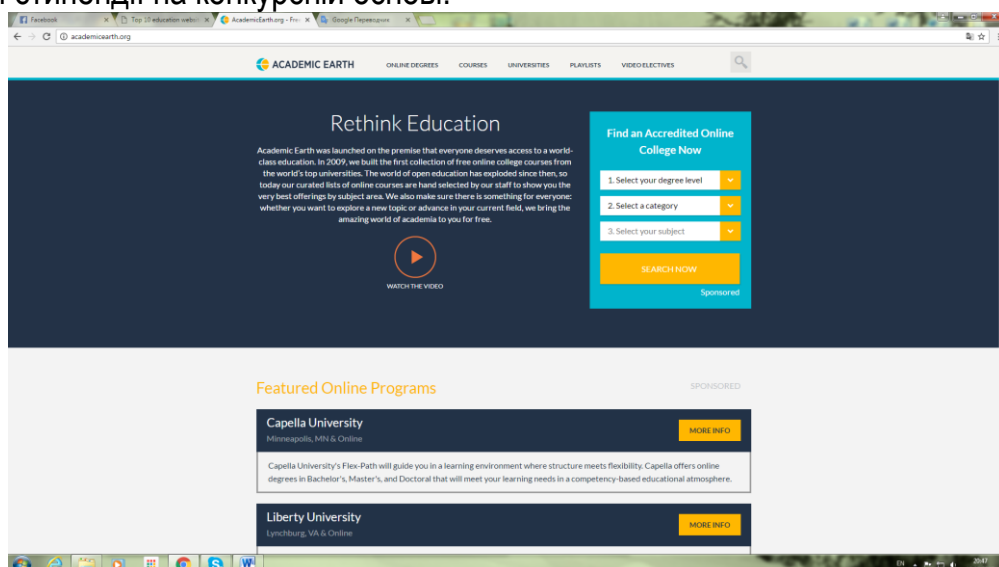
<http://edX.org/> – платформа, яка пропонує якісні безкоштовні навчальні курси від кращих світових університетів (більше 90 глобальних партнерів). Заснована Гарвардським університетом і Массачусетським технологічним інститутом у 2012 році. Безкоштовні курси з інформатики, мови, інженерії, психології, електроніки, біології, маркетингу.

Academic Earth

Місія: Переосмислення освіти

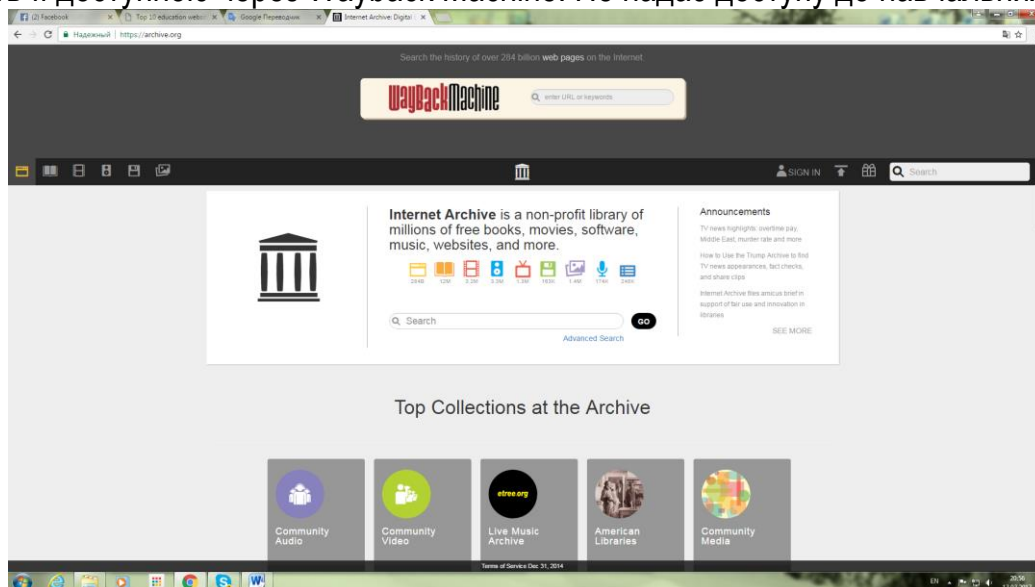
<http://academicearth.org/> – сайт, створений у 2009 році з метою забезпечення доступу до світового класу освіти. Пропонує безкоштовні курси від онлайн-коледжів кращих університетів світу. Пропонує сотні курсів з бухгалтерії, бізнесу, освіти, менеджменту, маркетингу, психології. Також репрезентує дослідницькі гранти та навчальні стипендії на конкурсній основі.

The Internet Archive

Місія: 20+ історії веб-пошуку

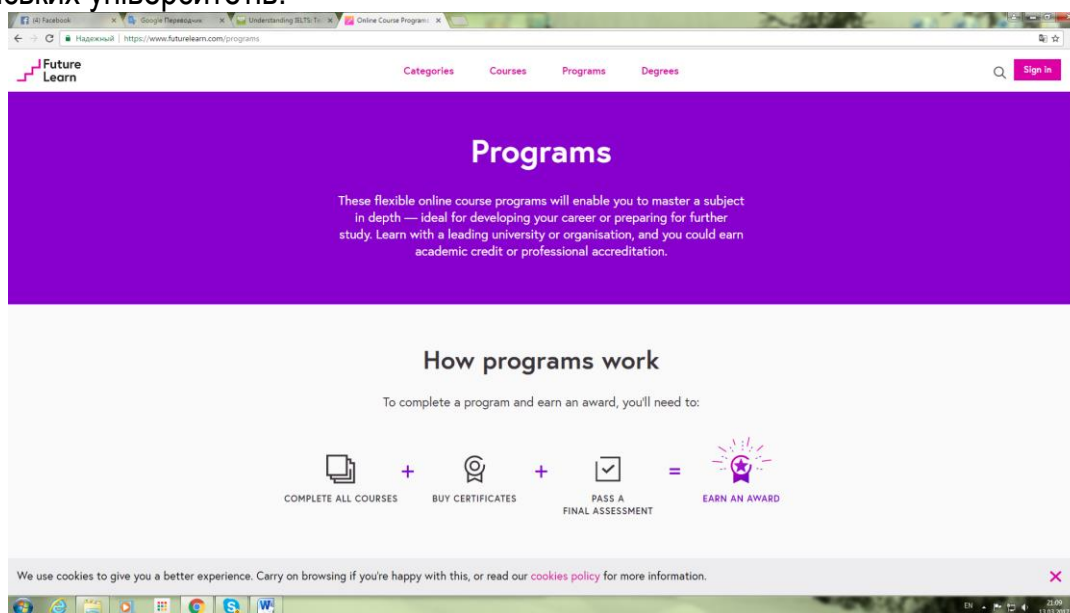
<https://archive.org/> – некомерційна бібліотека більш ніж 284 більйонів веб-сторінок; надає доступ до мільйонів книг, фільмів, програм та іншого. Заснована у 1996 році для забезпечення загального доступу до знань. Зберігає більше 20 років історії веб-пошуку та робить її доступною через Wayback Machine. Не надає доступу до навчальних курів.

Future Learn

Місія: комфортабельне навчання, що відповідає вашому життю і довіллю.

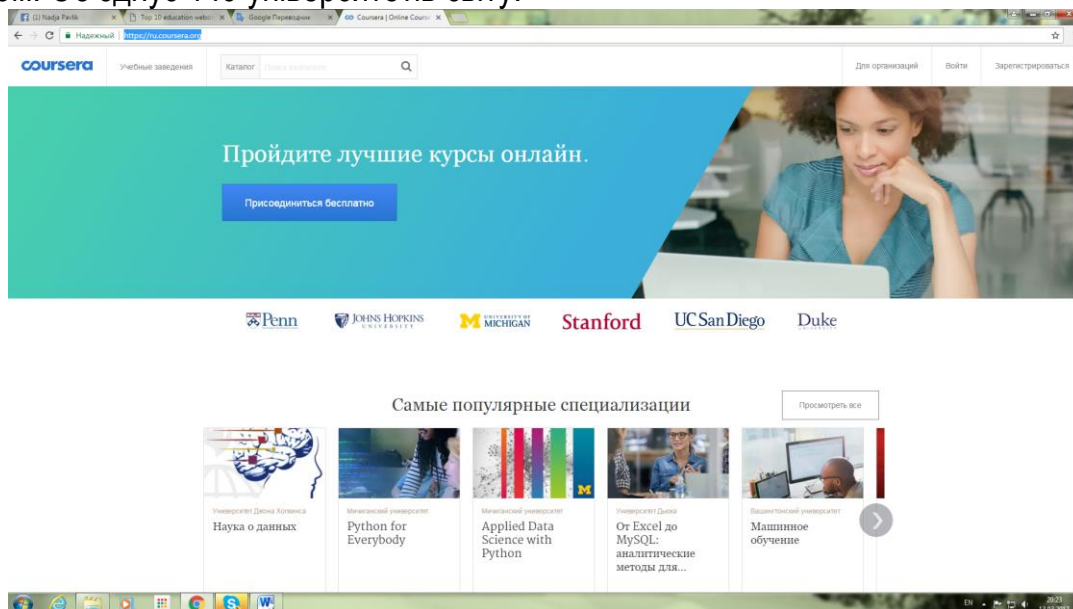
<https://www.futurelearn.com/> – Інтернет-ресурс безкоштовної освіти від провідних університетів і культурних установ світу. Створений Відкритим університетом та має більше 40 років досвіду дистанційного навчання та онлайн-освіти. Перші курси були запущені у 2013 році. На сьогодні більше 5 мільйонів користувачів приєдналися до ресурсу. Об'єднує 117 партнерів з усього світу та пропонує найкращі дисципліни британських університетів.

Coursera

Місія: Онлайн і відкритий для кожного.

<https://ru.coursera.org/> – платформа, яка пропонує онлайн-курси (2000 найменувань); спеціалізації (більше 160) та 2 освітні ступені. Заснована у 2012 році професорами Дафною Коллер і Ендрю Нг, які хотіли поділитися своїми знаннями і досвідом. Об'єднує 149 університетів світу.

Ресурсний центр ГУРТ

Місія: інформування громадянського суспільства України.

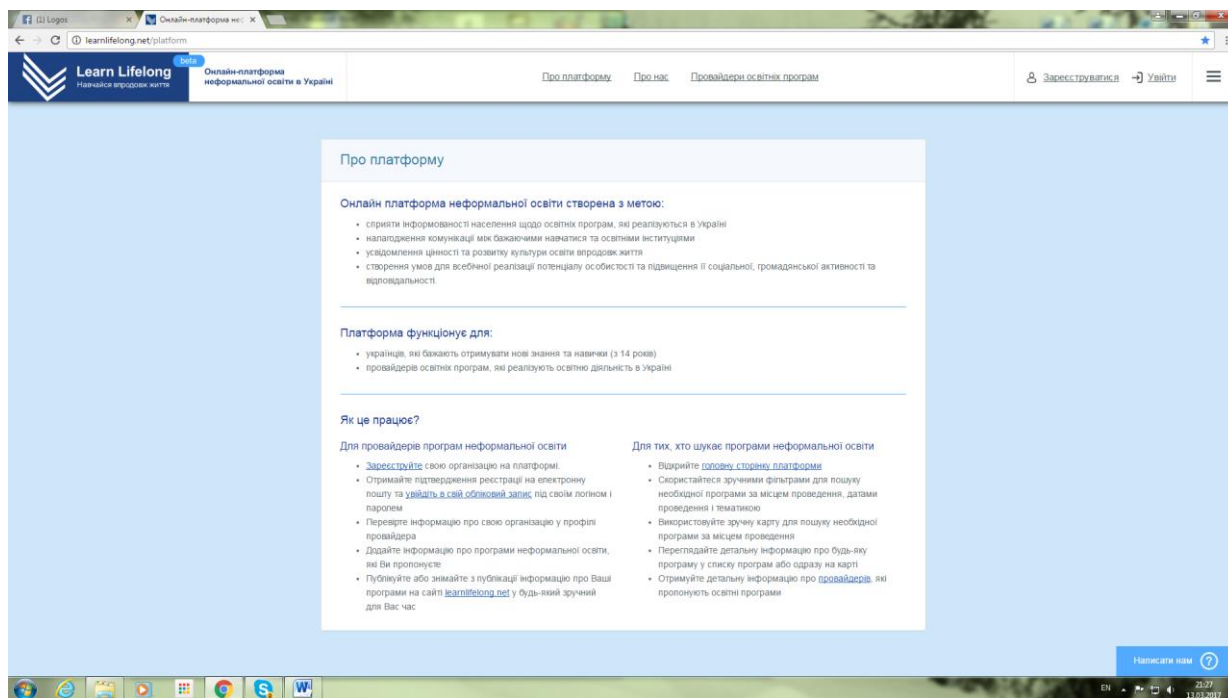
<http://gurt.org.ua/> – ресурсна платформа українських інститутів громадянського суспільства; створена у 1995 році і наразі є провідним центром суспільної інформації та експертизи. Містить анонси тренінгів, семінарів, вебінарів по всій країні.

Онлайн-платформа неформальної освіти в Україні

Місія: навчайся впродовж життя.

<http://learnlifelong.net/platform> – Інтернет-ресурс, створений для налагодження комунікації між бажаними навчатися та освітніми інституціями. Пропонує послуги для суб'єктів неформальної освіти: українців, які бажають отримувати нові знання та навички (з 14 років) та провайдерів освітніх програм, які реалізують освітню діяльність в Україні.

Посміхніться! ☺

НЕФОРМАЛЬНІ СТУДЕНТСЬКІ ВИЗНАЧЕННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ОСВІТИ

Неформальна освіта	Формальна освіта	Інформальна освіта
<i>Вонсович Юлія</i>		
Освіта, що надає тобі можливість успішно поєднувати веселощі і відпочинок з навчанням, оскільки в цьому випадку тобі не доводиться слухати від батьків, що «завтра в школу»	Довготривалий і трохи занудний процес протирання штанів за шкільною лавою з метою успішного засвоєння знань, умінь і навичок, які навряд чи знадобляться в житті	Це крута штука під час якої ти робиш свої улюблені справи, від яких отримуєш задоволення, і в результаті дізнаєшся, що ти чомусь ще й навчився
<i>Крачковська Оксана</i>		
Поселилась у ваш дім Неформальна освіта. Діставай книжки скоріш! Не боїться ж вона й літа.	Школа, мова, час учити. Банти, вчитель, урок жити. Дзвінок, ручка, всюди діти – Все це смак формальної освіти	Інформальну освіту ти у школі не знайдеш, Та лиш вийдеш ти із дому Чи коли до школи йдеш, Будь уважним – чужий досвід дуже цінний, Підростеш і сам збагнеш
<i>Яковенко Тетяна</i>		
- це, коли ти хочеш багато, а тобі «лень» - це кожен понеділок, коли я щось починаю робити ()	- Це та каша, яку змушують їсти в школі, зазвичай вона пересолена; - Це коли завмирає серце після слів, що до дошки піде...	- це коли ти заходиш в інтернет зробити пари, натомість завісаєш у ВК. - це коли твоя бабуся говорить з телевізором
<i>Нагорна Юлія</i>		
це спроби знайти себе, які кожного місяця знаходять реалізацію то в бісері, то в вишиванні, то несподівано у «як підстригти kota в стилі «Чарт Вейдер»	Це спроба насильно заставити дітей вчити обов'язкові, визначені МО речі, про які більшість з МО навіть і не здогадуються, що це таке. Це – «якщо не розумієш – завчи як в книжці написано»	Це коли ти не ти, коли голодний, і тобі одразу необхідно збігати до магазину, щоб купити снікерс; Коли Зеленський говорить, що ти її кохаєш і хочеш подарувати їй ювелірний виріб – у тебе немає вибору – ти хочеш і все.
<i>Шевчук Вікторія</i>		
Це освіта майбутніх Для хорошого життя.	Це освіта від держави, Щоб роботу потім мати.	Це освіта барвінкова, Вона рідна, випадкова,

Сам навчання обери, Щоб покликання знайти	Друзі, в школу треба йти, Щоб знання отримати	ЗМІ, і музика й реклама, Це ще й те, що вчила мама
<i>Сюгай Інесса</i>		
Це коли йшла, йшла, йшла і пиріжок знайшла, сілі, поїла і далі пішла	Це коли ти навчаєшся половину свого життя, а потім кричиш «Вільна каса»... Парам-па-парам... Я це люблю	Це коли живеш у гуртожитку і не пам'ятаєш, коли востаннє дивився телік
<i>Кужель Наталія</i>		
Це коли ти і твій браток сунете хребет в один гурток	Як ти глобус не крути, батя каже в школу йти	Як з ВК поведешся, так і розуму наберешся
<i>Денисюк Даша</i>		
«Шукаєш себе» – все життя спиш і бачиш себе президентом; просинаєшся, а мати каже «Йди корову доїть»	- Самі заварили цю кашу, самі її доїдайте. – МО - «Шарик, я как и ты был на цепи...» – ЗОШ - Навчили читати, писати, ну і спасибі...	Це коли подивився усю «Санту Барбару» і думаєш, що вже все знаєш про життя
<i>Токова Вероніка</i>		
Це коли начебто і не дурний та і не дуже розумний, це коли школа настільки набридла, що ти різко починаєш співати, малювати, танцювати. Боже, тільки щоб не вчителі	Перетворення людини в зомбі. Ви просто уявіть синці під очима, заліплені очі, зігнута спина, колір шкіри як у вампіра, а навіщо я вам розповідаю, ви просто подивіться на учнів в школі... Ха-ха	Зашла у ВК – стала розумнішою, сіла телевізор подивитися – стала розумнішою, включила радіо – знаю більше ніж професор. Прощай, школа
<i>Шлапак Настя</i>		
- Коли ти на гуртку знаходиш свого співучасника – «ти не один 1+1» - За ніч встигну - Народжений списувати вчитися не буде	- Вчитель каже йому вчись, а у відповідь чує лише відчепись - Це коли ти підписуєшся у щоденнику краще ніж твоя мама	- Шукаєш одне, а знаходиш інше (тобто цікавіше) - Мене немає вдома, я є у ВК - Дивлюся – пилюка лежить; та й я, думаю, в Інтернеті полежу
<i>Могілянець Влад</i>		
- Це коли пішов в тренажерний зал, проходив лише місяць, а тобі здається, що твої м'язи більші, ніж у Шварцнегера - Це коли кожну п'ятницю собі обіцяєш, що з понеділка	- Це коли на «5» знає тільки Бог, на «4» я, на «3» учні, які ходять до мене на репетиторство, а ти знаєш на «2», тому приходь до мене завтра на 17.00 у 73 кабінет на репетиторство	- Це АЗААЗА ЛООООЛ, крч - Це сто п'ятсот постів lpstag пам з їжею і собаками - Це коли сидиш в Інтернеті і як тільки батьки

<p>підеш на курси</p> <ul style="list-style-type: none"> - Це коли син подруги твоєї мами – золотце, бо він ходить на танці та хор з 7 років, а ти тільки й сидиш в Інтернеті - Це коли приходиш додому дуже, дуже, ДУЖЕ втомлений з тренування, роззуваєшся, а мама посилає тебе за хлібом - Це коли йдеш працювати агітатором на вибори 	<ul style="list-style-type: none"> - Це здавати з 5 по 11 клас 20 гривень кожний місяць на римські штори в класі, які з'являться тільки, коли твій класний керівник бере нових дітей - Це коли «так, я слухаю, а ти говориш» - Це коли однокласники закривають один одного у жіночому туалеті, а потім ще ржуть з цього тиждень - Це коли рукав піджака весь у крейді після відповіді біля дошки, а у однокласників немає вологої салфетки - Це коли собі в кінці літа обіцяєш, що з цього семестру почнеш вчитися - Це коли ти один хлопець на всю групу у СПФ і тобі приходитьесь вислуховувати, хто і де купив собі кофту 	<p>заходять в кімнату, то ти закриваєш всі вкладки і просто дивишся на заставку робочого столу</p> <ul style="list-style-type: none"> - Це коли батько дивиться телевизор, заснув під нього, а коли ти виключаєш, він прокидається і каже: «Нащо ти виключаєш, я ж дивився?» - Це коли мама купує тобі мегакрутий телефон і не дозволяє брати його на вулицю - Це коли у пісні тільки 15 секунд, щоб тобі сподобатись - Це коли батьки розмовляють з телевизором - Це прикро, коли на СПФ відключають WI-FI
Слободенюк Інна		
<ul style="list-style-type: none"> - Це освіта «біржі труда». Вам можуть роками шукати роботу після закінчення курсів вишивання бісером. - Дівчатка, під час співбесіди на престижну роботу ви можете згадати все, чому вас учила мама, але вміння запікати мойву вам не дуже знадобиться. - Звісно, в резюме ви можете записати, що в 22 захистили роботу по квантовій фізиці, а в 24 вас номінували на премія, а зараз чекаєте грант від держави на ваш винахід, який врятує світ. Проте, на ділі, це пусте балакання. Немає «корочки» – немає 	<p>Освіта для кожного. Змалечку нас готують до дитсадка, школи, університету і кінцевого результату – щасливого майбутнього. Не може порушуватись ні одна з ланок ланцюга! Бо нерозумні дівчатка не вийдуть заміж за принца, а принци не зароблять грошей на білого коня. Це в школі. А насправді трапляється таке: дівчатка, які до 35 старанно здобувають освіту, в 40 років мають 40 котів і більше нічого. А хлопці, про яких казали:</p>	<p>Освіта для тих, хто рано пішов у сімейно-будівельну справу і не має часу навіть на заочну форму навчання. Така освіта допоможе вирішити проблему правильного приготування пирога, проте це не зробить із вас шеф-повара. Ви можете бути ерудованою особистістю, мати гарний смак у музиці, але це не зробить із вас музиканта і ви не отримаєте премію на MTV.</p> <p>Це «ёжик в тумане» – ви щось знаєте, але розмито. Тому раджу всім отримати</p>

роботи. Шановні колеги, нам нікуди від цього не дітися, змириться з цим.	«Учишся плохо, быть тебе дворником» – «крутятся в бізнесі». Коротше кажучи, невідомо куди кого занесе доля, проте будьте обережними, не дай Боже, жарт про «Вільну касу» стане для вас приговором.	хоч якусь вищу освіту. І навіть, якщо ваш диплом буде слугувати тільки підставкою для чаю, ваші батьки зможуть з гордістю казати: «В мене доця – умниця, вивчилась. А те, що 5 років нікуди влаштуватись не може, то нічого – для такого кваліфікованого спеціаліста ще не придумали нормальної роботи».

Іщенко Оксана

Треба нам запам'ятати, вивчити і розказати всім –

Малим, дорослим, дітям, що є 3 види освіти.

Перший вид передбачає шкільний двір, вузівські пари,

Технікуми, ПТУ, коледжі та ЖДУ.

Ця освіта є навчальна, ну, практично, ідеальна,

Тільки от не всім підходить, бо освіта є формальна.

Інша освіта унікальна, в ній духовне і моральне,

В ній театри, і кіно, і музеї заодно,

В ній приємне і повчальне.

Це освіта – неформальна.

Третій вид, треба сказати, нам неважко подолати,

Ти нічого не втрачаєш: вчиш і сам того не знаєш,

Ця освіта пізнавальна має назву – інформальна.

Романчук Аліна

У наш час питання про неформальну освіту є дуже актуальним. Адже ми живемо в світі інноваційних технологій, в світі, де людина не тільки в навчальних закладах може отримати освіту, а й поза ними.

Неформальна освіта надає можливість людині самостійно визначити зміст і результат навчання. Тобто вона може вивчати те, що їй до вподоби і вивчати це так як їй це хочеться.

В наш час ставлення до неформальної освіти неоднозначне. Одні люди виступають за неї, інші «проти» такої освіти.

Особисто я, не можу сказати, що я «за» неформальну освіту, але я не можу сказати, що я «проти» цієї освіти. Адже вона має як свої плюси, так і мінуси. Мінуси її в тому, що вона не може дати належної загальноприйнятої освіти, бо здійснюється поза межами державних інститутів, також вона є не сертифікованою.

Плюси неформальної освіти в тому, що вона орієнтована на інтереси людини, на її потреби, дає можливість зекономити час, а також вибрати власний стиль навчання.

На даний момент я ще також не визначилась з тим, чи подобається мені неформальна освіта, чи не подобається. Але я точно знаю, що вона потрібна! Адже якби вона була не потрібна, то вона взагалі не існувала б!

Навчальне видання

ПАВЛИК НАДІЯ

**Теорія і практика організації
неформальної освіти молоді**

Навчальний посібник

Дизайн обкладинки: Андрій Сочинський

Комп'ютерне верстання: Надія Павлик